

UDK: 323.282(497.5) "1949"
325.2(497.5-30) "1949"
929 Altgayer, B. "1949"
Pregledni članak
Primljeno: 5.2.1999.

Saslušanje Branimira Altgayera vođe Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u Upravi državne bezbjednosti za Narodnu Republiku Hrvatsku 1949. godine

VLADIMIR GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Branimir Altgayer (1897.-1950.) najistaknutiji je hrvatski Nijemac u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, zatim napose u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Bio je vođa Njemačke narodne skupine u NDH, a nakon Drugog svjetskog rata iz Austrije su ga Britanci izručili Jugoslaviji. Istražni materijal Uprave državne bezbjednosti (UDB-a) o B. Altgayeru, napose zapisnik o saslušanju iz 1949. godine prvorazredni je izvor podataka o ustrojstvu i djelatnosti njemačke manjine u predratnom i ratnom razdoblju. Iskazi B. Altgayera donose nezaobilazne i važne navode i podatke i opisuju brojne događaje i osobe s podacima nenadoknadivim iz drugih izvora.

Branimir Altgayer najistaknutiji je hrvatski Nijemac u razdoblju Kraljevine Jugoslavije, zatim napose u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. B. Altgayer je rođen 8. prosinca 1897. godine u mjestu Przekopane (Galicija) gdje je njegov otac (rodom iz Osijeka) službovao kao austrougarski konjički poručnik, a djetinjstvo je proveo i odrastao u Slavoniji. U mladosti je odgajan u hrvatskom ozračju. Nakon hrvatske pučke škole u Kutjevu i hrvatske gimnazije u Osijeku i Zemunu, pohađao je od 1912. do 1915. godine austrougarsku konjaničku kadetsku školu u Moravskoj. Časnik je (zastavnik) u austrougarskoj vojsci (od 1915. godine) do kraja Prvog svjetskog rata na ruskoj, rumunjskoj i talijanskoj bojišnici. Dva puta je ranjen i više puta odlikovan. U Kraljevini SHS konjički je kapetan I. klase u kraljevskoj vojsci. Nakon četiri godine službe samovoljno napušta vojsku. Od tada je u raznim civilnim službama i zanimanjima, zatim je ponovno u vojnoj službi od 1924. do 1927. godine. Vrlo je djelatno u kulturnom i političkom životu njemačke manjine Osijeka i Slavonije. U Savezni odbor njemačke manjinske udruge u Kraljevini Jugoslaviji Kulturbund (Schwäbisch-deutscher Kulturbund) izabran je u prosincu

1934. godine. Istaknuti je predstavnik tzv. Obnoviteljskog pokreta (Erneuerungsbewegung), radikalne struje u Kulturbundu. Nakon sukoba između starog vodstva Nijemaca u Kraljevini Jugoslaviji i Obnovitelja te raskola u Kulturbundu, B. Altgayer je zbog neposluha isključen s ostalim Obnoviteljima iz Kulturbunda. Početkom 1936. godine osnovao je u Osijeku Kulturno i dobrotvorno udruženje Nijemaca u Slavoniji (Kultur-und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen in Slawonien). Pokrajinski vođa Nijemaca za Slavoniju (Gauobmann) postao je (nakon ponovnog priključenja Obnovitelja Kulturbundu krajem 1938.) u siječnju 1939. godine. Početkom 1939. godine napušta Jugoslavensku radikalnu zajednicu, čiji je gradski vijećnik u Osijeku, i pristupa Hrvatskoj seljačkoj stranci. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske imenovan je 1941. godine vođom Njemačke narodne skupine (Volksgruppenführer) u NDH. Od prosinca 1941. državni je ravnatelj pri Predsjedništvu vlade NDH, a od siječnja 1943. godine državni je tajnik pri Predsjedništvu vlade NDH i unaprijeđen je u čin pričuvnog pukovnika Ustaške vojnice. Odlikovan je od Poglavnika dr. A. Pavelića (s pravom na zvanje "Viteza"). Kratko je boravio sredinom 1943. godine i na Istočnom bojištu. Nakon Drugog svjetskog rata iz Austrije, u rujnu 1946. godine Britanci su ga izručili Jugoslaviji. Okružni sud u Zagrebu osudio ga je 1950. godine na smrtnu kaznu strijeljenjem. Kazna je izvršena 15. svibnja 1950. godine.¹

Istražni materijal Uprave državne bezbjednosti (UDB-a)² o B. Altgayeru, napose Zapisnik o saslušanju iz 1949. godine³ prvorazredni je izvor podataka ne samo o B. Altgayeru i njemačkoj manjini (Njemačkoj narodnoj skupini). Odgovori/iskazi B. Altgayera donose brojne navode i podatke iz povijesti njemačke manjine u Kraljevini Jugoslaviji tridesetih godina, i napose u neposred-

¹ O B. Altgayeru: Fritz KROTZ, "Volksgruppenführer Altgayer. Der Erwecker und Führer der Deutschen in Kroatien", *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1944*, Hrsg. Die Volksgruppenführung der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien, Essegg /Osijek/ s.a./1943./, 33.-35.; Josef Volkmar SENZ, "Branimir Altgayer", *Der Donauschwabe*, Bundesorgan der Heimatvertriebenen aus Jugoslawien, Rumänien und Ungarn, Donauschwäbische Heimatverlag, Aalen 29. September 1991.; Vladimir GEIGER, "Branimir Altgayer", *Deutsches Wort/Njemačka riječ*, Blatt der Volksdeutschen Gemeinschaft/Glasilo Njemačke narodnosne zajednice, Nr./br. 16-17, Zagreb 1995., 32.; Vladimir GEIGER, "Altgayer, Branimir", *Hrvatski leksikon*, I. svezak A-K, Naklada Leksikon, Zagreb 1996., 12.; V.G. /Vladimir GEIGER/, "Altgayer Branimir", *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. - 1945.*, Minerva, Zagreb 1997., 7.

² Uprava državne bezbjednosti (UDB-a) – Jugoslavenska tajna policija.

³ Zapisnik o saslušanju B. Altgayera u UDB-i za NR Hrvatsku u Zagrebu 1949. godine, kopija/prijepis je iz Povijesnog arhiva Slavonski Brod (PASB), u Zbirci kopija bivšeg Centra za povijest Slavonije i Baranje (CPSB) u Slavonskom Brodu, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG, Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju B. Altgayera u UDB-i za NR Hrvatsku u Zagrebu od 8 do 17 lipnja 1949. godine, sadržava ukupno devet zapisnika s preko trideset i šest sati istražnog materijala (istražiteljevih pitanja/optužbi i Altgayerovih odgovora/iskaza).

nom predratnom razdoblju te u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.⁴ Altgayerovi iskazi opisuju brojne važne događaje iz hrvatske povijesti toga razdoblja.⁵

ZAPISNIK

O saslušanju Altgayer Branimira, kao okrivljenog, sastavljenog dana 8.VI.1949.g. u UDB-i za NR Hrvatsku, Zagreb.

Iztražitelj: Dasović Ilija por./učnik/

Zapisničar: Jurkov Marica

Na opća pitanja odgovara:

Zovem se ALTGAYER BRANIMIR, od oca Viktora i majke Emilije r. Raith, rođen 8. novembra 1897. u Przekopanju, Galicija, po zanimanju ranije aktivni oficir, te posjednik, završio sam realnu gimnaziju, austro-ugarsku kadetsku konjičku školu, po nacionalnosti Nijemac, njemački državljanin, proističem iz oficirske familije, ne posjedujem ništa, oženjen sam Martom r. Cernut, do sada nisam bio osuđivan.

Dana 30. septembra 1946. izručen sam kao ratni zločinac od strane britanskih okupacionih vlasti.⁶

⁴ O zanimljivosti istražnog materijala UDB-e o B. Altgayeru, svjedoči i činjenica da su istu dokumentaciju (zapisnik o saslušanju B. Altgayera iz 1949. i smrtna presuda B. Altgayeru iz 1950. godine), koja se tada nalazila u Sekretarijatu za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, preko određenih veza u Jugoslaviji kupili zainteresirani Folksdojčeri u Njemačkoj “/.../ od jednog ponuditelja iz tadašnje Jugoslavije za prilično veliku svotu.” (Pismeni iskaz/pismo dr. Valentina Oberkerscha od 30. rujna 1996. godine autoru).

⁵ Literaturom, arhivskim gradivom i drugim izvorima te korisnim podacima, mišljenjima i savjetima, nezaobilaznim u radu, umnogome su mi pomogli: mr. Zdenka Lakić (Povijesni arhiv, Slavonski Brod), Mario Werhas (Slavonski Brod), prof. Lidija Marković (Povijesni arhiv, Osijek), prof. Milan Pojić i prof. Mate Rupić (Hrvatski državni arhiv, Zagreb), prof. Natalija Rumenjak, prof. Vlasta Švoger, mr. Zdravko Dizdar i mr. Mario Jureb (Hrvatski institut za povijest, Zagreb), mr. Zoran Janjetović (Institut za noviju historiju Srbije, Beograd), dr. Valentin Oberkersch (Stuttgart, Njemačka), Jakob Lichtenberger (Pforzheim, Njemačka) i prof. dr. Anton Scherer (Graz, Austrija). Koristim i ovu priliku i iskazujem im svoju iskrenu zahvalnost.

⁶ U svojim sjećanjima Ivo Rojnica spominje i susrete s B. Altgayerom (netočno ga oslovljava s dr.) u Krupendorfu neposredno prije nego su ga Britanci iz Austrije izručili Jugoslaviji. “Nalazio se je tu i dr. Branimir Altgayer, vođa njemačke manjine u Hrvatskoj. S njim sam često razgovarao. Iako je bio Nijemac iz Hrvatske, o Hrvatima i Hrvatskoj je govorio kao Hrvat. Jednog dana dođu dva vojnika iz M.P. i obavijeste ga, da će u 14 sati istog dana doći po njega. Pokušao sam ga nagovoriti, da pobjegne, ali on to nije htio. Obrijao se je, uredno obukao i sačekao. Uistinu, dođoše po njega i odvedoše ga. Potom ga izruče Jugoslaviji. Tamo ga, kao i sve ostale ubiše.” Usp. Ivo ROJNICA, *Susreti i doživljaji. Razdoblje od 1938.-1975. u mojim sjećanjima. Knjiga druga: 1945 – 1975.*, Knjižnica Hrvatske Revije, München - Barcelona 1983., 61. Prema navodima izvjesnog dr. Michaela Müllera poznanika dr. Seppa Janka Volksgruppenführera za Banat i Srbiju, dr. S. Janko i B. Altgayer su bili internirani u engleski logor za “naciste” u Wolfsbergu u Koruškoj. Imali su priliku pobjeći iz logora. To je, navodno, bilo dogovoreno sa stražom. Dr. S. Janko je pobjegao, sklonio se neko vrijeme u Rimu gdje su mu katolički krugovi pružili azil, zatim je emigrirao u Argentinu gdje i danas živi. B. Altgayer je prema istim

Osnovnu školu završio sam u Kutjevu, realnu gimnaziju sa malom maturom u Osijeku i Zemunu, a konjičku kadetsku školu završio sam u Hranjicama-Moravska, te sam 1915. postao austrougarski oficir zastavnik. Kao oficir učestvovao sam u Prvom svjetskom ratu na ruskom, rumunjskom i talijanskom ratištu. Poslije raspada Austrougarske preuzet sam u biv./šu/ jugoslavensku vojsku i sa jednim prekidom služio sam u istoj do 1926. Posljednji moj čin bio je kapetan I. klase. Ostavka mi je bila uvažena na moju molbu. Motivi iz kojih sam tražio demobilizaciju bili su da sam uvidio da nemam dovoljno jugoslavenske nacionalne svijesti za oficirsku dužnost i familijarni momenti. Poslije demobilizacije radio sam kao namještenik u mlinu u Osijeku, a potom kao poslovođa poljoprivrednog društva u Osijeku. Godine 1931. ili 1932. počeo sam se baviti aktivnim političkim radom u nacionalno-kulturnom pogledu, prvo u Njemačkom pjevačkom i glazbenom društvu, a od 1934. u okviru Kulturbunda.⁷ U Kulturbundu prije rata vršio sam dužnost župskog pročelnika za Slavoniju, a bio sam i član saveznog upravnog odbora Kulturbunda za Jugoslaviju. U toku okupacije bio sam vodja novo formirane njemačke narodne skupine - Volksgruppe u NDH, a kao takav sam postao državni tajnik pri predsjedništvu vlade NDH, bio sam osim toga i član hrvatskog državnog sabora NDH, a obnašao sam titulu rezervnog pukovnika Einsatzstaffela i viteza kao i imao ordena krune kralja Zvonimira I. stepena. Također sam imao i čin SS- Sturmbahnführera.

Opišite nam svoj rad na organiziranju Volksdeuschera u vrijeme biv./še/ Jugoslavije tj. do rata?

navodima bio apatičan i odbio je mogućnost bijega. (Pismeni iskaz/pismo prof. dr. Antona Scherera od 14. studenog 1996. godine autoru). Dr. S. Janko opisao je svoj i Altgayerov boravak u logoru Wolfsberg u Koruškoj 1945./46. godine u napisu naslovljenom "Letzte Gespräche mit Branimir Altgayer" (Cordoba, Argentina, 1976.). Dr. S. Janko prikazuje susrete i razgovore s B. Altgayerom i ozračje u logoru prije Altgayerova izručenja Jugoslaviji: "Er war bis zum Schluss sehr gefasst und ruhig, obwohl er um den Ausgang wusste. Sorgen machte er sich um die geflüchtete Volksgruppe und vor allem um seine Familie, vor der er nicht wusste wie es mit ihr ohne ihn weitergehen wird. /.../" (Kopiju rukopisa ustupio mi je Jakob Lichtenberger). U svezi Altgayerova izručenja J. Lichtenberger navodi "Govorilo se da je pri predaji došlo do tučnjave, jer se on suprotstavio, pa su ga vojnici ili žandari kundacima skoro ubili. Ne znam, was da wirklich an der Sache war." Pismeni iskaz ("Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

⁷ Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine pripadnici njemačke etničke skupine / zajednice na području novonastale Kraljevine SHS našli su se u sasvim novom položaju. Godine 1920. radi zaštite i očuvanja svoga nacionalnog i kulturnog identiteta osnivaju u Novom Sadu "Švapsko-njemački kulturni savez" (Schwäbisch-deutscher Kulturbund). Kulturbund prolazi razne faze razvoja. Bio je, između ostalog, nekoliko puta zabranjivan i obnavljan, ovisno o politici koju su prema nacionalnim manjinama i Austriji i Njemačkoj (kasnije Trećem Reichu) vodile pojedine jugoslavenske vlade. Kulturbund se razvija u središte njemačke manjine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. O ustroju i ciljevima udruženja, usp. *Satzungen des Schwäbisch-Deutschen Kulturbundes Novisad / Statuti Švapsko-Njemačkog Prosvetnog Saveza Novisad*, Druckerei und Verlags - A.G./Stamparsko i izdavačko Dioničarsko Društvo, Novi Sad s.a. /1931./.

1933.g. bio sam izabran za pretsjednika Njemačkog pjevačkog i glazbenog društva u Osijeku. Videći da je rad toga društva po svojim pravilima bio ograničen, da mu je bila otežana saradnja sa njemačkim stanovništvom po selima i oko osnivanja njemačkih odjeljenja na osnovnim školama, bio sam jedan od osnivača i pokretača mjesnog ogranka Kulturbunda u Osijeku.⁸ Na osnivačkoj skupštini mjesnog ogranka bio sam izabran za predsjednika ogranka u Osijeku. Kao takav ja sam u kratkom vremenu organizirao omladinsku, žensku i športsku sekciju, tečajeve za njemački pravopis i otpočeo sam saradnju sa okolnim seoskim ograncima. Osim toga počeo sam sa organizacijom Kulturbunda u onim selima sa njemačkim stanovništvom gdje još organizacija nije postojala. Na saveznoj glavnoj skupštini Kulturbunda u jesen 1934. koja je održana u Novom Sadu, izabran sam za člana saveznog upravnog odbora Kulturbunda za Jugoslaviju. Kada je unutar njemačkih organizacija, kako u centralnim zadrugama, a još više u Kulturbundu, nastala jača opozicija protiv svojevremenog manje više klerikalno opredjeljenog vodstva tih njemačkih manjinskih organizacija, priključio sam se opozicionoj struji koja se je nazvala "Obnoviteljski pokret"⁹ i koji bi zadobivao simpatije i pomoć službenih mjesta Njemačkog Reicha, počeo je isticati nacionalsocijalistička načela. Pošto se obnoviteljski pokret sve više širio i izgledalo je da će na narednoj glavnoj skupštini dobiti premoć nad starim vodstvom i njihovim pristašama, to je staro vodstvo uvelo pod izlikom depolitizacije Kulturbunda tzv. "Novi red" ograničujući znatno samostalnost mjesnih ogranka i zahtijevajući pismenu izjavu lojalnosti i poslušnosti starome vodstvu. Osijek je kao i izvjestan broj drugih mjesnih ogranka odupušten i svi njegovi redoviti članovi isključeni su iz Kulturbunda.¹⁰ Meni je potom uspelo organizirati novu organizaciju, "Kulturno i dobrotvorno udruženje Nijemaca u Osijeku" (skraćeno KWVD)¹¹ sa djelokrugom rada za

⁸ B. Altgayer je 19. ožujka 1934. godine među osnivačima mjesne skupine (Ortsgruppe) Kulturbunda u Osijeku. Usp. F. KROTZ, n. dj., 34.

⁹ Obnoviteljima (Erneuerer) se nazivala skupina njemačkih intelektualaca iz Kraljevine Jugoslavije, koji su došli u doticaj s idejama i aktivistima Nacionalsocijalističke stranke. O Obnoviteljskom pokretu (Erneuerungsbewegung), usp. Dušan BIBER, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1966., 45.-50.; Hans RASIMUS, *Als Fremde im Vaterland. Der Schwäbisch-Deutsche Kulturbund und die ehemalige deutsche Volksgruppe in Jugoslawien im Spiegel der Presse*, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, München 1989., 499.-504.

¹⁰ O raskolu u Kulturbundu i djelatnosti Obnoviteljskog pokreta, usp. *Zum Kampf im Kulturbund*, Osijek, 1936.; D. BIBER, n. dj., 53.-56.

¹¹ B. Altgayer osniva 29. ožujka 1936. godine u Osijeku "Kulturno i dobrotvorno udruženje Nijemaca" (Kultur-und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen). Usp. D. BIBER, n. dj., 67.; Valentin OBERKERSCH, *Die Deutschen in Syrmien, Slawonien, Kroatien und Bosnien. Geschichte einer deutschen Volksgruppe in Südosteuropa*, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, München-Stuttgart 1989., 291. Udruženje se brzo razvija jer Kulturbund potpuno zapostavlja Slavoniju i usredotočuje svoju djelatnost na područje Vojvodine. O ustroju i ciljevima udruženja, usp. *Satzungen der Kultur-und Wohlfahrtsvereinigung der Deutsche in Osijek - Essegg*, s.l. /Osijek/ 1936.; *Pravila Kulturnog i dobrotvornog udruženja Nijemaca u Osijeku*, s.l. /Osijek/ s.a. /1936./.

istočni dio Savske banovine i ishoditi odobrenje njegovih pravila od savske banske uprave. Nakon odobrenja pravila i nesmetanog rada, prošlo je oko 20 dotadašnjih mjesnih ogranaka Kulturbunda u sastavu tog novog udruženja. U toku godine 1936.-37. osnovano je još više od 40 novih ogranaka ovog društva. KWVD je uslijed svog naglog brojčanog porasta postalo znatan faktor daljem razvitku njemačkih manjinskih organizacija u Jugoslaviji. 1938.g. došlo je do uspostave unutarnjeg mira i organizacionog jedinstva cjelokupne njemačke manjine i njenih organizacija u biv./šoj/ Jugoslaviji, za što je imalo naročite zasluge Ministarstvo vanjskih poslova Njemačke /i/ Volksdeutsche Mittelstelle¹², a za tu stvar se je zauzimao i tadašnji predsjednik vlade Stojadinović. Tim događajem meni je bila dodjeljena funkcija župskog pročelnika Kulturbunda za Slavoniju. KWVD se je tada razišla formalno, a mjesni ogranci i svi članovi Kulturbunda i od tada je Kulturbund djelovao kao jedinstvena organizacija do sloma biv./še/ Jugoslavije. Od 1939. tj. od stvaranja banovine Hrvatske, postao sam predstavnik vodstva njemačke narodne skupine za banovinu Hrvatsku pošto je velik dio upravnih poslova oko nacionalnih manjina prešao u autonomnu nadležnost banske vlasti novo formirane banovine. Kulturbund u Jugoslaviji održavao je veze s Njemačkim Reichom i to sa Volksbund für das Deutschtum im Ausland,¹³ a kasnije se ta veza prenosila sve više na Volksdeutsche Mittelstelle. Ove veze sastojale su se u priopćenju želja za reguliranje pravnog položaja Nijemaca u Jugoslaviji, za što bi se njemačke vlasti zauzele, u davanju materijalne pomoći u formi knjižica, knjiga, filmova, filmskih aparatura, muzičkih instrumenata, te stipendija studentima za studije u Njemačkoj, školovanje zanatskog, poljoprivrednog podmlatka u Njemačkoj, djevojke u domaćinskim školama, i drugo.

Iznesite nam o djelovanju Kulturbunda i njegovih sekcija, karakter i ciljevi?

Djelovanje Kulturbunda sastojalo se u tome da se sprečava daljnje odnarođivanje lica njemačkog porijekla, da se ova lica odgajaju u njemačkom nacionalnom duhu i njemačkom kulturom i da se kod njih održavaju, učvrste i probude sva objektivna nacionalna obilježja. Nadalje da se pripadnici njemačke narodne skupine smatraju punopravnim članovima njemačke nacionalne zajednice bez obzira na teritorijalnu nepovezanost na temelju nacionalsocijalističkih načela.

¹² Volksdeutsche Mittelstelle (VoMi) bila je jedna od ustanova Trećeg Reicha za koordinaciju rada s njemačkim narodnosnim manjinama u tuđini, osnovana 1936. godine. Razvila se iz posebnog odjela Kulturministeriuma (Ministarstvo kulture). S vremenom VoMi je dobila monopol za rad s njemačkim manjinama: izdavala je naredbe manjinskim organizacijama i imenovala pojedine vođe tih organizacija te određivala njihovu djelatnost, sve u skladu s trenutnom politikom Trećeg Reicha.

¹³ Volksbund für das Deutschtum im Ausland (VDA) - Narodni savez za nijemstvo u inozemstvu. Ustanova osnovana još 1881. godine za suradnju i rad s njemačkim manjinama u inozemstvu. U početku nezavisna (nevladina) organizacija. Nakon dolaska nacista na vlast u Njemačkoj, formalno nezavisna, samostalna i nepolitična, pod znatnim utjecajem nacista. Od 1939. godine stvarno pod utjecajem nacionalsocijalističkih načela i podređena Volksdeutsche Mittelstelleu. Usp. D. BIBER, n. dj., 281.

Dakle djelovanje Kulturbunda išlo je za tim da prikupi i poveže sve Nijemce u jednu jedinstvenu i čvrstu organizaciju. Preko njemačkih zadružnih organizacija trebala je njemačka narodna skupina postati jedna od trgovačkih posrednika i propagatora za produkciju onih poljoprivrednih proizvoda i polusirovina potrebnih industriji Njemačkog Reicha kao i za uvoz njemačkih industrijskih proizvoda, a naročito poljoprivrednih strojeva i drugih industrijskih artikala potrebnih za poljoprivredu u Jugoslaviji. Ovu djelatnost zadruga je /u/ jakoj mjeri potpomagao Kulturbund.

I ako se Kulturbund čuvao od uplitanja u lokalne i jugoslavenske stranačke događaje, odnosno sitnija pitanja, to je zadnjih godina u nacionalno-političkom smjeru išao za orijentiranjem i opredjeljivanjem svog članstva nacionalsocijalističkoj ideologiji na glavnim nacionalsocijalističkim temeljima. Jedan od glavnih odgojnih sredstava bilo je to da se članstvo Kulturbunda odgajalo u duhu poslušnosti prema svom vodstvu, a u vodećim krugovima odgajalo se u slijepom povjerenju prema Reichu. Nakon Hitlerovog govora poslije pobjede nad Poljskom, o potrebi uklanjanja ratnih povoda i likvidiranja nacionalnih manjina u drugim državama izmjenom stanovništva, tzv. nacionalnom komasacijom ili drugim načinom preseljavanja i to osobito nacionalno održivih dijelova pojavila se je vjerojatnoća da će njemačka narodna skupina u Jugoslaviji, a u prvom redu Nijemci iz Bosne i Slavonije, biti preseljeni u Njemačku. Da bi ovi preseljenici nakon rata od svoje okoline bili smatrani ravnopravnim i jednako zaslužnim pozdravio sam i ja akciju da pripadnici njemačke manjine u Jugoslaviji stupe u oružane snage Njemačkog Reicha. Govorilo se je od strane organa Hauptamta,¹⁴ koji su za vršenje te akcije došli u Jugoslaviju, te da će ta akcija verbovanja biti i legalizirana jednim utanačenjem između vlada Jugoslavije i Njemačke, kao što je to već bio ranije slučaj sa Rumunjskom. Sa teritorija banovine Hrvatske otišlo je tada dobrovoljno oko 200 ljudi u Waffen SS.¹⁵

1939.g. kada je kod Reichsportführunga¹⁶ osnovana zasebna župa inozemstva (Gau Ausland) i nakon što se je ovaj športski forum počeo baviti i rukovođenjem fiskulture kod njemačkih nacionalnih grupa u drugim zemlja-

¹⁴ Glavni ured.

¹⁵ Po pitanju promidžbe za novačenje jugoslavenskih Nijemaca u Wehrmacht i Waffen - SS i odlaska u Treći Reich od kraja 1939. do napada Trećeg Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941. godine, usp. *Nemačka obaveštajna služba*, II, "Nemačka obaveštajna služba u staroj Jugoslaviji", Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd, 1955., 260.-261. Prema tvrdnji J. Lichtenbergera "... od kraja 1939. samo u pojedinačnim slučajevima, ali u ljeto 1940. velik broj omladinaca koji su se u logorima za izseljenike iz Besarabije u Zemun i Prahovu krijući se u izseljeničke transporte otišao je u Njemačku, gdje su se javili za Wehrmacht ili Waffen - SS. Napose pri kraju Travanjskog rata 1941. mnogi omladinci su na svakojaki način uspjeli da podju za Njemačku, gdje su se javili za vojsku. U svim tim slučajevima nije neka promidžba igrala neku ulogu. Sveopšte oduševljenje naročito kod omladine u ono vrijeme bilo je podstrijek za odlazak u Njemačku." Pismeni iskaz/pismo J. Lichtenbergera od 21. lipnja 1999. godine autoru.

¹⁶ Državno športsko vodstvo Trećeg Reicha.

ma, počeli su se i u Jugoslaviji u jačoj mjeri organizirati kod pojedinih mjesnih ograna Kulturebunda športske sekcije. Ove športske sekcije trebale su po uzoru sličnih fiskulturnih organizacija kod njemačkih manjina u Rumunjskoj i Slovačkoj postati čvrste organizacije, fizički zdravih, ideološko izgrađenih i bezuvjetno discipliniranih pripadnika njemačke manjine, koje bi u danom času olakšavale formiranje jedne "Mannschaft"¹⁷ organizacije po uzoru SA.¹⁸ Time je u njihov djelokrug spadala i predvojnička naobrazba. Vojnički su izobražavani svi članovi športskih sekcija koji su navršili 18 godina.¹⁹ Od strane rukovodstva Kulturebunda radilo se je na što jačem omasovljenju ovakvih športskih sekcija i uspostavljeni su pri svim ograncima gdje su postojali subjektivni uslovi za to.²⁰

U kakvu svrhu su se naoružale ove športske sekcije neposredno pred rat Jugoslavije i Njemačke?

Neposredno pred rat Jugoslavija i Njemačka došlo je u Vojvodini i Bosni do izgređa prema Volksdeutscherima sa strane četnika i dobrovoljaca.²¹

¹⁷ Momčad.

¹⁸ SA (Sturmabteilung) - Jurišni odred.

¹⁹ Još od jeseni 1938. godine uveden je za članstvo Kulturebunda tjelesni odgoj i tjelovježba te neki autori, kao primjerice D. Biber, tumače da je to bilo "... / v smislu nacističnih programskih načel in priprav za formiranje ilegalnih poluvojaških formacij." D. BIBER, n. dj. 194.-195. Neki autori eksplicitni su u dokazivanju (bez navođenja izvora) postojanja paravojnih postrojbi jugoslavenskih Nijemaca u to vrijeme. Primjerice H. Sundhausen tvrdi "Sie stellten bewaffnete Stoßtrupps auf, fuhrten den faschistischen Gruß ein und organisierten sich gemäss dem 'Führerprinzip'." Holm SUNDHAUSEN, "Die Deutschen in Kroatien - Slawonien und Jugoslawien", u: Günter SCHÖDL (Hrsg.), *Land an der Donau. Deutsche Geschichte im Osten Europas*, Siedler Verlag, Berlin 1995., 334.

²⁰ Altgayerovi iskazi o športskim sekcijama (Sportabteilungen) u to vrijeme, očito ne odgovaraju stvarnom stanju. Prema navodima J. Lichtenbergera, tada voditelja odsjeka za mladež u Kulturebundu, bile su to još uvijek sekcije mladeži (Jugendgruppen). "... / Pri izbijanju rata bila je organizacija sportskih sekcija pod mojim vodstvom tek u pripremnom stanju. Januara 1941. održao sam u Futogu blizu Novog Sada prvi i jedini tečaj za predviđene vodiče tih sekcija. Odrasli članovi omladinskih sekcija (Jugendgruppen) trebali su biti članovi sportskih sekcija. Predviđeno je bilo najmanje godinu dana da bi te sekcije stvarno funkcionirale. ... / Tako su godišta predviđena za sportske sekcije neočekivano sa oružjem u rukama, nadjeno po ulicama, drumovima i jendecima, bile ispunjene novim duhom i vidjeli su pred sobom nove mogućnosti i nove zadaće. Tako su preko noći iznikle "momčadi" (Mannschaften) i organizacija "Deutsche Mannschaft" sa novim ciljevima u novoj državi. O nekom vojnom izobrazovanju te momčadi tu i tamo se može govoriti tek od leta 1941 godine a nipošto prije ... /". Pismeni iskaz ("Primjedbe Zapisniku o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i za Hrvatsku u Zagrebu", "Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilozi pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

²¹ Kada je objavljeno pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu, u Beogradu izbijaju masovni protunjemački prosvjedi. Stvoreno je ozračje sumnjičavosti prema Folksdojčerima. Dolazilo je i do ekscesa. Ured njemačke putničke agencije je demoliran, skidaju se i pale njemačke zastave, fizički se napadaju i maltretiraju, ranjavaju i ubijaju pojedini Folksdojčeri. Među Folksdojčerima je zavladao panično raspoloženje. Usp. Vladimir GEIGER, *Nestanak Folksdojčera*, Nova stvarnost, Zagreb 1997., 23. Izvješća o izgređima prema Folksdojčerima su brojna. Usp. Josip MIRNIĆ, *Nemci u Bačkoj u drugom svjetskom ratu*, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad 1974., 74.

Lokalna rukovodstva Kulturbunda pobojavala su se da bi do sličnih izgreda moglo doći i u drugim mjestima. Tako je i u Zagrebu nakon odlaska Reichsdeutschera došlo do psihoze straha. Rukovodstvo mjesnog ogranka, a mislim i evangelički biskup dr. Popp,²² obratili su se zbog zaštite Nijemaca od strane vlasti nekim državnim vlastima. Njima je bilo rečeno da se Volksdeutscheri ne trebaju ničega bojati i da će izvjestan broj biti naoružan i stupiti zajedno sa građanskom zaštitom u sastav policije kao pomoćna policija. Kada sam 28. ili 29. marta stigao u Zagreb, pregovori o tome su već bili dovršeni, no tadanji vodioc športske sekcije Harald Skala²³ bio je kao rezervni oficir pozvan u jugoslavensku vojsku. I njegovi pomoćnici očekivali su svaki čas da budu mobilisani. Na njihovo traženje pozvao sam u Zagreb Aleksandra Gutpeleta,²⁴ koji je koliko se sjećam bio apolita i kome nije prijetilo da će biti pozvan u vojsku, da preuzme zapovjedništvo nad ovim tada već "Mannschaft"-om.

Koji su bili razlozi a i rezultati vaših putovanja u Njemačku prije rata?

Volksbund für das Deutschtum im Ausland (skraćeno VDA) priredilo je svake godine u kojem drugom većem gradu Njemačke svoju godišnju skupštinu. Ovi kongresi trajali su više dana i služili su za propagiranje interesa Reichsdeutschera²⁵ za svoje sunarodnjake u drugim državama. Ovi kongresi bili su skopčani sa raznim izložbama, folklornim festivalima, predavanjima. Na ove kongrese bili su pozvani i delegacije svih njemačkih manjina i inostranstvu. Ja sam bio na kongresu 1935. u Königsbergu i 1940. u Münchenu. Na tim kongresima ja lično nisam podnosio nikakovog referata, diskusije nisu vodjene, nego sam prisustvovao u stvari kao gost.

1938. g. prisustvovao sam kao gost uz pozivnicu na kongresu Nationalsocijalističke stranke (NSDAP)²⁶ u Nürnbergu. Tom prilikom oslovio

²² Dr. Philipp Popp (Bežanija kraj Zemuna, 1893.- Zagreb, 1945.), evangelički biskup. Studirao teologiju, filozofiju i pravo. Od 1917. godine evangelički je svećenik u Zagrebu. Obnašao značajne dužnosti u Evangeličkoj crkvi u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Biskupom Evangeličke crkve augsburške vjeroispovijesti u Kraljevini Jugoslaviji imenovan je 1931. godine. Bio je i vrlo djelatna u Kulturbundu. Početkom 1940. godine imenovan je kao Nijemac poslanikom u skupštini Kraljevine Jugoslavije. Biskupsku čast i službu obnašao u Zagrebu do 1945. godine kao biskup Evangeličke crkve u NDH. Nakon rata uhićen i optužen za suradnju s njemačkim okupacijskim snagama i vlastima NDH. Vojni sud u Zagrebu osudio ga je 1945. godine na smrt.

²³ Harald Skala (Scala). Studirao i diplomirao (1940.) na Pravnom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta. Od 1937. godine članom je (predsjedništva) Verein Deutscher Hochschüler - VDH (Društvo njemačkih studenata) u Zagrebu. Prije rata činovnik je u konzulatu Trećeg Reicha u Zagrebu, a nakon uspostave NDH do 1944. godine u poslanstvu je Trećeg Reicha. Krajem travnja 1941. godine, B. Altgayer ga imenuje voditeljem Pravnog ureda Središnjice Njemačke narodne skupine u Zagrebu. Bio je zatim zadužen za vezu Njemačke narodne skupine s Ustaškim glavnim stožerom.

²⁴ Alexander Gutpelet (Bačka Palanka, 1914. - ?), zapovjednik Mannschaftha (momčadi) njemačke narodne skupine u Zagrebu 1941. godine.

²⁵ Naziv za Nijemce državljanke Trećeg Reicha, za razliku od Auslanddeutschera odnosno Volksdeutschera (pripadnika njemačke manjine) koji su bili državljani drugih država.

²⁶ NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) - Nationalsocijalistička

me je na čaju, kojeg je priredio ministar Ribbentrop i na kojem su bili pozvani i predstavnici diplomatskog kora, vodećih ličnosti NSDAP-a inostranih delegacija i pretstavnici njemačke manjine iz drugih država, pri dolasku i Hitler. Moj razgovor sa Hitlerom sastojao se u tome da me je pitao da li se njemačka narodna manjina međusobno u Jugoslaviji još svadja, na što sam ja odgovorio da se približava vrijeme izmirenja, jer da su pregovori za to u toku. Hitler je smješeći se rekao mi da je nesloga bila uvijek njemačka vrlina. Osim posjete kongresima ja sam tom prilikom posjećivao i ustanove VDA i Volksdeutsche Mittelstelle, gdje sam vodio razgovore sa pojedinim referentima. Rezultati mojih posjeta bili su ti da je KWVD dobivala na poklon knjižice, pojedine knjige, da su bile povećane stipendije studentima pripadnicima njemačke manjine, da su bile priređene ekskurzije za seljake i.t.d. Nadalje je bilo regulirano da putujuće grupe studenata i omladine iz Njemačkog Reicha, koje su posjećivale njemačka naselja u Slavoniji,²⁷ samo onda mogle dolaziti ako je nato prethodno pristalo vodstvo KWVD. U ustanovi VDA i još više kod Volksdeutsche Mittelstelle dobivao sam instrukcije i savjete da se usmjeri rad i djelovanje Kulturbunda, odnosno KWVD, prema interesima politike Njemačkog Reicha u važnijim pitanjima kao npr. u političkom, odgojnom, ekonomskom. Te i takve primljene direktive ja sam i provodio na teritoriju Jugoslavije.

Prekinuto u 19 sati.

Saslušao:
Dasović Ilija

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju Altgayer Branimira, sastavljen dne 9.VI.1949. g. u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

Opišite nam kakav je bio stav Kulturbunda kao i držanje njegovih pojedinih organizacija, ogranaka i raznih sekcija "Mannschafta" u vrijeme rata Jugoslavije s Njemačkom u aprilu 1941. g.?

Događaji 27. marta su potpuno iznenadili njemačku narodnu skupinu.²⁸ Vodstvo Kulturbunda računalo je sa duljim i jačim otporom biv./še/

njemačka radnička stranka.

²⁷ Od početka tridesetih godina brojne studentske studentske skupine iz Trećeg Reicha posjećuju Nijemce u inozemstvu i borave među njima, tako i u Kraljevini Jugoslaviji. Treći Reich u predratnom razdoblju iskazuje sve veću pozornost i zanimanje i za slavonske Nijemce, koji su se u mnogočemu asimilirali s hrvatskim okruženjem. Studentske organizacije sveučilišta u Reichu okupljene u "Aussenstelle für Südslawien der Deutschen Studentenschaft" (Udruženje Saveza njemačkih studenata za Jugoslaviju) za svojih boravaka na terenu, osim što su imale zadaću prosvjetno, kulturno i promidžbeno djelovati, prikupljaju i sistematiziraju različite podatke o nijemstvu u nizu radova, elaborata i studija. Na području Slavonije boravile su, djelovale i prikupljale podatke studentske skupine iz Leipziga, Jene i Freiburga i. Br.

²⁸ Držeći da u novostvorenom stanju onemogućen daljnji nesmetani legalni rad Kulturbunda, dr. Sepp Janko je 28. ožujka 1941. godine, okružnicom okružnim i mjesnim

jug./oslavenske/ vojske i pobojavalo se je da bi Volksdeutscheri mogli doživjeti sličnu sudbinu kao Volksdeutscheri u Poljskoj 1939. t.j. uzimanje velikog broja taoca i deportiranje i interniranje njemačkog stanovništva iz pograničnih krajeva. Dr. Sepp Janko²⁹ osobno se je nadao da će se rat moći izbjeći, naročito nakon dolaska dr. Mačeka u Beograd. Dr. Sepp Janko pozvao je sve važnije funkcionere i pretstavnike njemačkih organizacija u Novi Sad.³⁰ Tako sam i ja stigao u Novi Sad 1. aprila 1941. na njegov poziv. Kada sam stigao u Novi Sad već su vodeći funkcioneri Kulturbunda imali po jednoga policijskog agenta kao stalnog pratioca danju i noću. No u samoj zgradi "Habag"³¹ u kojoj se je nalazila centrala Kulturbunda i druge njemačke organizacije, mogli smo se nesmetano sastajati i održavati dogovore.³² Vodstvo

vodama, naredio da se do daljnjeg uputstva obustavi rad mjesnih skupina Kulturbunda. Usp. "Kreisleiter und Ortsgruppenleiter", *Deutsches Volksblatt*, Tageszeitung der deutschen Jugoslawiens, Novi Sad 28. März 1941.; J. MIRNIĆ, n. dj., 74. O jugoslavenskim Nijemcima u događajima nakon 27. ožujka 1941. godine i danima Travanjskog rata; usp. Johann WÜSCHT, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien für den Zeitraum von 1934 bis 1944*, Im Selbstverlag des Verfassers, Kehl am Rhein 1966., 63.-90.; J. MIRNIĆ, n. dj., 74.-82.; Josef BEER, *Donauschwäbische Zeitgeschichte aus erster Hand*, Donauschwäbische Kulturstiftung, München 1987., 100.-122.; Sepp JANKO, *Weg und Ende der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*, Leopold Stocker Verlag, Graz - Stuttgart 1983.², 70.-88.; Velimir TERZIĆ, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, 2, Narodna knjiga Beograd, Partizanska knjiga Ljubljana- Beograd, Pobjeda Titograd 1983., 223.-541.

²⁹ Dr. Josef (Sepp) Janko (Ernsthausen, danas Banatski Topolovac, Jugoslavija, 1905.), jedan je od najistaknutijih Nijemaca mlađeg naraštaja u Kraljevini Jugoslaviji, naklonjen Obnoviteljskom pokretu. Studirao je pravo u Beogradu, Berlinu i Innsbrucku i stekao doktorat. U Velikom Bečkereku (Zrenjanin) u odvetničkoj je službi. Godine 1939. na prijedlog Volksdeutsche Mittelstelle izabran je za predsjednika Kulturbunda i vođu njemačke manjine (Volksgruppenführer) u Kraljevini Jugoslaviji. Od početka Drugog svjetskog rata, i raspada Kraljevine Jugoslavije postaje vođa njemačke narodne skupine (Volksgruppenführer) za Banat i Srbiju. Potkraj 1944. godine odlazi u izbjeglištvo, najprije u Austriju, gdje su ga uhitili i internirali Britanci u logor Wolfsberg u Koruškoj odakle je pobjegao preko Italije u Argentinu, gdje živi u Cordobi.

³⁰ Predsjednik Kulturbunda i Volksgruppenführer dr. Sepp Janko pozvao je 1. travnja 1941. godine vodeće dužnosnike Kulturbunda na konzultacije u Novi Sad. Usp. D. BIBER, n. dj., 263. Od hrvatskih Nijemaca bili su pozvani (ili su bili od ranije u Habag Hausu) Branimir Altgayer, Gottfried Kutschera, Jakob Lichtenberger, Hans Welker, Anton Isemann, Wilhelm Schweitzer, Heinrich Forschner, Emil Kauder, Wilhelm Kettel, Josef Marx, Stefan Geml i Hans Wolf. Usp. PASB, Zbirka kopija CPSB, kut. 174 (VG 5./II), Zapisnik br. 38, Zbirka Flod, K - 5/II VG, Ivan FLOD, Njemačka narodna skupina, Osijek, 1951. (rukopis), 213.

³¹ "Habag" zgrada (Habag Haus), uobičajeni naziv sjedišta središnjice Kulturbunda u Kraljevini Jugoslaviji. Naziv nastao od Hausbau Aktien Gesellschaft (Društvo za gradnju kuća) i ustvari skraćena je imena dioničarskog društva koje je financiralo izgradnju Habag zgrade, koja je završena 1931. godine.

³² O Habag Hausu u Travanjskom ratu 1941. godine, usp. J. LOHRBACHER, "Die Belagerung des HABAG - Hauses im April 1941", *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1942*, Hrsg. Die Volksgruppenführung der Deutsche Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien, s.l. /Osijek/, s.a./1941./, 46.-49.; D. BIBER, n. dj., 263.; J. MIRNIĆ, n. dj., 74.-82.; S. JANKO, *Weg und Ende der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*, 78.-86.; J. WÜSCHT, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien für den Zeitraum von 1934 bis 1944*, 63.-78.; J. BEER, n. dj., 108.-113.

njem./ačke/ narodne skupine stupilo je preko Johana Wüshta³³, poslovođe središnje njemačke zdravstvene zadruge, Franza Hamma³⁴ i dr. Josefa Trischlera,³⁵ biv./ših/ narodnih poslanika i još nekih osoba, u vezi sa nekim istaknutim vojvodjanskim srpskim političarima, među njima dr. Popovićem,³⁶ dr. Ćirićem,³⁷ te episkopom Girinejem Ćirićem,³⁸ načelnikom upravnog odjelenja dunavske banovine, upravnikom policije Vojinovićem³⁹, a kada je ovaj bio mobilisan u vojsku sa njegovim zamjenikom dr. Georgom Špilerom⁴⁰ u

³³ Johann Wüscht (Srpski Miletić, 1897. - Kehl am Rhein, 1976.). Polazio isusovačku gimnaziju u Kaloči, a zatim završio Višu trgovačku školu u Novom Sadu. Nakon Prvog svjetskog rata privatni je poduzetnik (mlinarska i kudeljarska industrija i bankarstvo). U Kraljevini SHS / Jugoslaviji jedan je od čelnika Kulturbunda. Za vrijeme Drugog svjetskog rata je u Volksbundu (Narodni savez / Nijemaca u Mađarskoj/) u Budimpešti rukovodio Odjeljenjem za privredna istraživanja. Od 1957. do 1964. godine radi u Saveznom arhivu (Bundesarchiv) u Koblenzu gdje je rukovodio prikupljanjem gradiva o jugoistočnoj Europi. Pisac je brojnih radova i knjiga o povijesti Podunavskih Nijemaca.

³⁴ Franz Hamm (Novi Vrbas, 1900. - Bonn, 1988.). Nakon gimnazije u rodnom mjestu, završio Visoku ekonomsku školu u Mannheimu i Beču. U Kraljevini Jugoslaviji predsjednik je Njemačkog akademskog saveza i član Saveznog vodstva Kulturbunda. Od 1941. godine bio je poslanik u mađarskom Saboru. Nakon rata jedan je od čelnika u udrugama Podunavskih Švaba u Njemačkoj i obnašao je dužnosti predsjednika udruženja Nijemaca iz Jugoslavije i referent je pri Ministarstvu za prognane, 1950. do 1965. godine.

³⁵ Dr. Josef Trischler (Obrovac, Bačka, 1903.-München, 1975.), jedan je od najistaknutijih ličnosti među Nijemcima u Kraljevini Jugoslaviji. Gimnaziju je završio u Kaloči i Žombolju, a zatim studirao kemiju i poljoprivredu u Münchenu gdje je i doktorirao. Od 1932. godine radio je kao nastavnik u Učiteljskom zavodu u Novom Vrbasu. Organizirao je zimske poljoprivredne tečajeve, a od 1940. godine je upravljao poljoprivrednom školom (Deutschen Landwirtschaftsschule) u Futogu. Krajem 1940. godine postaje čelnikom Odjeljenja za selo Kulturbunda gdje je bio i glavni urednik časopisa "Landwirt". Godine 1938. izabran je za poslanika njemačke manjine u Kraljevini Jugoslaviji. Od 1941. godine kao bački Nijemac poslanik je u mađarskom Saboru. Nakon Drugog svjetskog rata živio je u Njemačkoj, i bio je član predsjedništva Vijeća jugoistočnoeuropskih Nijemaca (Rat der Südostdeutschen) i član predsjedništva Saveza prognanih (Bund der Vertreibenen).

³⁶ Očito se radi o dr. Milanu L. Popoviću. U vrijeme Drugog svjetskog rata i mađarske okupacije Bačke svojim antiboljševičkim stavom, vezama s regentom M. Hortijem i drugima te dosljednim mađaronstvom izborio je mjesto u mađarskom Saboru kao predstavnik bačkih Srba.

³⁷ Vjerojatno se radi o dr. Slavku Ćiriću, novosadskom odvjetniku.

³⁸ Dr. Irinej Ćirić (Srijemski Karlovc, 1884.-Novi Sad, 1955.), episkop novosadsko-bački. Završio je Duhovnu akademiju u Moskvi i Filozofski fakultet u Beču gdje je stekao doktorat. Zamonašio se u Hopovu 1908. godine. Do 1919. godine bio je profesor Bogoslovlje u Srijemskim Karlovcima. Od 1919. do 1922. bio je episkop timočki, a od 1922. godine je episkop bački. U skupini je viđenijih bačkih Srba, koji su u vrijeme Travanjskog rata 1941. godine skloniji mađarskoj nego njemačkoj okupaciji koje su se posebno bojali. Na prijedlog regenta M. Hortija imenovan je 1943. godine u Gornji dom mađarskog Sabora.

³⁹ Teodor Vojinović.

⁴⁰ Dr. Georg Spiller (Juraj Špiler) (Zagreb, 1900. - Zrenjanin, 1948.), policijski službenik. Nakon studija prava u Zagrebu, u policijskoj je službi od 1924. godine u Zagrebu i drugim mjestima po Hrvatskoj. Istakao se napose progonom komunista i drugih protivnika monarhističkog režima. Od 1939. godine postaje zamjenik upravnika policije u Novom Sadu. U neposrednom prijeratnom vremenu u Novom Sadu, napose u ožujskim i travanjским danima 1941. godine dr. Spiller je, navodno, prema poslijeratnim jugoslavenskim tvrdnjama,

vezu, da bi se u slučaju rata zaštićivali rukovodioci i pripadnici njem./ačke/ nacionalne grupe obećavajući da će njem./ačka/ nacionalna skupina u slučaju da dodje do okupacije sa strane Njemačke na isti način zauzeti za vojvodjanske Srbe. Narednih dana je i dr. Sepp Janko bio pozvan u Beograd predsjedništvu vlade, no na prijedlog drugih rukovodećih predstavnika njemačke manjine, a da on ne bi bio u Beogradu uhapšen i interniran, on lično nije otišao u Beograd⁴¹ već su na njegovo mjesto pošli u Beograd Hamm, Wüsch i dr. Awender⁴². Oni su bili veoma ljubazno primljeni od tadanjeg ministarstva unutarnjih poslova, mislim da je bio dr. Kosanović,⁴³ a kasnije i od samog pretsjednika vlade generala Simovića. Bilo im je rečeno da se njemačka manjina ne treba bojati nikakvih represalija i da su za suzbijanje daljnjih izgreda protiv Volksdeutschera poduzete sve potrebne mjere. U toku tih razgovora bilo je od navedenih ministara i naglašeno da su vijesti njemačkih, mađjarskih i rumunjskih radiostanica o progonima Njemaca u Jugoslaviji pretjerane i da bi to Volksgruppaa trebala sama demantirati. Bilo je dogovoreno da u nedjelju 6. aprila bude priredjena jedna ekskurzija stranih i domaćih novinara u pogranična mjesta Banata i da bi se ovoj ekskurziji trebali priključiti i pretstavnici vodstva njemačke manjine i njemačke manjinske štampe. Nadalje je ovom izaslanstvu bilo preporučeno i odobreno da posjete

uspostavio dobre odnose s nekim folksdojčerskim rukovodiocima, ublažavao postupak prema uhapšenim Folksdojčerima, itd. Na preporuku dr. S. Janka i nekih drugih istaknutih Folksdojčera iz rukovodstva Kulturbunda redarstvenom izaslaniku Trećeg Reicha u Beogradu SS - bojniku H. Helmu, dr. Spiller postaje od kolovoza 1941. predstojnik gradske policije u Bečkerek (Zrenjanin), a od početka 1942. godine komandant javne sigurnosti za Banat. Krajem 1944. godine je izbjegao, i u Bavarskoj dočekao kraj rata. Krajem 1945. uhitili su ga Amerikanci i krajem 1947. izručili Jugoslaviji te je 1948. godine osuđen na smrt vješanjem.

⁴¹ Altgayerovi navodi o događajima u Beogradu 3. i 4. travnja 1941. godine, očito ne odgovaraju stvarnom razvoju događaja. Naime, predsjednik jugoslavenske vlade general Dušan Simović je 2. travnja u razgovoru s dr. Hansom Moserom i pokrajinskim vođom Kulturbunda za Beograd Christianom Brückerom zamolio da ga posjeti dr. Sepp Janko. U Beograd je dr. S. Janko stigao 3. travnja. Najprije je otišao u poslanstvo Trećeg Reicha, gdje mu je otpravnik poslova dr. G. Feine naložio da ne zauzima nikakav stav prema mogućim prijedlozima jugoslavenske vlade te da samo sasluša. Prijem kod generala D. Simovića trajao je nekih pet minuta i dr. S. Janku je D. Simović izrekao nekoliko uopćenih i dobrohotnih izjava o njemačkoj narodnosnoj manjini u Jugoslaviji. Boravak dr. S. Janka u Beogradu, potvrđuje naime izvješće otpravnika poslova poslanstva Trećeg Reicha u Beogradu dr. G. Feinea Auswärtiges Amt (Ministarstvo vanjskih poslova Trećeg Reicha u Berlinu). Usp. Politisches Archiv, Auswärtiges Amt, Bonn, Staats Sekretär, Jugoslawien, Band 3 (152787, 152822, 152825), DGB 3. 4. 1941., dr. G. Feine Auswärtiges Amt; D. BIBER, n. dj., 262.

⁴² Dr. Jakob Awender (Stefansfeld/Šupljaja, danas Krajišnik, Banat, 1897.- Freeport, USA, 1975.). Studij medicine završio u Grazu i specijalizirao otorinolaringologiju. Od 1933. godine u Pančevu je izdavač i urednik njemačkog tjednog lista "Volksruf" (Zov naroda) glasila Obnoviteljskog pokreta, nakon "Deutsches Volksblatta" najčitanijeg i najutjecajnijeg političkog lista među jugoslavenskim Nijemcima.

⁴³ Očito to nije bio Sava Kosanović, koji je u Simovićevoj vladi bio ministar opskrbe. Ministar unutarnjih poslova u vladi generala D. Simovića bio je Srđan Budisavljević.

njemačko poslanstvo u Beogradu t.j. otpravnika poslova dr. Feinea.⁴⁴ Dr. Feine rekao je tom izaslanstvu da još nije nikakva odluka pala, ali da Jugoslavija vjerovatno neće moći, odnosno htjeti, prihvatiti uvjete njemačke vlade i neka njem./ačka/ narodna skupina nastoji izbjeći svaki povod da bi jug./oslavenske/ vlasti mogle prema njoj poduzeti neke represivne mjere. Nadalje je dr. Feine preporučio da bi bilo najbolje da Kulturbund odmah obustavi svako djelovanje. Konačno je još rekao da će se radi primanja uputstva za držanje i ponašanje manjine odmah obratiti njem./ačkom/ ministarstvu vanjskih poslova i da za 1-2 dana opet netko od vodstva narodne skupine dodje njemu. Ova delegacija je još govorila i sa zamjenikom policijskog atašea dr. Krausom,⁴⁵ koji je na situaciju mnogo ozbiljnije gledao, te je izaslanstvu dao jedno 20 revolvera i nekoliko fijolica cijankalija za ličnu obranu najistaknutijih pretstavnika njem./ačke/ manjine.⁴⁶ Slijedeći dan,

⁴⁴ Dr. Gerhard (Gerd) Feine, djelatnik Ministarstva vanjskih poslova Trećeg Reicha. Od 1938. godine u Kraljevini Jugoslaviji, najprije je savjetnik poslanika Trećeg Reicha u Beogradu Viktora von Heerena te rukovodilac političkim odjeljenjem poslanstva. Opozivom von Heerena nakon 27. ožujka 1941. godine, obavljao je dužnost otpravnika poslova poslanstva Trećeg Reicha. U pregovorima za kapitulaciju Kraljevine Jugoslavije zastupao je Ministarstvo vanjskih poslova Trećeg Reicha i rukovodio poslanstvom do dolaska Opuномоćenika Ministarstva vanjskih poslova Trećeg Reicha kod vojnog zapovjednika u Srbiji, čiji je zamjenik do kolovoza 1943. godine. Zatim je postavljen za načelnika odjela za Jugoistok u političkom odjeljenju Ministarstva vanjskih poslova. Nakon prevrata u Mađarskoj u ožujku 1944. godine neko je vrijeme u poslanstvu Trećeg Reicha u Budimpešti. Krajem rata predstavnik je Ministarstva vanjskih poslova Trećeg Reicha kod Komesara obrane Reicha za sjeverozapad Reicha. Poslije kapitulacije u engleskom je zarobljenstvu. Od 1951. godine bio je generalni konzul SR Njemačke u Švicarskoj.

⁴⁵ Dr. Karl Kraus (Reichenau, Sudeti, Češka, 1908. - ?), SS-bojnik, djelatnik Glavnog ureda Službe sigurnosti Trećeg Reicha (Reichssicherheits-Hauptamt) Ureda VI (Amt VI) Inozemne obavještajne službe (Auslandsnachrichtendienst). Od kraja 1939. do travnja 1941. godine u Beogradu je glavni opunomoćenik RSHA Amt VI za Kraljevinu Jugoslaviju. Razvio je razgranatu obavještajnu mrežu. Napose radi na suzbijanju protunjemačke djelatnosti inozemnih obavještajnih službi u Kraljevini Jugoslaviji.

⁴⁶ Prema J. Beeru "Noch vor dem Ernstfall war auch bereits ein kleines Bereitschaftskommando allabendlich versammelt. An Verteidigungsmittel hatte die 'Festung' lediglich etwa rd. 20 Pistolen, eine Maschinenpistole und wenige Handgranaten. Diese Waffen sollten die Belegschaft lediglich in die Lage versetzen, sich gegen etwaige Angriffe irregulärer Banden, wie sie kurz vor Kriegsausbruch stellenweise im deutschen Siedlungsgebiet aufgetreten waren, zu Wehr zu setzen. /.../ " J. BEER, n. dj., 108. J. Lichtenberger ističe da "Naziv 'Bereitschaftskommando' ist falsch und irreführend. To je bila neka vrsta ad hoc straža 'Wache' ili 'Habagwache' pod mojim vodstvom, sastavljena od nekih 20 starijih članova novosadske omladinske grupe (Jugendgruppe), koje sam ja izabrao. Ta straža nije imala ni jednu ručnu bombu (Handgranate), već jedino 20 pištolja i jednu Maschinenpistole, koju sam ja nosio." Pismeni iskaz / pismo J. Lichtenbergera od 8. svibnja 1999. godine autoru. Prema J. Wüschtu "Reichsdeutsche Waffen erhielt auch die Volksgruppenführung zu ihrer Verteidigung im Habag-Haus gegen angedrohte Überfälle seitens des serbischen Pöbels und nationalistischer Organisationen. Die Waffen: etwa 10-15 Pistolen und eine Maschinenpistole, ließ sie am 5.4. von der Deutschen Gesandtschaft abholen. Es wurde von diesen nie Gebrauch gemacht. Am Vormittag des 6.4. wurde das Vorhandensein dieser Waffen von einem Beauftragten der Volksgruppenführung dem Vice-Banus Milutin Naglič mitgeteilt, was dieser widerspruchslos zur Kenntnis nahm." J.

mislom da je bio 4. ili 5. april, pošli su Wüsch i dr. Awender automobilom ponovno u Beograd. Sa ovima sam i ja trebao poći no pošto u automobilu nije bilo dovoljno mjesta to sam ja sa mojim pratiocem po imenu Vukadin, a prezime nisam ni doznao pošao željeznicom. Kada sam stigao u Ministarstvo unutrašnjih poslova Awender i Wüsch su već bili otišli. Mene je primio neki načelnik odjeljenja veoma ljubazno i kada sam mu izjavio da do mog odlaska po području banovine Hrvatske nisam doznao ni za jedan slučaj, ispada protiv njemačke manjine, sastavio je o tome jednu izjavu u nekoliko primjeraka koju sam potpisao. Ja sam zatim pošao za dr. Awenderom u njemačko poslanstvo /u/ Krunsku ulicu. Dr. Awender i Wüsch više nisu bili tamo, a dr. Feine je bio kod jug./oslavenskog/ ministarstva vanjskih poslova. Čekao sam na Feineov povratak, no on me je primio samo na hodniku rekavši da je situacija nadalje nejasna i zažalivši mi na nekakav čudan način mnogo sreće. Kada sam čekao na dr. Feinea pozvao me je u jednu sobu neki Richter, kojeg do onda nisam poznao niti za njega čuo, i ispitivao me o prilikama u banovini Hrvatskoj i predbacivao mi što Volksdeutscheri u tim krajevima nisu ranije uspostavili kontakt sa hrvatskim nacionalistima. Ja sam se onda vratio u Novi Sad. 6.IV.1941. došao je ujutro rano oko 6 sati Wüsch i u Lichtenbergerov⁴⁷ stan u kome sam i ja spavao i pozvao mene i Lichtenbergera da po nalogu dr. Janka odmah sa najpotrebnijom prtljagom predjemo u "Habag" zgradu, jer da je Njemačka navjestila Jugoslaviji rat.⁴⁸ Dr. Janko je potom sazvao jednu sjednicu svih prisutnih glavnih funkcionera na kojoj je bilo zaključeno da se ovi funkcioneri ne će po policiji dati odvesti iz Habag zgrade, već da će davati

WÜSCHT, *Beitrag zur Geschichte der Deutschen in Jugoslawien für den Zeitraum von 1934 bis 1944*, 73. Zamjenik redarstvenog izaslanika Trećeg Reicha u Kraljevini Jugoslaviji dr. K. Kraus, predao je 20 revolvera članu izaslanstva Kulturbunda J. Lichtenbergeru. "Dr. Karl Kraus, zamjenik policijskog atašea, bio mi je prijatelj iz mog studentskog doba u Bonnu (zvali smo ga samo 'Lot') i tih 20 pištolja i jedna Maschinengewehr iz fonda (aus den Beständen) nekadašnjeg čehoslovačkog poslanstva predao je meni lično u zgradi bivšeg čehosl. poslanstva." Pismeni iskaz ("Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

⁴⁷ Jakob Lichtenberger (Nova Pazova, 1909.). Studirao na sveučilištima u Bonnu, Parizu i Beogradu njemačku, francusku i jugoslavenske književnosti i jezik. Nakon završenog studija, na službi je u Središnjici Kulturbunda kao rukovodilac odsjeka za mladež. Krajem svibnja 1941. godine preuzima vodstvo Njemačke momčadi (Deutsche Mannschaft) Njemačke narodne skupine u NDH i Glavni odsjek za prosvjetu (Hauptamt für Kultur). Proveo ustroj oružanih snaga Njemačke narodne skupine u NDH (Waffenabteilungen der Deutschen Mannschaft, kasnije preimenovano u Einsatzstaffel der Deutschen Mannschaft) i bio njihov zapovjednik (Landesmannschaftsführer) u činu dopukovnika. Boravio 1943./45. godine na istočnom bojištu. U travnju 1945. godine ponovno je u NDH, kao zapovjednik specijalnih postrojbi (Jagdverband Kroatien der Waffen - SS). Hrvatsku napušta 7. svibnja 1945. godine. Živi u Njemačkoj.

⁴⁸ B. Altgayer je u Novom Sadu boravio u stanu J. Lichtenbergera, nedaleko od Habag Hausa. Johann Wüsch koji je B. Altgayera obavijestio o izbijanju rata, bio je među najpouzdanijim ljudima iz Središnjice Kulturbunda te je ".../ sa svojim odlučnim i samosvjestnim nastupanjem igrao odlučnu ulogu u toj skrajno napetoj situaciji." Pismeni iskaz ("Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

u slučaju hapšenja oružani otpor.⁴⁹ Nešto poslije 8 sati približavala se je preko malog parka na Trgu burze jedna naoružana sokolska četa predvodjena sa 2-3 uniformirana policijska činovnika. Jedan od tih policijskih činovnika došao je u Habag zgradu i pozvao prisutne pretstavnike njemačke manjine da uzmu najnužniji prtljag i da podju s njima. Wüsch je počeo s tim policijskim činovnikom pregovarati a u međuvremenu su kraj Habag zgrade prošli, možda i hotimično pred nju došli, dr. Popović sa još dva uglednija novosadska srpska građana. Wüsch se je odmah obratio ovima i zamolio ih za intervenciju kod nadležnih vlasti. U to vrijeme su i njemački ratni avijoni preleteli Novi Sad i bacali velike količine malih letaka u kojima su bili pozvani Srbi da ne diraju u Nijemce, jer da će za svakoga Nijemca koji kao taoc ili na koji drugi način bude ubijen, biti strijeljano 10 Srba. Ovu vijest su u kratkim razmacima stalno ponavljale neke njemačke radio stanice.⁵⁰ Dr. Popović i njegovi pratioci uspjeli su odgoditi hapšenja dok on ne stupi u vezu sa mjerodavnim vlastima. U to vrijeme preseljavala se je i banska vlast u zgradu burze koja je bila tik do Habag zgrade. Prema Wüschtovom pričanju je dr. Popović govorio sa pomoćnikom bana čim je ovaj stigao, a potom sa automobilom otišao u grad. Sokolska četa je bila povučena na nekih 100 metara od Habag zgrade i ostala tamo čekajući. Ja sam sa dr. Jankom i ostalim funkcionerima, namještenicima

⁴⁹ Rukovodstvo Kulturbunda sa 150 bližih pristaša zabarikadiralno se u Habag-Hausu, u kojem je bila veća količina naoružanja (oko 1000 pušaka, 30 lakih i 15 teških strojnica sa 60.00 streljiva) odlučna braniti se od mogućeg napada. Usp. J. LOHRBACHER, n. dj., 48.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, "Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien", Hrsg. vom ehemaligen Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Weltbild Verlag, Augsburg, 1994,³ 47.; D. BIBER, n. dj., 265.; J. MIRNIĆ, n. dj., 76.-77. Prema J. Lichtenbergeru "Za vrijeme aprilskog rata 1941 godine bilo je u Habagu svega oko 40 osoba: 20 članova straže i najviše oko 15 do 20 članova vodstva narodne skupine, uračunato osoblje gostione Habaga." Što se tiče naoružanja J. Lichtenberger ističe da u vrijeme kada se u Novom Sadu širio glas da je njemačka vojska ušla u grad "U taj mah je gradonačelnik zapitao dr. Janka, kakva je situacija. Dr. Janko je intuitivno obmanuo gradonačelnika i rekao, da njem. panceri, tenkovi iz pravca Futoga stoje pred gradom. Gradonačelniku je s druge strane bilo poznato, da je jedan još potpuno naoružani jugosl. puk iz pravca Temerin naumio da prolazi kroz grad. Na to je gradonačelnik ponudio Dr. Janku da preuzme upravu grada i zamolio ga, da s njime podje kod onih jedinica prema Temerinu, da ih nagovori, da obidju grad. Dr. Janko je sve to odbio. Sada su gradonačelnik i predsjednik policije pošli kod te kolone i uspjelo im je prikazati neobično ozbiljnu situaciju grada. Na to su sve jedinice položile svoje oružje. To su bile onih '1.000 pušaka, 30 lakih mitraljeza itd. itd. ...' Po mom nalogu sve to oružje, da ne bi tamo ostalo bez ikakvog nazora, bez ikakve kontrole, bilo je od starijih članova Jugendgruppe kamionima otpremljeno manjim djelom u dvorište Habaga, a masom u jedan vrt neposredno iza Habaga. Cjelokupno to oružje za nekih dva dana bilo je uručeno mađarskoj vojsci. /.../' Pismeni iskaz / pismo J. Lichtenbergera od 8. svibnja 1999. godine autoru.

⁵⁰ Na temelju izvješća iz Novog Sada, u kojima se iskazivala bojazan da bi moglo doći do pogubljenja talaca, njemačka radio-stanica "Donausender" upozoravala je da će za svakog Folksdojčera biti streljano 10 Srba. Usp. Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd, Zbirka "Nora", II-36, II-47, II-48; J. MIRNIĆ, n. dj., 77; Mila ČOBANSKI, Zvonimir GOLUBOVIĆ, Živan KUZMANOVIĆ, *Novi Sad u ratu i revoluciji 1941-1945*, knj. I, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad 1976., 269.-270.

Kulturbunda i nekim omladincima, otišao u podrumske prostorije gdje smo se zabarikadirali. Wüsch nas je od vremena do vremena obavijestio o toku pregovora, a oko 10.20 h. došao je i saopćio da je posredovanjem episkopa dr. Čirića, novosadskog gradonačelnika i dr. Popovića uspjelo od komandanta polic./ijske/ oblasti ishoditi da vodeći funkcioneri njemačke narodne skupine ne budu odvedeni u petrovaradinsku tvrđavu,⁵¹ a odande vjerojatno dalje u pravcu juga, već da će do daljnje odredbe ostati internirani u samoj "Habag" zgradi pod policijskom stražom. U tom položaju ostali smo do 11.IV.1941. kada su rano u jutro dignuta u zrak oba dunavska mosta. Tada smo i doznali da je u toku noći kroz Petrovaradin prošao jedan motorizirani odred njemačke vojske. Moram dodati da sam već 10. poslije podne po nalogu dr. Sepp Janka pošao sa Josefom Beer⁵² automobilom komandantu potiske divizijske oblasti u petrovaradinsku tvrđavu i njega zamolio da pusti na slobodu sve taoce Volksdeuschere koji su bili internirani u Petrovaradinu. Nakon izvjesnog oklijevanja i telefonskih razgovora, koje je taj komandant divizijske oblasti sa činom pukovnika vodio u susjednoj sobi on je na to i pristao tim da se taoći još ne smiju razići svojim kućama, već da moraju ostati koncentrirani u Novom Sadu u zgradama koje odredi vodstvo njemačke narodne skupine.⁵³ U Novom Sadu nastao je jak nemir i izgredi. Za održavanje reda obrazovana je pod vodstvom jugoslavenske policije naoružana građanska garda sastavljena ravnomjerno od srpskih, mađarskih i njemačkih stanovnika. 12.IV.1941. došao je u Novi Sad preko Bačke Palanke jedan motocikl sa dva njemačka vojnika praćena sa jednim kamionom naoružanih pripadnika njem./ačke/ narodne skupine.⁵⁴

⁵¹ Izbijanjem rata između Trećeg Reicha i Kraljevine Jugoslavije, prema unaprijed spremljenim popisima, u pojedinim mjestima Bačke i drugdje skupljeni su taoći, viđeni pripadnici njemačke manjine i zatvoreni u petrovaradinsku tvrđavu. Usp. Josef MÜLLER, *Syrmien-Slawonien-Bosnien. Verlorene Heimat deutscher Bauern*, Pannonia Verlag, Freilassing 1961., 53.; D. BIBER, n. dj., 265.; J. MIRNIĆ, n. dj., 77.; V. GEIGER, *Nestanak Folksdojčera*, 24.

⁵² Josef Beer (Bela Crkva, Banat, 1912.). Jedan je od najistaknutijih Nijemaca u Kraljevini Jugoslaviji mladog naraštaja, izraziti pristaša Obnoviteljskog pokreta. Organizacijski je rukovodilac (Organisationsleiter) KWVD-a, i od 1939. godine glavni je tajnik (Generalsekretär) Kulturbunda. Pisac je radova i knjiga o povijesti Podunavskih Nijemaca. Živi u Njemačkoj.

⁵³ J. Beer opisujući taj slučaj ne spominje B. Altgayera ".../ Augenzeugen berichteten, daß Transporte mit als Geiseln zusammengefangenen Deutschen über die Brücke nach Peterwardein getrieben wurden. Janko hat sofort über Wüsch dagegen protestiert und verlangt, daß man ihm über die weiteren Absichten hinsichtlich der Geiseln Auskunft erteile. Dem Protest wurde zunächst in der Weise stattgegeben, daß drei Beauftragte die Erlaubnis erhielten, ihr Anliegen dem Festungskommandanten von Peterwardein vorzutragen. Am Tage darauf sind tatsächlich Reister, Wüsch und der Verfasser von diesem empfangen worden. Die Aussprache ist in einem recht höflichen Tone verlaufen. /.../" J. BEER, n. dj., 109.

⁵⁴ Prema tvrdnji J. Lichtenbergera "Taj kamion naoružanih pripadnika njem. nar. manjine došao je samo do Starog Futoga, gdje sam ga lično vratio u Palanku, a sa njem. vojnicima sam se u dva auta vratio u Novi Sad." Pismeni iskaz ("Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru. " U četvrtak (?) prije velikog petka 1941 god. dr. Jakob Elikar iz

Medju Nijemcima je nastalo oduševljenje koje se je ali ubrzo stišavalo čim se je doznalo da su ovi vojnici imali defekt motora u Sotinu i odande na svoju ruku prešli u Bačko Novo Selo i dalje prema Novom Sadu stizavati vijesti da se mađjarske kolone približuju Novom Sadu. Kako telefonske veze sa Novim Sadom nisu bile prekinute to je iz većeg broja mjesta Bačke javljeno dr. Sepp Janku da su Volksdeutscheri preuzeli vlast u općinskim upravama i nekim sreskim načelstvima tražeći ujedno i direktive za daljnje držanje. 13.IV.1941. poslije podne došla su u Novi Sad dunavskom skelom jedno 3-4 kamiona njemačke vojske, koji su pokupili najvažniji materijal sa novosadskog aerodroma. Komandir tog odjeljenja došao je u Habag zgradu i saopćio da imade takodjer i zadatak zaštititi vodstvo njemačke narodne skupine.⁵⁵ Istog dana pred večer ušla je u Novi Sad mađjarska vojska. Odbor za doček mađjarske vojske i predaju grada, sastavljen pretežno od pripadnika mađjarske nacionalne skupine, pozvao je i vodstvo njemačke nacionalne skupine da u taj odbor izašalje svoje predstavnike. Dr. Sepp Janko odredio je Wüscha i mr. ph. Willi Becka u taj odbor. Oni su pošli zajedno sa komandirom njemačkog odjeljenja, jednim poručnikom što je kod Mađjara izazvalo neugodan utisak. Već počev od 11.IV.1941. šivale su se njemačke zastave koje su prilikom ulaska mađjarske vojske bile istaknute na većem broju njemačkih kuća. Još 13.IV. stizavale su telefonske vijesti da Mađjari svugdje preuzimaju javne zgrade i uvadjaju vojnu upravu, te da razoružavaju pripadnike Mannschafta i da one pripadnike njemačke narodne manjine koje zateknu u jugoslavenskim uniformama smatraju kao zarobljenike. Na to je i po nalogu mađjarskih vojnih vlasti bio obustavljen svaki međumjesni telefonski razgovor. Sa Banatom u to vrijeme nije postojala nikakova veza a o događajima u Hrvatskoj bili smo samo obavješteni iz radio vijesti. U toku 14.IV. su gotovo cijeli dan održavane sjednice i pojedinačne konferencije vodećih pretstavnika njem./ačke/ narodne skupine za držanje i postupak narednih dana. Na tim konferencijama dogovoreno i riješeno je da dr. Sepp Janko što prije otputuje u Berlin i da nastoji ishoditi da se iz jugoslavenskog Banata o kome su kolale vijesti da će biti priključen Rumunjskoj, a takodjer da u tu pokrajinu već ulaze mađjarske trupe - Bačke južno od svojevremenog kanala kralja Petra - u kojem kraju gotovo ni nema Mađjara - istočnog Srijema, obrazuje jedna autonomna pokrajina u

Bačke Palanke javlja telefonom dr. Sepp Janku u Habagu u Novom Sadu, da se iz Palanke uputio jedan kamion sa tri njemačka vojnika i mnoštvo naoružanih članova njemačke momčadi prema Novom Sadu. Dr. janko mi je na to naredio, da odmah autom njima podjem ususret i da ih svakako vratim. U Starom Futogu pred općinskom upravom sam naišao na taj kamion, uzeo ta tri njem. vojnika u moja kola i vratio kamion. Ulazeći u grad Novi Sad rekao sam vojnicima, da pruže svoje glave sa šljemovima kroz prozore. Pošli smo u Habag, gdje su vojnici primljeni sa velikim oduševljenjem. Na to se velikom brzinom širio glas, da su Nijemci ušli u grad." Pismeni iskaz / pismo J. Lichtenbergera od 8. svibnja 1999. godine autoru.

⁵⁵ Prema tvrdnji J. Lichtenbergera "To sa 3-4 kamiona njemačke vojske sa naročitim zadatkom je potpuno izmišljena stori." Pismeni iskaz ("Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

sklopu Srbije, a eventualno i jedna samostalna državna tvorevina pod njemačkim pokroviteljstvom. Zatim je riješeno da ja što prije otputujem u Zagreb i sa tamošnjim novim vlastodržcima stupim u vezu nastojeći da do daljnega sve dosadašnje njemačke organizacije, tj. Kulturbundi zadruge privremeno pod dosadašnjom centralnom upravom - nastave nesmetano svoj rad, a zatim da nastojim da načelno osiguram budući pravni položaj njemačke manjine u formi javnog pravnog tijela sa potpunom kulturnom autonomijom, nadalje formiranjem upravnih i općinskih vlasti u krajevima sa pretežno njemačkim stanovništvom, sa njemačkim činovništvom i dvojezičnim uredovanjem. Zbog opće nejasne situacije upućen je saradnik centrale Kulturbunda Heinrich Reister⁵⁶ automobilom prvoj višoj njemačkoj komandi sa većom radio - stanicom u Srijemu sa nalogom da pokuša uspostaviti vezu sa Volksdeutsche Mittelstelle i od nje zatražiti informacije, odnosno direktive za držanje slijedećih dana. Reisteru je uspjelo dobiti ovu vezu, no javljeno mu je da je u Jugoslaviju krenuo šef Volksdeutsche Mittelstelle Lorenz⁵⁷ i šef jednog ureda Mittelstelle Riemann, koji će na licu mjesta izdati sva potrebna uputstva.⁵⁸

Na terenu međutim pojedini niži forumi Kulturbunda nisu sačekali uputstva dosadašnjega vodstva već sami u pojedinim mjestima preuzimali vlast, ili stupili u vezu i saradnju sa lokalnim novim vlastodržcima mijenjajući pri tome i samovoljno dosadašnje temelje // organizacione oblike njemačkih manjinskih organizacija uvadajući uniforme i slično. U nekim mjestima su sa svojih dosadašnjih položaja od raznih uzurpatora vlasti smjenjeni i dosadašnji legalni rukovodioci pojedinih organizacija.⁵⁹

⁵⁶ Heinrich Reister (1913.-1986.) učitelj. Radi pronacističke djelatnosti isključen je iz Učiteljskog zavoda u Novom Vrbasu i premješten u Sandžak. Krajem tridesetih godina nakon iznirenja zavađenih struja u Kulturbundu imenovan rukovodiocem (odjeljenja) za promidžbu (Propagandaleiter) Kulturbunda.

⁵⁷ Werner Lorenz (Gründorf, 1891.-Hamburg, 1974.), načelnik Volksdeutsche Mittelstelle. Časnik kadet i pilot zračnog zbora u Carskoj vojsci. Od 1929. godine član je NSDAP-a. Nezavisan po svom bogatstvu i velikim industrijskim interesima i posjedom u Danzigu, bio je tradicionalni nacionalist. Pristupio je u SS početkom 1931., dvije godine kasnije bio je izabran za člana Pruske skupštine, a zatim krajem 1933. godine postao je i zastupnikom u Reichstagu za Istočnu Prusku. Od 1934. do 1937. godine bio je zapovjednik SS-Oberabschnitta "Sjever-zapad" u Hamburgu. Od 1937. do 1945. godine bio je voditelj Volksdeutsche Mittelstelle. Promaknut je u čin SS-Obergruppenführera 1943. godine. Nakon rata 1948. godine osuđen je na 20 godina zatvora. Kazna je kasnije ublažena i, po amnestiji, bio je otpušten iz zatvora 1955. godine.

⁵⁸ Obergruppenführer W. Lorenz stigao je sa suradnicima u Novi Sad 15. travnja 1941. godine. Opširnije o Lorenzovom boravku u Novom Sadu: *Nemačka obaveštajna služba*, III, "Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Opšti deo - Slovenija," Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd 1957., 40.; J. MIRNIĆ, n. dj., 88.-90.; M. ČOBANSKI, Z. GOLUBOVIĆ, Ž. KUZMANOV, n. dj., 284.-285.; S. JANKO, *Weg und Ende der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*, 86.

⁵⁹ Prema tvrdnji J. Lichtenbergera, Altgayerovi iskazi o događanjima u Novom Sadu u ratnim travanjskim danima "I.../ uglavnom odgovaraju stvarnosti, ali sadržavaju i netočne

Iznesite nam sve što vam je poznato o sabotazom djelovanju protiv biv./še/ jug./oslavenske/ vojske i obrane Jugoslavije organizacije i članova Kulturbunda, kao i pomaganju njem./ačkoj/ vojsci pri nadiranjju /i/ okupaciji Jugoslavije?

I ako se je vodstvo njemačke narodne skupine iz razumljivih razloga čuvalo da bi izdalo ikakvu direktivu koja bi sa pravom mogla izazvati represalije protiv pripadnika narodne skupine, tu se ipak u ophodjenju svojih članova nije moglo prikriti da želi pobjedu Njemačke. Na upite da li se treba odazvati mobilizacionom pozivu načelno je dat pozitivan odgovor. No pored ovakvih odgovora utvrđeno je kasnije da se je izvjestan broj članova Kulturbunda za vrijeme mobilizacije sakrivao. Do početka raspadanja biv./še/ jug./oslavenske/ vojske nije mi poznat ni jedan slučaj sabotaze izvršen od strane pripadnika njemačke manjine. Ali čim se je jug./oslavenska/ vojska počela razilaziti to su pojedinim pograničnim mjestima članovi Kulturbunda pomagali njemačkoj vojsci kao vodiči kod ukonačivanja vojske, skupljanja oružja i ratnog materijala, popravljane mostova i puteva, te nadale stvaranjem paničnog raspoloženja kod jedinica koje su se povlačile.⁶⁰

Po čijoj direktivi su organizacije Kulturbunda Mannschaft u vrijeme rata Njemačke sa Jugoslavijom očuvali mostove na Dravi/kod Osijeka i/u Vinkovcima te zauzeli aerodrom sa izvjesnim brojem avijona u Zemunu, koja su djela poznata kao organizovana a što se vidi i iz referata vodje njem./ačke/ omladine Jakoba Lichtenbergera "O ulozi Deutsche Jugend" ?⁶¹

pojednosti /.../ i potpune izmišljotine ili je to samo pogrešno sjećanje. /.../ I ja sam baš tih dana igrao donekle istaknutu ulogu sa mnogo odgovornosti, te su mi svi važni događaji onih dana u dobrom sjećanju." Pismeni iskaz ("Primjedbe Zapisniku o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i za Hrvatsku u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

⁶⁰ Nasuprot tvrdnjama poslijeratne jugoslavenske historiografije i publicistike da su Folksdojčeri u Travanjskom ratu 1941. godine nastupali u ulozi pete kolone, njemački (folksdojčerski) autori navode da su se jugoslavenski Nijemci odazvali pozivu domovine na obranu zemlje i svako govorkanje o njihovoj navodnoj petokolonskoj ulozi ili saboterskoj akciji predstavlja najobičniju priču. Folksdojčerski povjesničari tvrde da za vrijeme balkanske kampanje Nijemci u Jugoslaviji nisu imali posebno naoružanih postrojbi. Lokalnim građanskim stražama (koje su uostalom bile nacionalno mješovito) zadatak je bio da spriječe pljačku i ostala nasilja i uopće da očuvaju red. Usp. primjerice D. BIBER, n. dj., 251.-267.; J. MIRNIĆ, n. dj., 74.-82.; Josef SENZ, *Geschichte der Donauschwaben*, Pannonia Verlag, Freilassing 1955.², 126.; Johann WÜSCHT, *Jugoslawien und das Dritte Reich. Eine dokumentierte Geschichte der deutsch - jugoslawischen Beziehungen von 1933-1945*; Seevald Verlag, Stuttgart 1969., 261.-262.

⁶¹ J. Lichtenberger najvjerojatnije nije autor izlaganja/teksta naslovljenog "O ulozi Deutsche Jugend" ili slično. J. Lichtenberger se ne sjeća da je napisao / održao izlaganje pod tim naslovom. Pismeni iskaz ("Primjedbe Zapisniku o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i za Hrvatsku u Zagrebu", "Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilozi pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru. Na osnovu navoda/pitanja očito se radi o pozivanju na napis / izvješće J. Lichtenbergera iz 1943. godine o ratnom doprinosu Njemačke narodne skupine u Hrvatskoj "Kriegsbeitrag der Deutschen Volksgruppe in Kroatien" Volksdeutsche Mittelstelle (Berlin). Usp. J. LICHTENBERGER,

Ove akcije su izvršene tek nakon sloma jug./oslavenske/ vojske. Kod ondašnjeg raspoloženja bilo je shvatljivo da su mnogi želili imati kakav udio kod ondašnjih operacija, sačuvanja komunikacionih veza i stvaranja ratnog plijena. Pobude su bile djelomično dobivanje kakove prednosti i koristiti ili isticanjem svoje ličnosti. Za sačuvanje mostova na Dravi kod Osijeka svadjali su se dugo vremena Ustaška mladež i Deutsche Jugend da je to njihova zasluga. U Osijeku kao i u drugim mjestima formirale su se kod raspada jug./oslavenske/ vojske za održavanje reda neke naoružane građanske garde od pripadnika frankovački orijentiranih Hrvata i pripadnika njemačkih organizacija. Navodno je neki jug./oslavenski/ podoficir javio gradskom poglavarstvu u Osijeku da će nekog dana oko 10. aprila biti dignuti u zrak dravski mostovi. Gradsko poglavarstvo, odnosno na brzu ruku organizirani ustaški stan poslali su na Dravu na mostove na brzu ruku naoružane mladiće te građanske garde da spriječe rušenje. Tom prilikom je došlo do puškaranja kojom je prilikom poginuo neki mladić Eksinger⁶² biv./ši/ činovnik, koji je svojevremeno bio čak i jugoslavenski orijentiran i imao beogradjanku za ženu. Uspjelo je sačuvati mostove. U Zemunu je bio slučaj sa aerodromom također spontano djelo zemunske njemačke omladine bez naloga od strane rukovodstva Kulturbunda, koliko je barem meni poznato. Slučaj u Vinkovcima mi nije poznat.

*Po čijem naredjenju, odnosno direktivi vršili su /Deutsche/ Mannschaft i Deutsche Jugend u Zemunu hapšenja biv./ših/ jug./oslavenskih/ oficira i vojnika, zatvaranja istih u konjičkoj školi u Zemunu a također i ubijanja izvjesnog broja tih pripadnika biv./še/ jug./oslavenske/ vojske neposredno iza ili čak u vrijeme dolaska njem./ačke/ vojske u Zemun?*⁶³

"Kriegsbeitrag der Deutschen Volksgruppe in Kroatien", *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe in Kroatien 1944*, 75.-77. Naime, J. Lichtenberger između ostalog ističe "So taten sich Männer der Deutschen Mannschaft ganz besonders hervor in Essegg bei der Einnahme und Verteidigung der Hauptpost und bei der Verteidigung der zwei großen Draubucken; ferner in Vinkovci, Ruma, Beschka, India, Neu-Pasua und Franztal. Die Mannschaft im Franztal leistete ein besonderes Bravourstück durch die Besetzung des großen Semliner Militärflughafens, die Erbeutung mehrerer landender Kampfflugzeuge und die Gefangennahme der Besatzungen" (str. 75.). Usp. *Nemačka obaveštajna služba*, II, "Nemačka obaveštajna služba u staroj Jugoslaviji", 586.; *Nemačka obaveštajna služba*, IX, "Zbirka dokumenata. Ustaška NDH", Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd 1956., 1151.-1153.

⁶² Očito se radi o Osječaninu Nijemcu Friedrichu (Miroslavu) Exingeru koji je poginuo u sukobu s čepinskim četnicima. Tom prilikom četnici su smrtno ranili i Hrvata Ivana Balaža iz Čepina. Obojica su pokopana na osječkom gornjogradskom groblju sv. Ane uz počasti s hrvatske i njemačke strane ("Hrvatski Ustaša", "Kulturbund"). Usp. "Sproved žrtava. Na prvi dan Uskrsa sahranjene su uz silno sudjelovanje osječkog građanstva žrtve, koje su pale za slobodu slobodne i nezavisne Hrvatske", *Hrvatski list*, god. XXII, br. 104 (7164), Osijek, 15. travnja 1941., 12.

⁶³ Prema iskazu Josipa Šenera iz Zemuna, u vrijeme Travanjskog rata 1941. godine "Odmah po kapitulaciji biv. Jugoslavije vojska Kulturbunda Mannschafta i Hitler - jugend hapsili su pripadnike biv. Jugoslavenske vojske koje su odvodili u logore, u konjičku školu u Zemunu i ostalim kasarnama u Zemunu. Tom prilikom su u logoru u Konjičkoj školi

O ovom slučaju doznao sam tek u jesen 1941. Tada je radi tih događaja vodjena neka istraga od strane jednog Untersturmführera Makwarda, te su neki pripadnici njem./ačke/ narodne skupine bili uhapšeni i zatvoreni u Beogradu radi pozivanja na jedno nepostojeće naredjenje njemačke vojske. Ovi su kasnije bili i pušteni i onda otišli u vojsku Waffen SS. Ovaj događaj nije bio izveden po direktivama rukovodstva, a možda je to učinjeno po direktivi nižeg rukovodioca.

Zar nisu ova djela kako sabotažne akcije vojničkog karaktera tako i napred spomenuto hapšenje i ubijanje biv./ših/ pripadnika jug./oslavenske/ vojske od strane /Deutsche/ Mannschaften i Deutsche Jugenda rezultat političkog odgoja tih organizacija u duhu nacionalsocijalističke ideologije zašto spada odgovornost na rukovodstvo Kulturbunda?

Vršenje sabotažnih akcija može biti rezultat tog odgoja ali ubijanje ratnih zarobljenika ne, jer se ono protivi temeljnim načelima vojničkog duha i vojničkih tradicija na kojem je velikim djelom počivala nacionalsocijalistička ideologija.

Prekinuto u 12.40 sati.

Saslušao:
Dasović /Ilija/

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju Altgayer Branimira, sastavljen dne 9.VI.1949. u prostorijama UDB-e za Hrvatsku, Zagreb.

Kada je provedena reorganizacija Kulturbunda u Volksgrupp? Opišite nam reorganizacionu strukturu i karakter Volksgruppe, njenu ulogu u NDH i princip na kome je organizovana?

Reorganizacija Kulturbunda u Volksgrupp započeta je sredinom maja 1941. nakon mog povratka iz Berlina,⁶⁴ a bila je oformljena Zakonskom odredbom o privremenom pravnom položaju njemačke narodne skupine u NDH od 21.VI.1941.⁶⁵ Reorganizacija je uglavnom provedena po uzoru

poubijali neke ljude, čijih se imena sada ne sjećam. /.../' PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svedoka Šener Josipa /.../ Radjeno u Opunomoćstvu UDB za grad Zemun 12. aprila 1949. godine.

⁶⁴ Početkom svibnja 1941. godine B. Altgayer je, ne čekajući da NDH donese tražene zakonske propise o uređenju pravnog položaja njemačke manjine, ustrojio na osnovu uputstava Volksdeutsche Mittelstelle Njemačku narodnu skupinu. U novonastalom stanju, odnosi između narodnosnih skupina i vlasti država u kojima se nalaze, prema naputcima iz Berlina, imaju se urediti samo po prethodnom dopuštenju VoMi. Usp. *Nemačka obavještajna služba*, V, "Nemačka obavještajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Ustaška NDH", Državni sekretarijat za unutrašnje poslove FNRJ Uprava državne bezbednosti III odeljenje, Beograd 1958., 58.-59.

⁶⁵ Usp. Zakonska odredba o privremenom pravnom položaju "Njemačke narodne

organizacije njemačke narodne skupine u Rumunjskoj. Na čelu Volksgruppe nalazio se je Volksgruppenführung⁶⁶ sa sjedištem u Osijeku, sa 12 ureda i to: za financije, za organizaciju, za pravne poslove, za statistiku, za štampu i propagandu, za školstvo, za znanost i umjetnost, za opće narodno obrazovanje i čuvanje običaja, za narodno zdravlje, za fizički odgoj, za zanatstvo i trgovinu i za poljoprivredu.⁶⁷ Ovi uredi trebali su obrazovati 4 "Glavna ureda" i to za upravu, za kulturu, za narodno zdravlje i za narodnu privredu,⁶⁸ no od ovih je formiran samo Glavni ured za narodno gospodarstvo. Nadalje su pri Volksgruppenführungu obrazovana zemaljska vodstva za pojedine grupe pripadnika narodne skupine i njihov rad i to: Landesmannschaftsführung,⁶⁹ Landesfrauenführung⁷⁰ i Landesjugendführung,⁷¹ kao i za stručno staleške organizacije i to: Landesbauernschaft⁷² (seljački savez), Deutschen Arbeitsgemeinschaft⁷³ (slično DAF-a u Njemačkoj tj. zajednička organizacija poslodavaca i radnika u privredi). Nadalje su postepeno formirani i pojedini stručno staleški savezi kao tzv. "Priključeni savezi" i to Savez njemačkih

skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Narodne novine*, Službeni list Nezavisne Države Hrvatske, god. CV, br. 56, Zagreb 21. lipnja 1941. Pripadnicima Njemačke narodne skupine u NDH priznata su sva prava i zajamčena potpuna ravnopravnost s Hrvatima. Dobili su mogućnost da svugdje i uvijek javno mogu iskazivati svoja nacionalna i političko-ideološka osjećanja te da Njemačka narodna skupina može za svoj rad osnivati političke, gospodarske, kulturne, zdravstvene, socijalne, sportske i druge udruge. Pravni položaj Njemačke narodne skupine u NDH bio je određen i reguliran mnogim zakonskim odredbama, među kojima su najvažnije: Zakonska odredba o privremenom pravnom položaju Njemačke narodne skupine u NDH, Zakonska odredba o pravnom položaju vode njemačke narodne skupine u NDH, Zakonska odredba o njemačkom školstvu, Zakonska odredba o upotrebi njemačkog jezika, njemačke zastave i njemačkih simbola u NDH, Zakonska odredba o činovnicima i namještenicima njemačke nacionalne pripadnosti u javnoj službi NDH, Zakonska odredba o postrojenju vojnica "Njemačke narodne skupine" u okviru Hrvatske ustaške vojnice u NDH. Odredbe su objavljene u Službenom listu NDH "Narodne novine" i Listu naredbi Vodstva Njemačke narodne skupine u NDH "Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien" tijekom 1941. godine.

⁶⁶ Vodstvo Njemačke narodne skupine.

⁶⁷ Ured za financije (Landesschatzamt), Ured za organizaciju (Organisationsamt), Ured za pravne poslove (Rechtsamt), Ured za statistiku (Amt für Statistik), Ured za štampu i propagandu (Prese und Propagandaamt), Ured za školstvo (Amt für Schulwesen), Ured za znanost i umjetnost (Amt für Kunst und Wissenschaft), Ured za općenarodno obrazovanje i čuvanje običaja (Amt für Sippenkunde und Brauchtum), Ured za narodno zdravlje (Amt für Volksgesundheit), Ured za fizički odgoj (Amt für Leibesübung und Sport), Ured za zanatstvo i trgovinu (Amt für gewerbliche Wirtschaft), Ured za poljoprivredu (Amt für Landwirtschaft).

⁶⁸ Glavni ured za upravu (Hauptamt für Leitung), Glavni ured za kulturu (Hauptamt für Kultur), Glavni ured za narodno zdravlje (Hauptamt für Volksgesundheit), Glavni ured za narodnu privredu (Hauptamt für Volkswirtschaft).

⁶⁹ Zemaljsko vodstvo (njemačke) momčadi.

⁷⁰ Zemaljsko vodstvo (njemačkih) žena.

⁷¹ Zemaljsko vodstvo (njemačke) mladeži.

⁷² Zemaljsko vodstvo (njemačkih) seljaka.

⁷³ Njemačka zajednica rada.

liječnika,⁷⁴ Savez njemačkih pravnika,⁷⁵ Savez njemačkih odgojitelja,⁷⁶ Savez njemačkih tehničara,⁷⁷ Savez njemačkih državnih i samoupravnih činovnika,⁷⁸ Njemački vatrogasni podsavez⁷⁹ i Njemački studentski savez.⁸⁰ Kao samostalne organizacije za socijalno zbrinjavanje i pomaganje postojala je Deutsche Volkshilfe (njem./ačka/ narodna pomoć), i konačno Savez njemačkih sportskih društava.⁸¹ Privredne zadruge pripadnika njem./ačke/ narodne skupine obuhvaćene su u Savezu njemačkih seljačkih i obrtničkih zadruga,⁸² kao revizijskom savezu, Argariji kao centralnoj poljoprivrednoj nabavnoj i prodajnoj odnosno proizvodjačkoj zadržnoj ustanovi⁸³ i u Njemačkoj centralnoj kreditnoj zadrugi⁸⁴ kao novčanoj centrali. Pored toga postojao je i Savez mljekarskih zadruga,⁸⁵ Središnja zadruga, njemačkih trgovaca na malo i sitničara⁸⁶ i Centralna zanatska nabavljačka i dobavljačka zadruga (Lago).⁸⁷ Svrha tih organizacija bila je osigurati nesmetani nacionalni, kulturni, privredni i politički život i razvitak njem./ačke/ narodne skupine, održavanje tijesnih veza sa matičnim narodom, a za vrijeme rata, razumije se povećati i ratni potencijal Njemačke.⁸⁸

Već obzirom na povezanost NDH sa Njemačkim Reichom je Volksgruppaa saradivala sa vlastima NDH i ustaškim pokretom. Prema tome je Volksgruppaa bila jedan od elemenata na koju su se vlasti NDH mogle osloniti i ako je narodnosna borba osobito u ekonomskom pravcu, časom javno a časom prikrivenije nastavljena. Volksgruppaa je bila javno pravno tijelo. Volksgruppaa je bila organizirana na "Führungs principu", a to znači kako je uneseno u čl. 4. da je "Vodja narodne skupine je najviše odlučujuća i izvršujuća vlast u narodnoj skupini ... Sve organizacije, formacije, nadležstva, ustanove itd. u narodnoj skupini njemu su potčinjene. Njegove odluke i odredbe obavezne su i važe za cjelokupnu narodnu skupinu za sve njene pripadnike i ustanove na cijelom državnom području."⁸⁹

⁷⁴ Deutscher Ärztebund.

⁷⁵ Deutscher Rechtswahrbund.

⁷⁶ Deutscher Lehrerbund.

⁷⁷ Deutscher Technikerverband.

⁷⁸ Verband der Deutschen Staatsangestellten.

⁷⁹ Deutscher Feuerwehrunterverband.

⁸⁰ Deutscher Studentenbund.

⁸¹ Deutscher Bund für Leibesübungen.

⁸² Hauptverband der deutschen bäuerlichen und gewerblichen Genossenschaften.

⁸³ "Agraria" Deutsche Zentral - Ein-und Verkaufsgenossenschaft.

⁸⁴ Deutsche Zentralkreditgenossenschaft.

⁸⁵ Deutsche Molkerei Zentral - Genossenschaft.

⁸⁶ Genossenschaft der Deutschen Kaufleute.

⁸⁷ "Lago" (Landesgenossenschaft volksdeutscher Handwerker in Kroatien) Zentrale Bezugs-Erzeugungs-und Absatzgenossenschaft der deutschen Handwerker.

⁸⁸ Opširnije: Zdravko KRNIĆ, "Privreda Njemačke narodne skupine u NDH", *Zbornik*, god. 15, br. 15, *Historijski institut Slavonije i Baranje*, Slavonski Brod 1978., 215.-263.

⁸⁹ B. Altgayer neprecizno i nepotpuno navodi ustvari sadržaj čl. 3. i čl. 4. Zakonske odredbe o pravnom položaju vode njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi

Da li se prema tome vi kao vodja njemačke skupine Volksgruppenführer osjećate odgovornim za sva djela koja su počinjena od strane raznih organizacija Volksgruppe na teritoriju biv./še/ NDH u toku okupacije?

Osjećam se odgovornim u koliko se ne radi o samovoljnim činovima pojedinih funkcionera pripadnika, a za koje nisam doznao, odnosno koji su bili izvršeni na temelju neposrednih naloga vlasti NDH ili njemačkih vojnih komanda, odnosno policijskih ustanova. Svakako da mogu snositi odgovornost samo za ona djela koja su počinjena u vremenu kada sam stvarno vršio funkciju Volksgruppenführera i to na teritoriju prebivanja narodne skupine. Nadalje, za djela pripadnika njemačke narodne skupine na službi u njemačkoj vojsci i policiji kao i u javnoj službi NDH ne mogu se smatrati odgovornim.

Prekinuto u 19 sati.

/Saslušao:
Dasović Ilija/

/Saslušani:
Branimir Altgayer/

NASTAVAK ZAPISNIKA

o saslušanju Altgayer Branimira, sastavljen dne 10.VI.1949. u 7 sati, u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

Kakav je bio vaš stav prema ustaškom pokretu i NDH, iznesite nam vaše zauzimanje za izgradnju NDH?

O ustaškom pokretu prije stvaranje NDH meni nije bilo mnogo poznato. Nakon stvaranja NDH, a obzirom na stav njenog rukovodstva prema Njemačkoj i neprijateljima Njemačke, zalagao sam se za njenu izgradnju i obranu. Nakon uspostave NDH pozvao sam proglasom objavljenom u službenom glasilu vodstva narodne skupine sve pripadnike da se zalažu za izgradnju NDH.

Ovo sam učinio i usmeno u više govora na javnim skupštinama i manifestacijama.

Opišite nam kako je Volksgruppna na teritoriju NDH provodila rasističku politiku nacionalsocijalističke ideologije prema Jevrejima i s kakvim se je sve sredstvima i metodama služila u tome?

Pripadnici Volksgruppe, odnosno Mannschaftha učestvovali su u prvom vremenu u hapšenju Jevreja od strane policije NDH. Isto tako je Volksgruppna učestvovala u antisemitskim manifestacijama i antisemitskoj propagandi.⁹⁰

Hrvatskoj. Usp. *Narodne novine*, god. CV, br. 166, Zagreb, 30. listopada 1941., 2. "Član 3. U djelokrug vodje narodne skupine spadaju sva životna područja njemačke narodne skupine, te mjere, koje su potrebne za njezinu izgradnju, očuvanje, učvršćenje i razvoj, kao i vođenje i upravljanje u političkom, uljudbenom, gospodarskom, pučanstveno-političkom, društvenom i ustrojbenom pogledu. Član 4. U unutarnjim poslovima njemačke narodne skupine pripada vodji narodne skupine naredbodavno pravo u okviru zakona. Vodja narodne skupine izdaje odluke o ustrojstvu, smjernice i propisnike za sve grane i ustanove njemačke narodne skupine."

⁹⁰ Po uzoru na nacionalsocijalističku antisemitsku promidžbu, listovi Njemačke narodne skupine u NDH (primjerice "Slawonischer Volksbote" - kasnije "Grenzwacht",

Poslije prvog vala hapšenja Jevreja, Volksgruppe u tom radu nije više učestvovala pošto je to prešlo isključivo nadležnost policije NDH, a u najistočnijem djelu Srijema u tzv. Wirtschaftsgebietu⁹¹ vršila je to njemačka Sicherheitspolicija.⁹² Nadalje su iz redova pripadnika Njemačke narodne skupine od za to nadležnih vlasti NDH a na prijedlog mjesnih organizacija Volksgruppe, bili u pojedinim jevrejskim radnjama i drugim privrednim poduzećima postavljeni povjerenici. Izvjestan broj pripadnika narodne skupine je kod tzv. arizacije koja je u NDH bila nazvana nacionalizacija, stekao je židovske radnje.⁹³

U kakvu je svrhu bila sprovedena kontribucija Jevreja i koliko je novaca skupljeno, odnosno oduzeto od Jevreja na taj način?

Znamem samo za slučaj u Osijeku i to odmah nakon ulaska njemačke vojske. Tada je u Osijeku rukovodio radom njemačke narodne skupine dotadnji župski pročelnik Kulturbunda Josef Meier, koji se je bio jednom proklamacijom proglasio vodjom narodne skupine.⁹⁴ Ja sam za taj slučaj

"Neue Zeit", "Volk am Pflug", i dr.) donosili su niz protužidovskih napisa (kao uostalom i hrvatski listovi u NDH) i pozivali na progon Židova, njihovo isključivanje iz javnog života i oduzimanje imovine.

⁹¹ Privredno/gospodarsko područje.

⁹² Sicherheitspolizei (Sipo)- Sigurnosna policija.

⁹³ Po pitanju raspodjele oduzete židovske imovine u NDH, ugovorena je 30. svibnja 1942. godine između Ministarstva financija NDH (V. Košak) i Njemačke narodne skupine (B. Altgayer) "zakonska podjela židovske imovine". Na čelu komisije za podjelu židovske imovine bio je Ferdinand Gasteiger. Usp. Antun MILETIĆ, "Vojne formacije Folksdojčera u borbi protiv NOP-a na nemačkoj okupacionoj teritoriji NDH (1941-1944)", *Zbornik*, god. 11, br. 11, Historijski institut Slavonije i Baranje, Slavonski Brod 1974., 102.

⁹⁴ Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske Okružno rukovodstvo Kulturbunda za Slavoniju (Gauleitung Slawonien) u Osijeku, izabralo je 13. travnja 1941. godine bez konzultiranja središnjice Kulturbunda u Novom Sadu, vođom njemačke skupine (Volksgruppenführer) u NDH dotadašnjeg župskog pročelnika (Gebietsobmann) Kulturbunda za Slavoniju Josefa Meiera iz Osijeka, a za zamjenika dotadašnjeg župskog pročelnika Kulturbunda za Srijem i Bosnu Seppa Redingera. Predsjednik Kulturbunda i Volksgruppenführer Nijemaca u Kraljevini Jugoslaviji dr. Sepp Janko, imenovao je dva dana ranije 11. travnja u središnjici Kulturbunda u Habag Hausu u Novom Sadu vođom njemačke skupine (Volksgruppenführer) u Hrvatskoj Branimira Altgayera, koji je tada (od 1. travnja) boravio u Novom Sadu. Zbog dramatičnosti i brzine događaja, imenovanja u Osijeku i Novom Sadu nisu odmah bila poznata. Prvi je, ipak, javno Volksgruppenführerom u NDH proglašen J. Meier. Iz Novog Sada, preko Zagreba otputovao je B. Altgayer zbog hitnosti događanja na konzultacije u Berlin. Na kraju, Volksdeutsche Mittelstelle imenuje/postavlja Branimira Altgayera vođom Njemačke narodne skupine u NDH. Usp. "Volk im Kulturbund", *Slawonischer Volksbote*, Heimatblatt der Deutschen in Kroatien, Folge 14, Esseg/Osijek/ 25. April - Ostermond 1941., 3.-4.; *Nemačka obaveštajna služba*, V, "Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Ustaška NDH", 58.; M./ilutin/ GROZDANIĆ (prir.), *U ime Krista i Übermensch*, Izdavač: Društvo učitelja, nastavnika i profesora u Osijeku, Osijek 1958., 7.-8.; V. OBERKERSCH, n. dj., 367.-368.; Anton SCHERER, "Zwei Volksgruppenführer in Kroatien. 1941 wurde einer gewählt, der andere von Himmler ernannt", *Donauschwaben Kalender 1998*, Donaueschwäbischer Heimatverlag, Aalen 1997., 62.-68. Sve okolnosti i detalji dvojnog imenovanja (J. Meier, B. Altgayer) u Osijeku i Novom Sadu, nisu u potpunosti poznati i u

/kontribuciju/ tek doznao sredinom maja 1941. nakon mog povratka iz Berlina kada je po toj stvari interveniralo ministarstvo financija kod njem./ačkog/ poslanstva. Za ispitivanje tog slučaja pošla je u Osijek jedna mješovita komisija u kojoj je bilo i predstavnika ministarstva financija NDH a od strane njem./ačkog/ poslanstva šef trgovinskog odjeljenja dr. Kühn.⁹⁵ Pripadnik narodne skupine Jakob Lutz, trgovac koji je rukovodio sa ubiranjem ove kontribucije,⁹⁶ pozvao se je na neko ovlaštenje jednog njemačkog komandanta

historiografiji razjašnjeni.

⁹⁵ Dr. Friedrich Kühn, savjetnik poslanstva Trećeg Reicha u Zagrebu.

⁹⁶ Prema I. Flodu, ubiranjem kontribucije od osječkih Židova u travnju 1941. godine rukovodili su ".../ tadanji glavni tajnik njemačke narodne skupine Viktor Pentz i vodja mjesne skupine (Ortsleiter) Norbert Goedicke. Pregovori su trajali nekoliko dana, dok na kraju nije sakupljena svota od cca 16.000.000.- Dinara, a Židovi pušteni na kratko vrijeme na slobodu." I. FLOD, n. dj., 116.-117. Prema iskazu Mirka Trebojevića iz Osijeka "Dolaskom u Osijek čuo sam da je od strane Volksdeutschera i ustaša bila izvršena tzv. kontribucija, koja se je sastojala u tome da su pojedini židovi zvani na saslušanje i na tom saslušanju odmah im je određena svota koju imaju da plate toj komisiji koja je vršila oporezovanje. U koliko to nije odmah mogao da dade u novcu, onda je morao dati u zlatu ili u vrijednostnim papirima. Prva kontribucija je bila određena na 16 milijona dinara, dok za drugu ne znam. Prije toga čuo sam da su Volksdeutscheri bili sve židove pozvali u neku ustašku kasarnu i tamo im dijelili trake sa zvijezdama. Odmah tom prilikom određivali su im koliko će koji da plati za traku. Sve te pare i dragocijenosti Volksdeutscheri i ustaše su razdijelili. Mislim da su ustaše dobili svega 3-4 miliona. .../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik sastavljen dana 21. lipnja 1947 u kancelarijskim prostorijama Uprave Državne Bezbednosti za grad Osijek u Osijeku. Saslušanje svjedoka Trebojević Mirka .../. Prema iskazu Josipa Lihtentala iz Osijeka "Prvih 14 dana uspostave tzv. NDH Pentz ing. Viktor je izdao naredbu da svi židovi u Osijeku moraju na ime kontribucije za njemačku vojsku platiti 25.000.000 dinara. Nakon te njegove naredbe, nastalo je ucjenjivanje židova, tako da su pojedinačno plaćali po 100, 50, 20 više ili manje hiljada dinara. .../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik sastavljen dana 13. lipnja 1947. u kancelarijskim prostorijama Odjeljenja Uprave Države Bezbednosti za grad Osijek u Osijeku. Saslušanje svjedoka Lihtental Josipa .../. Prema iskazu dr. Lazara Margulies a iz Osijeka, nakon uspostave NDH 1941. godine ".../ Još u aprilu 1941. počeli su Njemci da hapse Jevreje zatvara i ih u Jevrejsku općinu, prisiljavali ih na razne fizičke radove i formirali svoju komisiju koja je imala zadatak da sprovede kontribuciju t.j. imao da sprovodi modernu pljačku na taj način što je pojedine Jevreje oporezovala sa basnoslovnim sumama. Njemci su bili predvidili da kontribucijom uberu oko 20.000.000 dinara međutim tome nisu potpuno uspjeli, jer su prema mome saznanju utjerali oko 16.000.000 dinara. Ovdje je važno za podvući da je komisija u tome radu pokazala sva svoju švabsku brutalnost i da su jevreje koji su se opirali na visoku postavljenu ucjenu maltretirali i eventualno i povisivali ranije predvidjene svote. .../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik O saslušanju druga Margulies dr. Lazara, kao svjedoka u vezi sa predmetom Ing. Pentz Viktora, sastavljen u kancelariji UDB-e za grad Osijek, dana 10. VIII. 1948. Prema iskazu Marka Špicera iz Osijeka, nakon uspostave NDH 1941. godine ".../ Jevreji koji su ostali, a to su oni koji su bili imućniji ucjenjivani /su/ od strane organizacije Kulturbunda u Osijeku s tim, da će ih ostaviti na slobodu ako uplate onoliko

koji je neko vrijeme bio komandant mjesta u Osijeku. Sav oduzeti novac i druge vrijednosti (mjenice, uložne knjižice i sl.) preuzela je ta komisija sa popisom oštećenih i ponijela u Zagreb. U Zagrebu je po odluci samog Pavelića ovaj novac bio razdijeljen na 3 dijela i to na Ministarstvo financija NDH, gradsku općinu u Osijeku i Njemačku narodnu skupinu. Koliko je svega novca sakupljeno ne mogu se više sjetiti, a Volksgruppa je dobila oko 4-5 miliona dinara, koji su ostali pohranjeni kod njem./ačkog/ poslanstva, a koncem 1942. ili početkom 1943. stavljeni na raspolaganje za gradnju njemačkog doma u Osijeku. Meieru kao ni ostalim pripadnicima Volksgruppe koji su učestvovali u ovoj akciji kontribucije unatoč istrage nije se dogodilo ništa.

*Kada je i sa kakvim ciljem bio zapaljen židovski templ u Osijeku od strane Deutsche Jugenda?*⁹⁷

Sinagoga u Osijeku bila je također zapaljena u oči ulaska njemačke vojske u Osijeku ili kratko nakon toga.⁹⁸ Koliko sam ja o tome kasnije bio obavješten u ovom spaležu nije učestvovala Deutsche Jugend kao organizacija, već pojedini njeni pripadnici, kao i pripadnici /Deutsche/ Mannschafta i drugih njemačkih organizacija, a također i ustaša, pristaša pokreta streljastih križeva iz redova mađarske manjine. Palež sam po sebi bio je jedno besmisleno djelo, a kasnije i lokalno vodstvo Deutsche Jugenda i /Deutsche/ Mannschafta odbijalo je da je to bilo djelo njihovih članova.

Koliko je bilo pohapšeno i internirano, ili pak pobijeno Jevreja od strane pripadnika i organizacija Volksgruppe?

O ovome se kod vodstva Volksgruppe nije vodila nikakova evidencija.

Na osnovu čijih naredjenja ili direktive su pripadnici Kulturbunda i /Deutsche/ Mannschafta vršila hapšenja antifašista Nijemaca i Jugoslavena

svotu novca koliko oni traže. /.../ Poznato mi je da je ucjenjivanje Jevreja u prvo vrijeme vršio vođa kulturbunda u Osijeku Altgayera, a uz njega i sam Pentz. /.../ PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Špicer Marka kao svjedoka, sastavljen u Odeljenju UDB-e za grad Osijek dne 14. VIII. 1948.

⁹⁷ Prema iskazu Ede Dira iz Osijeka "Poznato mi je da je Binder/Hans (Ivan)/ bio organizator i inicijator tog paljenja židovskog hrama u Osijeku gornjem gradu. Izvršio je to na taj način što je organizovao njemačku omladinu za taj zločin. Sam pri tome nije sudjelovao, jer sam je posmatrao taj požar. Znam da su tom prilikom njemački vojnici branili gašenje, tako da je hram posve izgorio i ostali su samo zidovi." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik Sastavljen kod komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača u Osijeku 28.VIII.1949. /o/ saslušanju Dir Ede iz Osijeka Ružina ul. 98 povodom prijave protiv Binder Hansa činov. okružnog ureda u Osijeku.

⁹⁸ Sinagoga u Osijeku uništena je 14. travnja 1941. godine. Usp. Narcisa LENGEL KRIZMAN, "Kronologija židovskog stradanja 1938.-1945.", u: Ivo GOLDSTEIN (red.), *Antisemitizam, holokaust, antifašizam*, Židovska općina Zagreb, Zagreb 1996., 247.; Darko FIŠER, "Židovi u Osijeku", u: Ognjen KRAUS (ur.), *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, Židovska općina Zagreb, Zagreb 1998., 426.

*neposredno iza kapitulacije biv./še/ Jugoslavije kao što je bio slučaj na pr. u Zemunu, gdje su pohapšeni bili Sener Josip, Sener Herman, Devald Toma, Jung Heinrich i još mnogo drugih, a takvih slučajeva je bilo i na mnogim drugim mjestima na teritoriju gdje je obitavala njemačka manjina, odnosno gdje je djelovao Kulturbund?*⁹⁹

Slučaj u Zemunu nije mi bio poznat i sada sam prvi puta za njega čuo. Znam da je bilo takvih lišavanja slobode pojedinih lica njemačkog porijekla u Kapanu, Ernestinovu, Hrastovcu i još nekim selima kojih se više ne sjećam. Povod tome su bile seoske stranačke a nekad čak i obiteljske razmirice, a uhapšena /su/ lica bili protivnici Kulturbunda a nekada i sami članovi Kulturbunda koji su se odnosili opoziciono prema tadašnjem mjesnom rukovodstvu, odnosno ljudima koji su se nalazili na čelu općinskih uprava. Bili su to u najvećem slučaju lične osvete ili mržnje a često i pokušaji pritiska da ta uhapšenja promjene svoj tadašnji stav odnosno dotična lica. Ovi slučajevi su bili samovoljne mjere lokalnih funkcionera. Priznajem da mi ta mjera u nekim mjestima nije bila nesimpatična, jer su na taj način ipak bili ušutkani neki stalni opozicionalci i cjepači jedinstva organizacija Volksgruppe koje su od ranije bili poznati kao antifašisti i da u slučaju utvrđenog subverzivnog rada to prijave policijskim vlastima NDH, a poslije dolaska i formiranja njemačke policije u NDH¹⁰⁰ teritorijalno nadležnim njemačkim žandarmerijskim stanicama, izvještavajući o takvim slučajevima i vodstvo narodne skupine.

⁹⁹ Prema iskazu Franje Runickog iz Zemuna, nakon napada Trećeg Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju, u Zemunu "Odmah po preuzimanju vlasti bila su hapšena izvesna lica koja su bila simpatizeri radničke klase i Sovjetskog saveza, kasnije su bili pušteni kao na primjer Šener Josip, krojač, Devald Toma, sa sinom, Klein Andrija, krojač, Jung Heinrich, krojač i drugi. /.../" PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svjedoka Runicki Franje. Radjeno u Opunomoćstvu UDB za grad Zemun 12. aprila 1949 godine. Prema iskazu Josipa Šenera iz Zemuna "Odmah po dolasku njemačke vojske u Zemun 1941. od strane fašističke organizacije tj. Kulturbunda bili su hapšeni Nemci koji su poznati još od pre rata kao istaknuti simpatizeri radničke klase i SSSR-a." Među uhićenima od zemunskih Nijemaca bili su, navodno, Josip Šener stariji, Josip Šener mlađi, Herman Šener, Toma Devald stariji, Toma Devald mlađi, Heinrich Jung, Gonglach, Somer i dr. "Uglavnom je te noći bilo oko 17 uhapšenih lica." Prema iskazu, kasnije su bili uhićeni i Nikola Ratko, Vasa Martinović i Savo Mihić. Uhićeni Nijemci, prema istom navodu, pušteni su nakon tri mjeseca. PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svjedoka Šener Josipa. /.../ Radjeno u Opunomoćstvu UDB za grad Zemun 12. aprila 1949 godine. U opširnom i iscrpnom pregledu /prikazu komunističkog pokreta u Zemunu i okolici u vrijeme Drugog svjetskog rata, uhićenja navedenih nisu spomenuta. Usp. Žarko ATANACKOVIĆ, *Zemun i okolina u ratu i revoluciji*, Nolit, Beograd 1962.

¹⁰⁰ Od travnja 1943. godine u NDH je uvedena njemačka policija /redarstvo (Ordnungspolizei) pod zapovjedništvom general-bojnika K. Kammerhofera, ustrojena od njemačkih, folksdojčerskih i domobransko-ustaških snaga. U NDH je ustrojeno 5 policijskih oblasti, 18 policijskih okruga (kapetanija), i u njima 110 kotarskih žandarmerijskih / redarstvenih zapovjedništava i 450 policijskih / redarstvenih stanica. U daljnjem

Kakav je bio vaš odnos prema nacionalsocijalističkoj partiji NSDAP i šta se poduzimali da bi pripadnike Volksgruppe što više i jače odgojili u toj ideologiji i vezali uz tu organizaciju?

Neposrednu vezu sa partijskim forumima NSDAP-a Volksgruppama nije imala. Volksgruppama je bila podređena Volksdeutsche Mittelstelle-u u Berlinu i koja je bila zajednička ustanova njem./ačkog/ Ministarstva vanjskih poslova i Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums.¹⁰¹ Posljednji je u toku rata dobio sve jaču prevagu. Sa inozemnom organizacijom NSDAP-a u Hrvatskoj veze su bile službene i društvene, zajednički rad nije postojao ni na jednom sektoru, jedino su članovi jedne i druge organizacije sa delegacijama međusobno posjećivale pojedine priredbe. Odgajanje u nacionalsocijalističkom duhu vraćeno je po uputstvima Volksdeutsche Mittelstelle. U samoj Volksgruppi trebala je biti osnovana zasebna politička organizacija po uzoru NSDAP pod imenom Nationalsozialistischen Deutschen Gefolgschaft N.S.D.G.¹⁰² - nacionalsocijalističko njemačko sljedbeništvo, ali do formiranja ove političke organizacije nije došlo.¹⁰³ U svrhu organiziranja ovakve organizacije u Hrvatskoj izdao sam koncem 1941. "Pravila nacionalsocijalističkih sljedbenika u Hrvatskoj"¹⁰⁴ u kojima sam iznio da je ova organizacija jedini nosioci političke volje Volksgruppe, da je ona organizacija politički odabranih, te nadalje propisuje se da ova organizacija u drugarskoj saradnji sa "ustaša hrvatskim oslobodilačkim pokretom učestvuje držanju državne moći." U članu 3. stajalo je da je ova partijska organizacija "utjelovljuje u svojoj biti u osnovnim gledištima i u njenoj djelatnosti njemačko nacionalsocijalističko gledište".¹⁰⁵ Do uspostave ovakve nacionalsocijalističke političke organizacije u Hrvatskoj nije došlo iz tih razloga što se je velik dio muških pripadnika Volksgruppe nalazio na vojnoj službi i to baš oni koji bi imali prvenstvo za

razvoju žandarmerija je 1944. godine preimenovana u Zaštitnu policiju (Schutzpolizei), tj. stvorene su dragovoljačke policijske bojne. Osnovna zadaća policijskih / redarstvenih snaga bila je uvesti i sačuvati mir na slobodnim područjima. Usp. H. J. NEUFELDT, I. HUCK, G. TESSIN, *Zur Geschichte der Ordnungspolizei 1936-1945*, als Manuskript gedruckt, Koblenz 1957., Teil Georg Tessin, 73.-76.; Nikolaus von PRERADOVICH, *Österreich höhere SS – Führer*, Vowinkel Verlag, Neckargemuend 1987., 107.-115.

¹⁰¹ Povjerenik Trećeg Reicha za učvršćivanje njemstva (narodnih skupina) u inozemstvu.

¹⁰² Potpuni naziv glasi Nationalsozialistische Deutsche Gefolgschaft in Kroatien (NSDGG) - Nacionalsocijalističko njemačko sljedbeništvo u Hrvatskoj.

¹⁰³ Prema I. Flodu, Nacionalsocijalističko njemačko sljedbeništvo u Hrvatskoj (NSDGG) osnovano je naredbom vođe Njemačke narodne skupine u NDH B. Altgayera od 24. prosinca 1941. godine. Usp. I. FLOD, n. dj., s.p.

¹⁰⁴ Usp. Wilhelm SATTLER, *Die Deutsche Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien. Ein Buch vom Deutschtum in Slawonien, Syrmien und Bosnien*, Schriften des Südostdeutschen Institutes Graz, Steirische Verlagsanstalt, Graz 1943., 96.

¹⁰⁵ Wilhelm SATTLER, "Die Deutsche Volksgruppe im U. St. Kroatien", *Jahrbuch der Deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien 1944*, 86.; Zdravko KRNIĆ, Srećko LJUBLJANOVIC, Cvetko TOMLJANOVIĆ, "Neki podaci o organizaciji i radu Njemačke narodne skupine u NDH", *Zbornik*, god. 1, br. 1, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod 1963., 20.-21.

članstvo u toj organizaciji, zatim što ratne prilike nisu dozvoljavale za formiranje organizacije i svih potrebnih procedura potrebno vrijeme, što nije bilo ni lako ustanoviti točan kriterij za pravo na primitak u organizaciju i što je u prvo vrijeme prijetila opasnost velikog broja traženja za primanje u organizaciju, te u slučaju odbijanja mogućnost osjećanja zapostavljenosti i uvredjenosti.¹⁰⁶

Iznesite nam sve o propagandnom djelovanju organizacija i ustanova Volksgruppe, sredstvima i metodama te propagande, kao i njenom cilju.

Kod svih foruma Volksgruppe postojali su zasebni organi za propagandu, počev do vodstva narodne skupine pa sve do mjesnih ograna. Personalne organizacije - /Deutsche/ Mannschaft, Deutsche Jugend i /Deutsche/ Frauenschaft imale su i svoje posebne propagandne organe. Propaganda se je trebala vršiti u cijeloj Volksgruppi jedinstveno samo prilagodjenja lokalnim mjesnim prilikama prema stupnju političke svijesti pripadnika Volksgruppe i nacionalnom sastavu pojedinih mjesta ali za vrijeme trajanja NDH nije se to moglo točno izvršiti i to prvo zbog, uplitanja njemačke vojske, odnosno policije u pojedinim mjestima i drugo, zbog nedostatka potrebnog i stručno spremnog personala. Propaganda se je vršila uglavnom putem štampe, premda Volksgruppe nije došla u mogućnost da izdaje svoj vlastiti dnevnik, skupština, manifestacija, širenjem političke literature i brošura, filmovima (takodjer i pokretnim kinima), kazališnim predstavama kako od strane poluprofesionalnog kazališta Volksgruppe, tako i čisto diletantskim pretstavama i konačno predavanjima i diskusijama na redovitim tjednim ili polumjesečnim sastancima pojedinih lokalnih i temeljnih organizacija /Deutsche/ Mannschafta, /Deutsche/ Frauenschafta i Deutsche Jugenda. Za ove sastanke izdavala su zemaljska rukovodstva tih organizacija ili štampu ili tehnički umnožena uputstva sa temama. Osim toga je vodstvo Volksgruppe nastojalo da se u Volksgruppi što više čita i štampa Njemačkog Reicha i drugih njemačkih narodnih skupina. Cilj te propagande bio je učvršćivanje i produbljivanje njemačkog duha, nacionalsocijalističke ideologije i napora za vođenje rata. Medju ratnim zadacima te propagande zauzelo je veoma važno mjesto antisovjetska propaganda i propaganda protiv NOP-a u Jugoslaviji. Propagandom protiv NOP-a i SSSR-a se je svakako htjelo postići pojačavanje borbenosti i nepomirljivosti protiv komunizma.

Po čijem naredjenju su Volksdeutscheri iz NDH išli na berbu kukuruza u Mačvu iza prve njemačke ofenzive na partizane u jesen 1941. g?

Na temelj jednog traženja njemačke vojne uprave za Srbiju i po postignutom sporazumu sa vladom NDH, u kojem je posredovalo njemačko poslanstvo u Zagrebu, upućivanje Volksdeutschera bilo je povjereno velikom županu u Vukovaru dr. Elikeru,¹⁰⁷ a u stvarnosti provedeno od organizacije

¹⁰⁶ Usp. W. SATTLER, *Die Deutsche Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien. Ein Buch vom Deutschtum in Slawonien, Syrmien und Bosnien*, 96.; V. OBERKERSCH, n. dj., 379.

¹⁰⁷ Dr. Jakob Elicker (Buljkes, danas Maglić, Bačka, 1908.- München, 1987.). Prije rata imao odvjjetnički ured u Bačkoj Palanki. Jedan od značajnijih članova Kulturbunda i

Volksdeutschera u istočnom Srijemu. Koliko Volksdeutschera je učestvovalo u ovoj berbi kukuruza nije mi poznato, odnosno ne mogu se više sjetiti.¹⁰⁸

Iznesite nam šta ste vi sve poduzeli za osnivanje vojnih jedinica Volksgruppe, kada, gdje i koje vojne jedinice su bile organizovane i osnovane?

Kratko nakon mog dolaska u Zagreb¹⁰⁹ doznao sam da se kao buduća oružana snaga NDH formira pored redovite vojske (domobranstva) i jedna naoružana politička vojna formacija na bazi dobrovoljnosti (ustaška vojnica). Nalazio sam da bi se uslijed toga i Volksgruppi pružila mogućnost formiranja slične takve vojničke političke formacije, tim više što je takvu imala i njemačka narodna skupina u Slovačkoj pod nazivom Freiwillige Schutzstaffel.¹¹⁰ Ne sjećam se više da li sam u općoj naredbi o privremenoj organizaciji Volksgruppe ili pak jednom posebnom naredbom predvidio i osnivanje takve Freiwillige Schutzstaffel i u NDH. Prilikom mog prvog boravka u Berlinu bilo mi je kod izlaganja mog projekta za organizaciju Volksgruppe zabranjena upotreba naziva Schutzstaffel, jer je to bilo zapravo puni naziv SS-a. Načelno mi je bilo preporučeno da nastojim ishoditi odobrenje formiranja takve vojničke organizacije, ali da pri tome veoma pazim da vodstva Volksgruppe budu osigurana strateški kadar, kao i na

vrlo aktivan u političkom životu njemačke manjine u Kraljevini Jugoslaviji. Politički proganjan i uhićivan od jugoslavenskih vlasti. U NDH, u srpnju 1941. godine imenovan velikim županom Velike župe Vuka sa sjedištem u Vukovaru. U jesen 1944. godine sa S. Kascheom utvrđuje planove iseljavanja pripadnika Njemačke narodne skupine iz Velike župe Vuka. Nakon Drugog svjetskog rata živio je u Njemačkoj.

¹⁰⁸ Početkom rujna 1941. godine na savjetovanju njemačkog poslanika u NDH Siegfrieda Kaschea, vođe Njemačke narodne skupine u NDH B. Altgayera, župana Velike župe Vuka dr. J. Elickera i drugih njemačkih i hrvatskih predstavnika, dogovoreno je da jedan sat Einsatzstaffela (oko 300 boraca) sudjeluje u njemačkoj operaciji protiv partizansko - četničkih snaga u Mačvi (od 24. rujna do 7. studenog 1941. godine). Pred nadmoćnijim snagama partizani i četnici su se iz Mačve povukli prema jugu Srbije. Uslijed vojnih djelovanja, kukuruz na poljima Mačve ostao je neobran. Pročelnik Upravnog stožera u Srbiji državni savjetnik dr. Harold Turner je preko načelnika Stožera pokrajinskog rukovodstva Njemačke narodne skupine Antona Lehmana i okružnog rukovodioca za istočni Srijem Hansa Sutora naredio da se za branje kukuruza u Mačvi dodijeli 1000 Folksdojčera iz istočnog Srijema. Pod rukovodstvom Seppa Buschbachera od 21. listopada 1941. godine, 300 žena i 600 muškaraca bilo je na berbi kukuruza u mačvanskim selima. Rad u Mačvi tretiran je poluvojnom akcijom i neodazivanje je bilo ravno dezertstvu. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 103.-104.

¹⁰⁹ B. Altgayer je u Zagreb stigao 17. travnja 1941. godine. Stupio je u vezu s vodećim osobama iz njemačke narodne skupine u Zagrebu te su raspravljali o svim tekućim pitanjima. Posjetio je i neke njemačke službene ustanove. Na večer ga je primio i vojskovođa NDH general S. Kvaternik. "Zamjenik Poglavnika izrazio je svoje priznanje njemačkoj narodnoj skupini zbog njenog držanja, te je izrazio svoje veselje, što se u okviru novostvorene države Hrvatske nalazi brojno jaka narodnosna skupina. Ova Njemačka narodnosna skupina dobit će onaj položaj i ona prava koja joj pripadaju na temelju pripadnosti Njemačkom narodu." *Hrvatski narod*, Glasilo Hrvatskog ustaškog pokreta, Zagreb 20. travnja 1941.; I. FLOD, n. dj, 68.

¹¹⁰ Dobrovoljački SS (zaštitni/obrambeni odredi).

ideološko odgojni rad te vojničke formacije. Obzirom na instrukcije primljene u Berlinu bilo je odgojno formiranje te vojničke formacije, a tim više što je *Mannschaft* u tom vremenu imao oružje. Kako je s jedne strane *Mannschaft* zloupotrebljavao oružje i izazivao neugodne incidente (demonstracija s oružjem pred župnim dvorom u Brčkom, nedozvoljeno lovljenje vojničkim puškama, jedno ubistvo nekog gostioničara u Virovitici i sl.), a s druge strane posjed vojničkog oružja od civilnih lica, što su i pripadnici *Mannschafta* pravno bili povlačili sa sobom stavljanje pod prijeki sud, došlo je sredinom jula do hitne potrebe da se ovo pitanje posjedovanja oružja nekako reguliše. Predvidjeni put za zakonsko reguliranje putem obrazovanja komisije za izradu pravnih propisa za *Volksgruppe* izgledao mi je predug. Iskorišćujući jedan prijem kod Pavelića kome sam pošao da ishodim pomilovanje jednog na smrt osuđenog pripadnika /njemačke/ narodne skupine, sina jednog mlinara iz istočnog Srijema koji je igrajući se sa puškom ubio jednu svoju sunarodnjakinju, predložio sam mu nacrt zakona za formiranje *Einsatzstaffela* (pothvatni odredi) i to obrazložio sa zakonsko zajamčenom ravnopravnošću pripadnika *Volksgruppe* sa Hrvatima. Pavelić se je načelno složio sa mojim prijedlogom. Moja jezična stilizacija nije mu se dopala i on je vlastoručno preradio ta pravila ispuštajući samo pojedine stavke. Slijedeći dan je ova zakonska odredba izašla u Narodnim novinama.¹¹¹ Radi orijentacije ja sam ovu zakonsku odredbu u originalnom tekstu u njemačkom prevodu objavio u *Verordnungsblattu Volksgruppe*, u julu ili augustu mjesecu 1941.¹¹² Stupio sam odmah u vezu sa glavarom stožera ustaške vojnice pukovnikom Lukcem¹¹³ i sporazumno s njim povjerio formiranje *Einsatzstaffela* Keller Willibaldu,¹¹⁴ biv./šem/ kapetanu jug./oslavske/ vojske i svršenom slušaocu

¹¹¹ Usp. "Zakonska odredba o postrojenju vojnice 'Njemačke narodne skupine' u okviru Hrvatske ustaške vojnice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Narodne novine*, god. CV, br. 90., Zagreb 31. srpnja 1941. *Einsatzstaffel* je ustrojen Zakonskom odredbom o postrojenju vojnice Njemačke narodne skupine u okviru Ustaške vojnice u NDH od 31. srpnja 1941. godine, a vojni ustroj *Einsatzstaffela* određen je zapovješću vode *Deutsche Mannschafta* Jakoba Lichtenbergera. Usp. "Vorläufige Bestimmungen über die Deutsche Mannschaft", *Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*, Jg. 1, Folge 3, Essegg-Osijek 30. Juli 1941., 10.

¹¹² Usp. *Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*, Jg. 1, Folge 1, Essegg-Osijek 15. Oktober 1941.

¹¹³ Franjo Lukac (Nova Gradiška, 1894.-?, 1946.), ustaški pukovnik. Završio je kadetsku školu i službovao u austrougarskoj vojsci, zatim i u vojsci Kraljevine SHS do 1929. godine kada je umirovljen. Nakon uspostave NDH ustaški je povjerenik i organizira vlast NDH u Osijeku i okolici. Krajem lipnja 1941. godine postavljen je za glavara Glavnog stožera Ustaške vojnice i unaprijeđen u čin ustaškog pukovnika. Početkom studenoga 1941. godine imenovan je zapovjednikom redarstvene straže u NDH pri Ravnateljstvu za javni red i sigurnost i na toj dužnosti ostaje do rujna 1942. godine. U srpnju 1942. godine imenovan je zapovjednikom redarstvene straže u Ustaškoj vojsci. Nakon sloma NDH uhićen je i osuđen 1946. godine na smrt.

¹¹⁴ Willibald Keller (Ruma, 1913. - Bosna, jesen 1944.). Prije rata bio je djelatni poručnik jugoslavenske kraljevske vojske. Prvi je zapovjednik *Einsatzstaffela*. U ES postiže čin potpukovnika. Krajem 1942. ili početkom 1943. godine odlazi u SS u činu *Sturmabfuhrera* (bojnika). Borio se na Istočnom bojištu gdje je ranjen. Kasnije je

više škole jug./oslavenske/ vojne akademije. Keller je prvo organizirao u Zagrebu 6-8 nedeljni kurs za izobrazbu starešinskog kadra, koje je izabrao između biv./ših/ rezervnih oficira jug./oslavenske/ vojske, aktivnih podoficira iste vojske i odabranih rukovodilaca /Deutsche/ Mannschafta i Deutsche Jugenda. Kao instruktore za taj kurs stavio je njemački opunomoćeni generala u Zagrebu von Gleise Horstenau na raspolaganje oficire i podoficire njemačkog stražarskog bataljona u Zagrebu.¹¹⁵ Istovremeno je Keller počeo sa formiranjem administrativnog štaba Einsatzstaffela, prikupljanjem oružja i vojničke spreme od pojedinih mjesnih organizacija Deutsche Mannschaft, prekrojavanjem uniforma itd.¹¹⁶ Još prije početka tog kursa ili za vrijeme njegovog trajanja tražio je stožer ustaške vojnice da se Einsatzstaffel na brzu ruku formira i da preuzme osiguranje jednog ostsjeka na lijevoj obali Save u Srijemu od prilike od Grabovaca do blizu Klenka. Ovaj zadatak je izvršio Deutsche Mannschaft. Za pojačanje Mjesnih zaštita (Ortsschutz) pozvani su koncem 1941. pripadnici /Deutsche/ Mannschafta na vježbu u Einsatzstaffel i upućeni u Glogovac, Šibovsku, Bosansku Topolu i Trošeljje. Iz ovih posada u jačini od jednog voda do jedne čete i pozivanje novih rezervista formiran je u proljeće 1942. I. rezervni bataljon Einsatzstaffela.¹¹⁷ U vremenu žetve 1941. formiran je u istočnom Srijemu II. rezervni bataljon,¹¹⁸ a kratko nakon toga i III. rezervni bataljon¹¹⁹ u Djulavesu i Malim Bastajima (Slavonija) tako da je u svemu bilo i djelovalo 4 bataljona Einsatzstaffela.¹²⁰ U domobranstvu NDH je na temelju sporazuma od 14. ili 16.IX.1941.g. o vojnoj službi pripadnika Volksgrupe u NDH formiran koncem 1941. u Rumi prvi lovački bataljon sa njemačkim komandnim jezikom,¹²¹ te iz obveznika starijih godišta željeznički

premešten u 7. SS diviziju "Prinz Eugen" koja se nalazila u Bosni. Obavljao je službu u stožeru divizije i bio je časnik za vezu s četnicima. U jesen 1944. godine poginuo je u Bosni.

¹¹⁵ U listopadu 1941. godine oko 70 osoba bilo je upućeno na (do)obuku pri njemačkoj 725. Landeschützen bojni u Zagrebu. Usp. Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.*, Delta - Pres, Beograd 1973., 296.

¹¹⁶ Osnova vojnih postrojbi Njemačke narodne skupine u NDH bio je Deutsche Mannschaft (Njemačka momčad) kao skup odabranih Folksdojčera od 18 do 45 godina ustrojenih i odgojenih prema nacionalsocijalističkoj ideologiji. Deutsche Mannschaft se sastojao od općeg dijela kao poluvojne organizacije i vojnih postrojbi Einsatzstaffela, kao djelatnih postrojbi za ratnu upotrebu. Na osnovu zakonskih odredaba Njemačka narodna skupina u NDH stvarala je u sklopu kopnene vojske Domobranstva lovačke bojne, a u sklopu Ustaške vojnice postrojbe Einsatzstaffela. Usp. Vladimir GEIGER, "Vojne i poluvojne postrojbe Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 1995.*, Njemačka narodnosna zajednica/Volksdeutsche Gemeinschaft, Zagreb 1995., 159.-165.

¹¹⁷ Prva pričuvna bojna "Ludwig von Baden" sastava od četiri sata, brojnog stanja: 9 časnika, 39 dočasnika i 490 vojnika. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 93.

¹¹⁸ Druga pričuvna bojna "General Laudon", sastava od 3 sata, brojnog stanja: 9 časnika, 20 dočasnika i 336 vojnika. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 93.

¹¹⁹ Treća pričuvna bojna "Maximilian Emanuel von Bayern", sastava od 3 sata, brojnog stanja 15 časnika, 28 dočasnika i 432 vojnika. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 93.

¹²⁰ Postrojbe Einsatzstaffela prema naredbi vode Njemačke narodne skupine u NDH B. Altgayera od 12. siječnja 1942. godine sastojale su se od 1 djelatne i 3 pripreme bojne.

¹²¹ Ustrojstvo vojnih postrojbi Njemačke narodne skupine u sklopu Domobranstva

stražarski bataljon u Vinkovcima iz kojeg su 1942. bili obrazovani 10., 11., i 12. željeznički stražarski bataljoni.¹²² Osim toga je u artiljeriju i specijalne jedinice bio pozvan veći broj regruta pripadnika Volksgruppe. Ovi regruti kao i ljudstvo I. lovačkog bataljona bilo je 1942. g. bez znanja vodstva Volksgruppe dodijeljeno pojedinim jedinicama 718. pješačke (kasnije 118. lovačke) divizije Wehrmachta.¹²³

Prekinuto u 13 sati.

Saslušao:
Dasović Ilija

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okrivljenog Altgayer Branimira, sastavljen dne 11.VI.1949. u 7 sati u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

Kakav je bio odnos Vas kao vodje njemačke skupine - Volksgruppe - naprama Einsatzstaffelu?

Odnos moj kao vodje narodne skupine prema Einsatzataffelu bio je regulisan samom Zakonskom odredbom o postrojenju vojnice njemačke narodne skupina od 31. jula 1941.g. izdanom od Pavelića.¹²⁴ Meni su bila prepuštena pravo i nadležnost u personalnim pitanjima, političko ideološkom odgoju i učestvovanju Einsatzstaffela u priredbama i svečanostima Volksgruppe. Ja sam u prvo vrijeme nastojao da u što širem obimu koristim ovo pravo, te sam sam izabrao i postavljao komandno osoblje - oficire i podoficire - podnoseći tek naknadno glavaru stožera ustaške vojnice prijedloge za njihovo proizvodstvo, unapredjenje i raspored. Iako je vojnička izobrazba i taktična upotreba Einsatzstaffela spadala pod nadležnost stožera ustaške vojnice, odnosno vrhovnog rukovodstva oružanih snaga NDH to sam ipak prvo vrijeme nastojao da i u tom pravcu zadržim izvjestan utjecaj i davao

počelo je u studenom 1941. godine, kada je u Ustrojbenom odjelu Glavnog stožera Domobranstva bio ustrojen Njemački odsjek. Naređenjem Glavnog stožera Domobranstva od 7. studenog 1941. godine određena je momčad koja je 30. studenog stigla u Rumu, gdje je zatim ustrojena I. lovačka bojna u sklopu 16. pješačke pukovnije Domobranstva. Osnovni zadatak I. bojne 16. pješačke pukovnije bio je uglavnom u osiguravanju prometa željezničkom prugom Zagreb-Beograd. Usp. M. COLIĆ, n. dj., 297.-298.; A. MILETIĆ, n. dj., 93.; Friedrich KÜHBAUCH, "Zur Geschichte des Deutschen Jägerbataillons in Kroatien 1941-1943", *Donauschwaben Kalender 1993*, Donaueschwäbischer Heimatverlag, Aalen 1992., 55.-58.

¹²² Krajem 1941. godine ustrojena je bojna za osiguranje pruga od koje su zatim u 1942. godini ustrojene 3 bojne (11., 12., 13.). Te bojne brojnog sastava 29 časnika, 52 dočasnika i 1357 vojnika, izuzete su u siječnju 1943. godine iz sklopa Domobranstva NDH i podređene zapovjedništvu njemačkog Stožera za osiguranje pruge sa sjedištem u Slavanskom Brodu. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 93.-94.

¹²³ Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 93.

¹²⁴ Usp. Zdravko KRNIĆ, "Položaj Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Zbornik*, god. 21, br. 1, Centar za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, Slavonski Brod 1984., 233.-234.

prijedloge za upotrebu i razmještaj jedinica Einsatzstaffela. Pri tom sam se uglavno rukovao sa ciljem zaštite eksponiranih njemačkih naselja. Ali već u proljeće 1942. ulazile su jedinice Einsatzstaffela u sastav pojedinih operativnih jedinica Domobranstva i Wehrmachta, tako da sam izgubio neposredan uticaj na njenu upotrebu. Uspjelo mi je jedino da su u nekim njemačkim naseljima kao na pr. u Djulavesu i Malim Bastajima, Darkovcu, Glogovcu, Šibovskoj, Grgurevcima, Grabovcu, Obrežju, Bečmenu, Drenjskom Slatiniku, Mandičevcu, Pridvorju, a povremeno i u Velikoj Mlinskoj, Deču i Ašanji i još nekim mjestima kojih se sada ne sjećam, ostale stalne posade. Jedinice Einsatzstaffela potpale su komandantima Domobranstva i Wehrmachta samo u taktičnom pogledu, a također i pogledu snabdijevanja. U Einsatzstaffelu sam imao čin rezervnog pukovnika, Einsatzstaffel je postojao do početka ljeta 1943., kada je njegovo ljudstvo mlađih godišta prevedeno u Waffen SS, a starija su godišta bila preuzeta od Ordnungspolizei.¹²⁵ Ali i poslije toga ostala je u Osijeku jedna četa sa muzikom a i ciljem da Volksgruppe ne izgubi ovo zakonsko pravo. Ova četa je bila sastavljena uglavnom iz ograničenog sposobnog ljudstva i nije učestvovala u borbenim akcijama.¹²⁶

S kakvim ciljem ste osnovali Einsatzstaffel i kakva je bila njegova uloga?

Prvi cilj osnivanja Einsatzstaffela bio je da i Volksgruppe dobije jednu naoružanu vojničku formaciju na koja bi vodstvo Volksgruppe imalo što jači upliv i koja bi poslužila kao nacionalna i ideološka škola. Nadalje sam već prilikom osnivanja Einsatzstaffela imao želju i namjeru da se stvori jedna elitna jedinica koja bi sa izričitim naglašavanjem njene pripadnosti Volksgruppi učestvovala na kojem odlučujućem bojištu. Zbog širenja NOP-a

¹²⁵ Ordnungspolizei (Orpo)-Redarstvo.

¹²⁶ U svibnju 1942. godine H. Himmler je procijenio da Folksdojčeri na jugoistoku Europe nisu u potpunosti vojno iskorišteni i da predstavljaju velike ljudske pričuve za SS postrojbe. Preko Vrhovnog zapovjedništva Wehrmachta (OKW-Heer) isposlovaio je da se preustroje postrojbe Njemačke narodne skupine u NDH i da se svi Folksdojčeri i njihove vojne i poluvojne postrojbe uključe u Waffen - SS i njemačku policiju. Izvršenje zadaće preustrojstva postrojbi Njemačke narodne skupine prenijeto je na Volksdeutsche Mittelstelle i Dopunsko zapovjedništvo Waffen - SS (SS - Ersatzkommando) "Jugoistok", zapovjednika oružanih snaga na Jugoistoku i poslanika Trećeg Reicha u NDH. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 94.-95. Nakon uključivanja postrojbi Einsatzstaffela u sastav pojedinih djelatnih postrojbi Wehrmachta i Waffen - SS, stalne folksdojčerske posade ostale su u najugroženijim njemačkim naseljima. Usp. Z. KRNIĆ, S. LJUBLJANOVIĆ, C. TOMLIJANOVIĆ, n. dj., 31.; V. OBERKERSCH, n. dj., 410.-420. Glavni stožer Ministarstva hrvatskog domobranstva, izvješćen je 16. rujna 1942. godine od IX. Njemačkog odjela u Ministarstvu hrvatskog domobranstva o brzoprijavnom priopćenju Volksgruppenführera B. Altgayera (Br. 1-3121/42-A/E) o stavnji pripadnika Njemačke narodne skupine za Waffen-SS. "Temeljem načelnog pristanka hrvatske vlade njemačkom poslaniku, povjerenstvo Ergänzungskommando po zapovjedi Reichsführung SS Südost Waffen SS počelo je stavnjom i pozivanjem pripadnika narodne skupine u starosti od 17 do 35 jer žurnost izobrazbe i upotrebe ne dopušta čekanje na diplomatske formalnosti. /.../" Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, III-40, 460. Ministarstvo hrvatskog domobranstva IX. Njemački odjel, Zagreb, dne 16. rujna 1942. Predmet: Stavnja pripadnika njem.nar. skupine za Waffen S.S.

ovu sam namjeru uskoro morao napustiti, te je Einsatzstaffel postala jedinica za borbu protiv partizana u NDH. U prvom vremenu je djelovanje Einzstaffela bilo uglavnom ograničeno na zaštitu njemačkih naselja, ali kasnije, kada su njene jedinice stupile u sastav većih operativnih jedinica učestvovala je i u većim akcijama ofanzivnog karaktera. Einsatzstaffel je svakako među pripadnicima Volksgruppe učvrstio njihov borbeni duh. Mislim da su jedinice Einsatzstaffela spadale među najpouzdanije jedinice Oružanih snaga NDH.

Šta ste vi kao vodja narodne skupine poduzimali za što uspješniju mobilizaciju Volksdeuschera u Einsatzstaffelu?

U prvo vrijeme stupili su u redove Einsatzstaffela samo članovi Deutsche Mannschafta, pa prema tome nije bila potrebna nikakova naročita propaganda. Pukovnik Keller je za prvo regrutovanje dao izraditi i neke plakate,¹²⁷ koji su bili izloženi na svim javnim mjestima u svim gradovima i selima u kojima su živjeli pripadnici Volksgruppe - vojni obveznici u sporazumu sa nadležnim vojnim ustanovama u NDH.

Sjećate li se da ste vi izdavali i upućivali proglase na pripadnike Volksgruppe za mobilizaciju u Einsatzstaffelu za borbu protiv ustaničkih bandi u Bosni i boljševizma, te za obranu Hitlerovske Njemačke?

Sjećam se da sam izdao više proglosa i tom prilikom uvodjenja u vojne obaveze pripadnika Volksgruppe u NDH, nadalje prilikom mobilizacije za Waffen - SS, ali se ne mogu sjetiti da sam izdao izričit proglas za stupanje u Einsatzstaffel. U svim tim proglosima pozvao sam pripadnike Volksgruppe na borbu protiv svih neprijatelja Njemačke, pošto sam stajao na stanovištu da posljednji rat nije bio samo rat Njemačkog Reicha kao države, već rat njemačkog naroda u svojoj cjelovitosti za biti ili ne biti. Priznajem da ovim proglosima nisam birao izraze za protivnike Njemačke, tj. upotrebljavajući u ondašnje vrijeme uobičajene izraze za klevetanje neprijatelja. Tekst tih proglosa sa više ne sjećam.

Da li vam je poznato gdje su i u kojim mjestima jedinice Einsatzstaffela učestvovala u borbama i operacijama protiv NOV i oslobođenog teritorija?

Točno se svih operacija više ne mogu sjetiti. Aktivni i prvi rezervni bataljon Einsatzstaffela učestvovao je u borbama oko Kozare u proljeće i ranom ljetu 1942.g. zatvarajući obruč zapadno od Bosanske Gradiške i Bosanske Topole i to u sastavu Banjalučkog zdruge, koji je bio podređen 714. njem./ačkoj/ pješ./ačkoj/ diviziji.¹²⁸ Još prije toga je I. rezervni bataljon

¹²⁷ Autor tih plakata je slikar i grafičar Hans (Ivan) Roch (Bečko Novo Mjesto, Austrija, 1896. - Montreal, Kanada, 1972.), tada nastavnik crtanja na Građanskoj školi u Osijeku.

¹²⁸ U vrijeme operacije na Kozari (od 10. lipnja do 30. srpnja 1942.) u sastavu "Kampfgruppe Westbosnien" (Borbena skupina Zapadna Bosna) nalazili su se od postrojbi Njemačke narodne skupine djelatna bojna Einsatzstaffela DM "Prinz Eugen", I. pričuvna bojna Einsatzstaffela DM "Ludwig von Baden" te u sastavu 750. pješačke pukovnije (u I. bojni) 718. pješačke divizije Wehrmachta nalazio se je jedan ojačani sat od 203 Folksdojčera. Uz to, 20 Folksdojčera je bilo pri Vojnoj policiji (Feldpolizei) u Prijedoru, a

učestvovao - nekako koncem marta ili koncem aprila 1942.g. /u/ ofanzivi banjalučkog zdruga od ceste Bos./anska/ Gradiška - Banjaluka u pravcu prema Podgradcima. U jesen 1942. godine sudjelovao je aktivni bataljon u borbama na jugoistočnim padinama Papuka, a početkom 1943. u akciji čišćenja Papuka - na kojim mjestima i u kojem pravcu - više se ne sjećam i to zajedno sa jednim bataljonom jednog pješ./ačkog/ puka 714. njem./ačke/ pješ./ačke/ divizije a nešto kasnije i u nekim operacijama oko Ruševa. Dvije još neizvježbane čete dopunskog bataljona Einsatzstaffela trebale su uzeti učešća u akciji osječkog zdruga (domobranstva) prema Dilj planini, ali su već u maršu pretrpile teške gubitke tako da nisu došle u akciju. III. rezervni bataljon bio je u zimi 1942./43. godine u borbama oko Voćina kada se je pokušavao od strane nekih ustaških jedinica protunapad da se povрати izgubljeni Voćin, a nešto kasnije zatim u nekoj akciji prema Bilogori u sklopu I. domobranske gorske divizije.¹²⁹ Drugih ofanziva /i/ operacija izvodjenim po jedinicama Einsatzstaffela se ne sjećam.

Kakve ste mjere poduzimali protiv ovih Volksdeutschera koji se nisu htjeli odazvati pozivima za borbu protiv SSSR-a ili pak naroda Jugoslavije?

Sjećam se da je bilo nekoliko slučajeva da su neki vojni obveznici Volksdeutscheri, koji su služili kod Einsatzstaffela i to kod štaba dopunskog bataljona u (Einsatzstaffela) i Osijeku u vremenu kada se je vršila regrutacija i mobilizacija pripadnika Volksgruppe za Waffen SS, počeli širiti propagandu da se ne ide u Waffen - SS, već da se vojna služba nadalje vrši u Hrvatskoj. Pri toj propagandi pozivali su se ovi na svoje državljanstvo NDH, nezaštićenost i njihovih porodica i njemačkih naselja u NDH i strogo disciplinom u Waffen SS-u. Glavni nosioc ove defetističke propagande bili su neko vrijeme internirani u logor u Zemunu - mislim jedno 6 nedelja i potom predati hrvatskom Domobranstvu. Osim toga bilo je nekoliko posjednika, bogatih seljaka, trgovaca i većih obrtnika koji su se prije mobilizacije pripadnika Volksgruppe za Waffen SS, znali svojim vezama izhoditi od Ministarstva oružanih snaga NDH bez stvarno opravdanog razloga oslobodjenja od vojne dužnosti na temelju nekih prividnih ratno privrednih razloga. Protiv ovih je mobilisano javno mišljenje Volksgruppe putem jednog mog proglašenja i više zborova održanih od lokalnih rukovodioca, tako da nije bilo ni potrebno protiv njih poduzimati kakve prisilne mjere. Sjećam se da je među ovim širiteljima propagande protiv služenja u Waffen SS bio i neki seljak iz Petrijevaca koji je lično ili po svojoj ženi uputio pismenu žalbu samom Paveliću, obećavajući najodanije služenje u Hrvatskoj vojsci i borbu protiv NOV.

Po čijim naredjenjima i direktivama su jedinice Einsatzstaffela vršile zločine nad civilnim stanovništvom, kao i nad pripadnicima NOP i NOV?

Od ovih slučajeva poznat mi je taj da je komandir posade u Obrežju - neki narednik iz Osijeka čije sam ime zaboravio rekvirirao bez oštete nekoliko

18 Folksdojčera su bili tumači u 721. pješačkoj pukovnji 718. pješačke divizije. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 92.-93., 106.

¹²⁹ Usp. Z. KRNIĆ, S. LJUBLJANOVIĆ, C. TOMLJANOVIĆ, n. dj., 38.-39.

svinja od tamošnjih Srba i zlostavljao neke Srbe. Ovaj narednik je bio uhapšen od GFP-a¹³⁰ iz Zemuna i potom osuđen na 6 mjeseci ili godinu dana zatvora, te zatim upućen u disciplinsku jedinicu Waffen SS-a na istočno bojište. Jedan pripadnik aktivnog bataljona - mislim da se je zvao Schneider ili Schuster - silovao je neku Srkinju iz Gradišta i bio je od suda 714. njem./ačke/ pješ./ačke/ divizije osuđen na zatvor u trajanju mislim od 3 godine i kasnije upućen u SS - Polizeistraflager¹³¹ kod Danzinga. Neki Schramm iz Osijeka, koji je bio podoficir kod posade u Glogovcu pa potom u aktivnom bataljonu uzeo je samovoljno iz jednog srpskog dućana u jednom srpskom selu kraj Glogovca izvjesne količine masti za cipele, kolomaza, djonova i slično. Bio je kažnjen sa 3 mjeseca zatvora i brisan kao oficirski pripadnik. Zapovjednik posade u Darkovcu također jedan narednik zlostavljao je jednog Srbina seljaka iz jednog okolnog sela što ovaj nije htio priznati da vrši kurirsku službu za partizane. Ovaj narednik je bio za to kažnjen jednom lakom disciplinskom kaznom. Drugih se slučajeva ne sjećam. Naknadno se još sjećam da je kotarski pretstojnik u Slav./onskoj/ Požezi tužio komandira jedne čete aktivnog bataljona Einsatzstaffela poručnika Reitera koji je ranije bio aktivni jug./oslavenski/ podoficir, da je u Vetovu i još u nekom mjestu Požeške kotline oduzeo nekim mještanima Hrvatima i navodno pristašama ustaškog pokreta jednu lovačku pušku, jedan bicikl i da je nekim novim kolonistima uz slabu otštetu oduzeo ili svinje ili ovce. Ovaj predmet je bio ustupljen SS - Ersatzinspektionu¹³² u Beču, jer je Reiter u međuvremenu bio preveden u Waffen - SS. Ne sjećam se da li je ta tužba bila i uzeta u postupak.

*Što vam je poznato o slučaju hapšenja 30-36 seljaka u selu Naudovcu kod Suhopolja i pljačkanju njihove imovine od strane Einsatzstaffela početkom 1943.g.?*¹³³

Meni o ovom slučaju nije ništa poznato. Ne znam da je u Naudovcu ipak bila koja jedinica Einsatzstaffela. U tom kraju je bio III. rezervni bataljon.

¹³⁰ GFP (Geheime Feldpolizei) - Tajna vojna policija.

¹³¹ SS policijski kažnjenički logor.

¹³² SS nadzorni odjel za naknadu/odštetu.

¹³³ Prema iskazu Martina Fogla iz sela Kapan, naoružani pripadnici Njemačke narodne skupine ".../ 1943. u proljeće zorom su okupirali selo Naudovac i kada se je dobro rasvanulo počeli su sa stezanjem obruča oko sela, a zatim su počeli sa hapšenjem. U tom selu koliko se sjećam pohapsili su 30 - 36 seljaka iz sela Naudovac, koji su bili kod svojih kuća i bavili se samo svojim gospodarstvom. Ne samo da su ljude pohapsili već su pokupili i blago i ostalu pokretnu imovinu. Taj narod su stavili u logore, dok /su/ opljačkane stvari razvukli međusobno. Od tih seljaka iz sela Naudovca nije niti jedan poginuo, već su /se/ svi vratili svojim kućama." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38. 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Fogl Martina kao svjedoka u vezi njemačke skupine i zločina u kotaru Virovitica, sastavljen u Otsjeku unutrašnjih poslova pri Kotarskom NO-u Virovitica, 12.IV.1949 godine. O tome nema potvrda i podataka u opširnom i iscrpnom pregledu događanja tijekom Drugog svjetskog rata u Virovitici i okolici. Usp. Milan ŠAŠA, *Kotar Virovitica u narodnooslobodilačkom ratu*, SUBNOR i OK SKH Virovitica, Virovitica 1989.

*Da li vam je poznato da su pripadnici Volksgruppe ili pak Einsatzstaffela u kotaru Indjija pohapsili Stefanović Peru, Živković Miljenka i još neke ljude, te su ih kasnije povješali duž ceste Indjija-Novi Karlovci?*¹³⁴

U Indjiji nikada nije bilo ni jedne jedinice Einsatzstaffela. Indjija je bila jedno od onih mjesta u kojima je do evakuacije Volksgruppe u jesen 1944. odnos između Srba i pripadnika Volksgruppe bio dobar. Prilikom akcije Viktora Tomića¹³⁵ u jesen 1942.¹³⁶ pripadnici Volksgruppe su prijetnjom upotrebe oružja spriječili agente Ravsigura¹³⁷, koji su sa jednim autobusom došli u to selo da pohapse neke Srbe. Dopuštam da je 1943. ili 1944. g. izvršeno neko vješanje Srba na putu Indjija - Novi Karlovac kao mjera odmazde od strane njemačke policije i da su pri tome učestvovali i neki Volksdeutscheri koji su bili poznati kao raniji članovi Kulturbunda, no koji su u tom vremenu bili mobilisani u njemačkoj policiji.

*Kakva je uloga prilikom tog vješanja 16 Srba bila okružnog vodje Volksgruppe Sutor Hansa¹³⁸, mjesnog vodje Kraft Paula i ostalih pripadnika Volksgruppe učesnika u tom vješanju?*¹³⁹

¹³⁴ Prema iskazu Dragana Farge iz Indije "I 1943. godine članovi kulturbunda su uhapsili druga Stefanović Peru, Živković Milenka i još neke ljude, koje su kasnije objesili na drumu između Indjije i sela Novih Karlovaca." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Farga Dragana. /.../ Radjeno u Indjiji 16.IV.1949. Prema iskazu Dragomira Živkovića iz Indije, pripadnici Njemačke narodne skupine iz Indije objesili su tada, između ostalih, Indijce Stevana Kovačevića, Petra Stefanovića te Miljenka i Dragomira Živkovića. PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Živković Dragomira, /.../ Radjeno u Indjiji 16. IV. 1949 godine.

¹³⁵ Viktor Tomić (Auspand, Austrija, 1907.- Rim, 1947.). Nakon povratka iz talijanskog iseljništva, od svibnja 1942. godine zadužen za Poglavnikovo osiguranje. Od početka ljeta 1942. godine upravitelj je Ureda IV. (Sigurnosna služba) Ustaške Nadzorne Službe (UNS). U kolovozu i rujnu 1942. godine kao viši redarstveni povjerenik vodi redarstveno-vojnu operaciju u Srijemu u kojoj stradava srpsko stanovništvo. Tomićeva akcija izazvala je njemačke prosvjede i zahtjev za njegovom smjenom. Sličnu akciju poduzima nešto kasnije i na području Bjelovara. Ukidanjem UNS-a na čelu je Sigurnosne službe Poglavnikovog Tjelesnog Sdruga (PTS). U jesen 1943. godine uhićen je zbog pripremanja atentata na ministra NDH M. Lorkovića. Bio je i pročelnik Izvještajnog odjela Ustaške vojnice. Počinio samoubojstvo u Italiji u zatvoru prije izručenja Jugoslaviji u travnju 1947. godine.

¹³⁶ O tzv. akciji Viktora Tomića u Srijemu, opširnije: Jovanka PETKOVIĆ, "Akcija Viktora Tomića", *Zbornik za društvene nauke*, sv. 35, Matica srpska, Novi Sad 1963., 139.-164.; Johann WÜSCHT, *Die Ereignisse in Syrmien 1941-1944*, Im Selbstverlag, Kehl am Rhein 1975., 56.-79.

¹³⁷ RAVSIGUR - Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, središnja policijska ustanova NDH osnovana u svibnju 1941. godine. Od kraja 1942. godine RAVSIGUR je preimenovan u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR), u koju su uključene i djelatnosti Ustaške nadzorne službe (UNS) koja je ukinuta u siječnju 1943. godine.

¹³⁸ Hans (Johann) Sutor (Indjija, 1915. - Karlsruhe, 1992.), Okružni rukovodilac (Kreisleiter) Njemačke narodne skupine u NDH za istočni Srijem (kotarevi Zemun, Indjija, Srijemska Mitrovica, Srijemski Karlovci, Ruma), sa sjedištem u Indjiji. U listopadu 1943.

To mi nije poznato. Ali poznavajući nazore /Hansa/ Sutora kao i Paula Krafta držim za isključeno da su se oni mogli zauzeti ili sami izvršiti takvu egzekuciju u neposrednoj blizini jednog mjesta sa pretežno njemačkim stanovništvom u kome i u čijoj okolici je do tada vladao mir. Sam Paul Kraft kao žitarski trgovac bio je lično zainteresiran na što boljem odnosu sa srpskim stanovništvom. O ovom vješanju nisam ranije čuo, a moguće je i iz razloga što sam u proljeće i ljeti 1943. bio na istočnom bojištu, a u jesen bolovao u Zagrebu. Vodstvo narodne skupine bilo je načelno protiv vršenja tzv. odmazde u krajevima sa njemačkim stanovništvom, jer je obično nakon takvim egzekucija nestalo ili bili pronadjeni kao lješine funkcioneri mjesnih organizacija Volksgruppe ili drugi istaknuti njeni pripadnici, tako da se je moglo zaključiti da se i protiv Volksgruppe vrši neka vrsta odmazde. U toj stvari tj. ishodjenje naredjenja o obustavljanju vršenja odmazde na području prebivanja Volksgruppe pisao sam i 1943. - nekako u oktobru - i lično Hitleru, pošto mi je general policije Kammerhofer¹⁴⁰ /izvjestio/ da od izvršenja odmazde šef jedinica za suzbijanje partizanstva general policije von dem Bach-Zelewski¹⁴¹ nikako neće da odustane.¹⁴²

godine odlikovan je Redom za zasluge III. stupnja Odredbom Poglavnika dr. A. Pavelića za uspješnu suradnju između Ustaškog pokreta i Njemačke narodne skupine u NDH.

¹³⁹ Prema iskazu Dragomira Živkovića iz Indije, pripadnici (rukovodioci) Njemačke narodne skupine iz Indije Hans Sutor, Paul Kraft, Stefan Keller, Miško Bos, Stevan Fuzek i Johan Bart ".../ izvršili su vešanje 16 ili 18 rodoljuba na putu između Indije i Novih Karlovaca od kojih je trojica Indijčani, a ostali su iz Novih Karlovaca. /.../ Pored hapšenja i vešanja koje su vršili članovi kulturbunda oni su i pljačkali sela i kuće gde su se nalazili. /.../ PASK, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Živković Dragomira. /.../ Radjeno u Indiji 16.IV.1949 godine.

¹⁴⁰ Konstantin Kammerhofer (Gornja Štajerska, Austrija, 1899.- Hannover, 1958.). Od proljeća 1943. godine opunomoćenik je Reichsführera SS-a H. Himmlera u NDH (Beauftragter des Reichsführers - SS in Kroatien), sa sjedištem najprije kraće vrijeme u Zagrebu zatim do svibnja 1945. godine u Osijeku kao SS-Obergruppenführer i Generalleutnant der Polizei (general - bojničnik policije). U NDH je ustrojio njemačku policiju od njemačkih, folksdojčerskih i ustaško - domobranskih snaga, s osnovnom zadaćom da na oslobođenim područjima konačno uvede mir. Nakon rata i sudskih procesa u Nürnbergu i Hamburgu, osloboden.

¹⁴¹ Erich von dem Bach - Zelewski (Laudenburg, Pomeranija, 1899. -München, 1972.). Profesionalni vojnik podrijetlom iz junkerske vojničke pruske obitelji. Od 1930. član je NSDAP-a, a 1931. godine promaknut je u čin SS-Untersturmführera. Od 1932. do 1944. godine bio je član Reichstaga. Od 1934. godine zapovijedao je postrojbama SS-a u Istočnoj Pruskoj i Pomeraniji. Godine 1939. imenovan je generalom SS-a, a 1941. postaje general Waffen-SS-a te je bio dodijeljen Središnjoj vojnoj skupini (Heeresgruppe Mitte) na Istočnom bojištu (do kraja 1942.). U srpnju 1943. godine postavljen je za zapovjednika za pitanja borbe protiv partizana ("Bandenkampfverbände"). Istakao se na tom položaju te je 1944. godine dobio Viteški križ. Poslije rata je osuđen i na odslužnju doživotnog zatvora umro u zatvorskoj bolnici.

¹⁴² Od strane Trećeg Reicha zauzet je stav o partizanima kao "banditima", prema kojima se jedino ima postupati najoštrijom primjenom represalija i bezobzirnim uništavanjem. U tom pravcu stvoren je 1943. godine "Rukovodni stožer za suzbijanje bandi" i u

*Što vam je poznato o jednoj akciji koja je 1942.g. po jedinici Einsatzstaffela, koja je ležala u Darkovcu, izvršena na selo Sapno, kojom prilikom je pohapšeno oko 400 ljudi, žena i djece i otjerano u konc./entracioni/ logor Stara Gradiška, a od čega je 120 osoba u logoru pobijeno?*¹⁴³

U Darkovcu nalazio se je od Einsatzstaffela svega jedan vod pod komandom jednog pripadnika, a kasnije p. poručnik Hauga. 1942. nekako u jesen vršio je jedan gorski zdruk u tom kraju tzv. akciju čišćenja. Sve jedinice koje se nalazile kao posada u Našicama, Ljeskovici, Londžici i t.d. (ustaše i domobrani) kao i vod Einsatzstaffela u Darkovcu dobili su zapovjed da učestvuju u toj akciji. Vod Einsatzstaffela je tom prilikom morao sprovesti Srbe, koje su u Sapni uhapsili organi župske redarstvene oblasti u Osijeku, do željezničke ceste Ljeskovica. Drugo mi o ovoj akciji nije poznato. Stanovnici sela Darkovca -Volksdeutscheri- bili su od istih organa župske redarstvene oblasti pozvani da odvezu sijeno i slamu u Sapne i Drenovac za svoje potrebe, zato su morali davati podvoz za prevoz pšenice, kukuruza, poljoprivrednog alata, namještaja i.td. do željezničke stanice. Moji sunarodnjaci su se ovom pozivu odazvali. Protiv toga nisam ništa poduzeo.

*Da li vam je poznato da je ova jedinica Einsatzstaffela tokom njenog djelovanja u Darkovcu i okolici ubila Nikolu i Savu Urščebrka i njegovu majku, Dokića Luku, Majić Aleksu iz sela Zdenkovca, Mujić Iliju i da su u Darkovcu poslije mučenja objesili Marković Petra?*¹⁴⁴

NDH (najprije sa sjedištem u Zagrebu, a zatim u Osijeku) podređen (u NDH general-bojniku policije K. Kammerhoferu) zapovjedniku postrojbi za suzbijanje bandi, SS-generalu E. von dem Bach-Zelewskom. Usp. *Nemačka obavještajna služba*, V, "Nemačka obavještajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Ustaška NDH", 567.-570.

¹⁴³ Prema iskazu Pere Jačimovića iz sela Sapna "1942. Švabe iz Darkovca zajedno sa legijom opkolile su naše selo Sapno i otjerali su sve u logor St. Gradišku, tom prilikom je otjerano u logor oko 400 ljudi i žena sa djecom od otjeralih ljudi i žena u logor su poubijani 120 osoba iz našeg sela." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik /.../ Jačimović Pero iz sela Sapne kotar Sl. Požega u UDB-i Sl. Požega, dana 12.IV.1949 u vezi davanja izjave djelovanja neprijateljskog rada švaba kulturbundovaca iz sela Darkovac. Navod o broju stradalih iz sela Sapne u logoru Staroj Gradiški, više je nego preuveličan. Naime, prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije (Beograd) u vrijeme NDH u logoru Staroj Gradiški stradalo je 50 stanovnika (Srba) iz sela Sapne (od toga 33 muškarca i 17 žena) i u logoru Jasenovac 5 stanovnika (Srba) sela Sapne (od toga 3 muškarca i 2 žene). Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, Bošnjački institut, Zürich - Sarajevo 1998., 889.-890.

¹⁴⁴ Prema iskazu Pere Jačimovića iz sela Sapne "Prilikom pojave prvih Partizana u našoj okolici ove švabe su si počeli utvrđivati selo praveći oko njega bunkere i ograđivali su se sa bodljikavom žicom. Odlazili su sa ustašama u oružane akcije protiv Partizana i prilikom ovih akcija ubijali su civile po selima u našoj okolici tako su u selu Lodinci bacili bombe u kuće i tom prilikom su ubili Savu Nikolu Urščebrka i njegovu majku, Luku Dokića i Petra Markovića su patili i poslije su ih objesili u Darkovcu. Isto su iz mogega sela ubili Aleksu Majića, te iz Zdenkovca Iliju Mujića. /.../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o

Poznato mi je u kasnu jesen 1942.g. ili možda već u toku zime 1942./43. bila napadnuta željeznička stanica Londžice. Vod Einsatzstaffela iz Darkovca bio je pozvan u pomoć i došlo je do neke žestoke borbe u kojemu je kako Einsatzstaffel tako i partizani imali gubitke. Einsatzstaffel, je naravno morao jurišati od kuće do kuće. Tom prilikom su bila i zarobljena dva do tri partizana koji su bili sprovedjeni u Osijek i predani župskoj redarstvenoj oblasti. Liječnik Einsatzstaffela dr. Wahl¹⁴⁵ obavjestio me je da su zarobljeni partizani pokazali tragove zlostavljanja. O kakvom vješanju u Darkovcu nije mi ništa poznato. Prilikom jednog napada partizana na Darkovac - jedno dva mjeseca kasnije - partizanima je uspjelo probiti se u nutarnji obruč, te kada su iz itog bili izbačeni ostavili su dva mrtva. Drugo o toj akciji ne znam. Poznato mi je još da je neki Kselman bacajući bombe tada spasio situaciju za obranu Darkovca i bio odlikovan od Pavelića na prijedlog Volksgruppe.

Prekinuto u 12.45 sati.

Saslušao:
Dasović /Ilija/

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okrivljenog Altgayer Branimira, sastavljen dne 13.VI.1949.g. u 8 sati prije podne u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

*Što vam je poznato o tome da su Volksgrupperi iz sela Donjih Pištana kotara Orahovica pripadnici Volksdeutscheri učestvovali u akcijama protiv srpskog stanovništva u tom selu, te da su tokom 1942. zapalili kuću Nandića Damjana, te opljačkali više srpskih porodica kao na pr. Vujanović Jelu, a 1943. spalili su kuću Radošić Bogoljuba i dr.?*¹⁴⁶

saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik /.../ Jačimović Pero iz sela Sapne kotar Sl. Požega u UDB-i Sl. Požega, dana 12. IV.1949 u vezi davanja izjave djelovanja neprijateljskog rada švaba kulturbundovaca iz sela Darkovac.

¹⁴⁵ Dr. Richard Wahl (Veliki Bečkerek, danas Zrenjanin, 1905. - ?), ES-satnik, stožerni liječnik (Stabsarzt) Einsatzstaffela.

¹⁴⁶ Prema iskazu Joze Kovača iz Donjih Pištana, pripadnici Njemačke narodne skupine u Donjim Pištanima ".../ godine 1942. doveli su njemačku vojsku kod Jele Vujanović od koje je opljačkana cjelokupna imovina kao i neki drugi predmeti, a godine 1943. također su bili vođići njemačke vojske i istom prilikom su zapalili kuću Bogoljuba Radešića koja je u cijelosti izgorjela. Poznato mi je da su isti članovi Njemačke skupine vodili Njemačku vojsku i u druga sela oko Pištane gdje su palili kuće i zlostavljali mještane." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svjedoka Kovača Joze iz D. Pištane. O krivičnom predmetu protiv Njemačke narodne skupine zbog dijela nasilja i zlostavljanja mještana. Sastavljen u otsjeku unutrašnjih poslova pri kotarskom izvršnom odboru Orahovica. U Orahovici 10.IX.1947. Prema iskazu Danice Šrbo iz Donjih Pištana, pripadnici Njemačke narodne skupine u Donjim Pištanima ".../ su predvodili i rukovodili sa tim ofanzivama i pravili nasilja i palili kuće u D. Pištanoj, što sam i vidjela godine 1942 kada je bila ofenziva sa kojom je došao Gertner Josip i tada je doneo slame u kuću Mandić Damjana i zapalio tako da je kuća u cijelosti izgorjela, godine

O toj akciji mi nije poznato. U Pištanama Volksgruppaa uopće nije imala organizaciju, a kojem su ogranku pojedinačno nastanjeni Volksdeutscheri uz tog sela pripadali ne sjećam se.

Što vam je poznato o borbi čete Einsatzstaffela koja je ležala u Malim Bastajima, kot./ar/ Daruvar, sa partizanima 27. maja 1942.¹⁴⁷ kojom prilikom je ubijen partizan Mladjenović Stojan ?¹⁴⁸

U maju 1942. u Malim Bastajima uopće nije bilo Einsatzstaffela. U to vrijeme postojala je samo mjesna zaštita Ortsschutz, koja je brojala oko 70 ljudi. Mali Bastaji bilo je prvo njemačko naselje sjeverno od Save na koje su partizani izvršili napad vjerovatno da dodju do oružja. Kratko vrijeme prije ovoga napada vršene su od strane partizana i prve rekvizicije hrane od seoskog stanovništva - Volksdeutschera, na što je ovo selo dobilo veći broj pušaka. Prilikom ove borbe se je navodno teškom mukom - spasio evangelički propo-

1944. isto kada je bila ofanziva poznato mi je da su imenovani lupali prozore i namještaje po kućama." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svjedoka Štrbo Danica iz D. Pištane o krivičnom predmetu protiv Njemačke narodne skupine za djelo nasilja i zlostavljanja mještana. Sastavljen u otsjeku unutrašnjih poslova pri kotarskom izvršnom odboru. Orahovica. U Orahovici 10.IX.1947.

¹⁴⁷ Njemački (folksdojčerski) izvori (izvješća) ne navode nikakve borbe u (Malim ili Velikim) Bastajima u svibnju 1942. godine. Prema njemačkim podacima, oružani sukobi s partizanima bili su 15. ožujka 1942. godine u Velikim Bastajima, a zatim 5. lipnja 1942. godine u Malim Bastajima. Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, "Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944-1948", Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung, München - Sindelfingen 1991., 805.-806. ili izdanje *Weissbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Ortsberichte 1944-1948*, Hrsg. Donauschwäbische Kulturstiftung - Universitas, München 1991., 805.-806. Na osnovu Altgayerova iskaza, očito se radi o događajima od 5. lipnja 1942. godine. Borbe u Bastajima u svibnju 1942. godine ne navode ni drugi izvori. Usp. *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, knj. 3, "Borbe u Hrvatskoj 1942. god.", Vojnoistorijski institut Jugoslovenske narodne armije, Beograd 1952.; *Grada za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, knj. II, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod 1963.

¹⁴⁸ Prema iskazu Luke Stjepanovića iz Velikih Bastaja "Prilikom akcije na Male Bastaje 27. maja 1942. pomenuti pop Abrel je rukovodio u odbrani Malih Bastaja i održao se do kraja u borbi protiv NOP-a. Sam pop u toj borbi nalazio se na crkvenom tornju odakle je pucao na partizane. U ovoj borbi pop Abrel nalazeći se na crkvi ubio je partizana Mladenović Stojana iz sela Kuzme, kotar Podravska Slatina, a koji je sahranjen u zaseoku Mukovac, na sektoru mjesnog NOP-a Veliki Bastaji. Isti je pop prilikom borbe bio pozivan na predaju i dok su svi kulturbundovci kojih je bilo oko 70 iz Malih Bastaja djelomično se predali, djelomično izginuli dotle je navedeni pop držao sam borbu oko 4 sata. U toj borbi crkva je bila zapaljena te je isti bio malo nagoreo, ali svejedno se tukao sve dotle dok nije pristigla pomoć iz Daruvara. /.../" PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik /.../ o saslušanju Stjepanović Luke kao svjedoka sastavljen dne 12. aprila 1949. u Otsjeku unutrašnjih poslova pri Kotarskom I. O. Daruvar.

vjednik Abrel,¹⁴⁹ koji je do tada bio protivnik Kulturbunda i činio mu mnogo smetnje, osobito u pogledu organizacije omladine, koji je prilikom napada dao otpor sa oružjem.¹⁵⁰ Prema onda provedenim izvidima i gotovo jednoglasnim izjavama tamošnjih Volksdeutschera, u tom napadu nisu učestvovali Srbi iz Velikih Bastaja i drugih okolnih mjesta, već nepoznata lica. Kako je tom prilikom bilo odvedeno oko 6 Volksdeutschera¹⁵¹ i zapaljeno gotovo sve oružje, to je nešto kasnije ovo selo dobilo i posadu Einsatzstaffela iz kojeg se je do konca godine postepeno formirao III. rezervni bataljon.

Prema izjavama Volksdeutschera učesnika u toj borbi, su partizani navodno imali veće gubitke navodno od 10 mrtvih no sve mrtve i ranjenike su povukli sa sobom.¹⁵² Jedno 4-5 dana nakon te borbe bio sam lično u Malim Bastajima.

Po čijem je naredjenju Ortsschutz iz Malih Bastaja vršio zločine nad civilnim stanovništvom, kao i mjere odmazde kada su neposredno iza povlačenja NOV-e iz M. Bastaja bacili u vatru i zapalili Rajić Stanu iz Bastaja, te poklali oko 10 ljudi, među kojima Lazarac Milu, Popović Pelu, Marković Petra, sa dvoje djece starih oko 5-6 godina, zatim Zabrdac Mitra, Raduka Ana i dr.¹⁵³

O ovim slučajevima nije mi ništa bilo javljeno, osim toga da je nekih 10 dana nakon te borbe u noći bila ubijena jedna ženska koja je preko bašta htjela prići selu, a na poziv straže počela je bježati. Istragu u toj stvari vodio je

¹⁴⁹ Jakob Abrel, od 1935. godine evangelički svećenik u Malim Bastajima.

¹⁵⁰ U tom napadu na M. Bastaje poginuli su pripadnici Mjesne zaštite (Ortsschutz): Johann Keim (1917.), Johann Meisinger (1897.) i Anton Krähling (1902.). Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, 805.

¹⁵¹ Partizani su, prema njemačkim izvorima, zarobili i odveli 15 muškaraca iz Malih Bastaja i 2 osobe iz Velikih Bastaja i 8 domobrana. Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, 805.

¹⁵² Prema izvješću Vrhovnog oružničkog zapovjedništva NDH o akcijama partizana, 5. lipnja su 4 naoružana partizana napala željezničku postaju Bastaje te oštetili b.b. liniju. Druga skupina partizana zauzela je mjesto Bastaje, zapalila općinsku zgradu i demolirala poštanski ured. Istom prilikom oko 500 naoružanih partizana (1. bataljun I. slavonskog NOP odreda) napali su i zauzeli selo Mali Bastaji, zapalili crkvu i 3 njemačke kuće, ubili 3 Nijemca, 1 ranili, razoružali njemačku Mjesnu zaštitu, odnijeli 35 vojničkih pušaka i 1600 naboja streljiva te 12 Nijemaca odveli sa sobom. Usp. *Grada za historiju narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji*, knj. II, 218. (dok. 110).

¹⁵³ Prema iskazu Luke Stjepanovića iz Velikih Bastaja "i.../ poslije te akcije za odmazdu njemačka vojska i ustaše su otjerali u logor oko 30 ljudi a kasnije su masovno tjerali Srbe u logor. Od ovih 30 ljudi vratilo se svojim kućama samo 10 ljudi dok ostalih 20 otjerano je i koji se nisu više nikada vratili svojim kućama. Za sve ovo odgovoran je pop Abrel. Isti dan po povlačenju NOV kulturbundovci su bacili na vatru i spalili Rajlić Stanu isto iz Malih Bastaja. Također istoga dana poklano je oko 10 ljudi i to Lazarac Mile, Popović Danica, Popović Pela, Marković Petra i dvoje djece starih 5-6 godina, zatim Raduka Ana, Zabrdac Dmitar i još neki drugi. /.../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Stjepanović Luke kao svjedoka sastavljen dne 12. aprila 1949. u Otsjeku unutrašnjih poslova pri Kotarskom I.O. Daruvar.

Kotarski sud u Daruvaru, pošto je Ortsschutz potpadao pod civilnu sudbenost. Ja sam prilikom mog boravka u Malim Bastajima govorio i sa više Srba u Velikim Bastajima među ovim sa biv./šim/ općinskim načelnikom, jednom učiteljicom, ali ovi mi o toj stvari nisu ništa rekli. Radi puštanja odnosno radi eventualne izmjene odvedenih Volksdeutschera bili su povedeni i pregovori koje je vodio ili Ortsleiter ili Mannschaftsführer Kreutzer¹⁵⁴ iz Sirača, ali koji nisu doveli do uspjeha. Osim toga je preko nekog Josefa Link iz Daruvarskog Sokolovca bio i zamoljen Hans Mucker¹⁵⁵ iz Blagorodovca, poznati stari komunista, njemačke narodnosti koji je u tom vremenu bio neki partizanski prvak u tom kraju, da se zauzme za puštanje zarobljenih Volksdeutschera. Mnogo kasnije smo doznali da su oni bili od nekog partizanskog suda osudjeni.¹⁵⁶

*Da li vam je poznato da su pripadnici Volksgruppe iz Bekteške općine kot./ar/ Požega u januaru 1943. zarobili pripadnike NOP-a Radovanović Savu, Milana i Stevu iz sela Jurkovca i 10. januara 1943. ih ubili u selu Bektežu? I tko je dao naredjenje za to ubijstvo?*¹⁵⁷

¹⁵⁴ Richard (Konrad) Kreuzer (1896.-1942.), DM - Standortführer (Vođa mjesne postrojbe Njemačke momčadi) u Siraču. Ubili su ga partizani u ljeto 1942. godine. Usp. V. OBERKERSCH, n. dj., 380.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, "Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito - Regime in der Zeit von 1944-1948", Hrsg. Donaueschwäbische Kulturstiftung, München - Sindelfingen 1994., 1955.

¹⁵⁵ Johann (Hans) Ivan Mucker (Daruvar, 1889.-Trstenik, Srbija, 1973.). U Daruvaru je izučio strojobravarSKI zanat, zatim je na Višoj zanatskoj školi u Beču stekao zvanje tehničara. Od 1907. godine član je Socijal-demokratske stranke Austrije. Nakon Prvog svjetskog rata osnovao je u Daruvaru Socijalističku radničku partiju i postao njen prvi predsjednik. Zabranom rada stranke otišao je u Slavonski Brod, gdje je nastavio političko djelovanje. U vrijeme Drugog svjetskog rata pridružio se partizanskom pokretu i postao politički komesar njemačke partizanske čete "Ernst Thälmann". Godine 1953. umirovljen je iz Jugoslavenske narodne armije u činu kapetana I. klase.

¹⁵⁶ Prema iskazu Jakoba Emricha, ustaše koje su ubrzo nakon povlačenja partizana prispjele u M. Bastaje, umjesto da su progonili partizane i oslobodili zarobljene Nijemce i Hrvate, udarili su "na krivo mjesto", na Srbe koji su bili kod svojih kuća u selu. Ubili su 3 muškarca i 1 ženu, a muškarce su odveli u Daruvar. Tamo su nakon pregovora s partizanima postigli sporazum o zamjeni talaca (zarobljenika). Srbi su zatim prema dogovoru oslobođeni, ali partizani nisu oslobodili Nijemce. Kada su Nijemci iz M. Bastaja pitali o sudbini svojih susedjina/sunarodnjaka, partizanski je odgovor navodno glasio "I.../ diese wären schon längst in Deutschland." Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, 805.

¹⁵⁷ Prema iskazu Nikole Radovanovića iz sela Jurkovca "Po dolasku iz Njemačke 1945. a bio sam oteran od domobrana za rad u Njemačku, gdje sam ostao do gore navedene godine i kad sam došao kući interesirao sam se kako i na koji način su ubijeni moji dva brata i otac po imenu Stevo i braća Savo i Milan. Ja sam otišao i pitao bivšeg bilježnika Brnjarski Matija koji je bio bilježnik u Bektežu. On je meni pričao da su mojega oca i dva brata ubili kulturbundaši njemačke skupine iz okolnih sela Bekteške općine. Prema pričanju bilježnika Matije oni su ubijeni 10. I. 1943. u selu Bektežu radi toga što su otišli u partizane i posle uhvaćeni od Njemačke skupine. I.../ "PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik I.../ Radovanović Nikola. Iz sela Jurkovca, kotar Slav. Požega u UDB-i Požega dne 9. IV.

Početak januara 1943. nalazili su se u tom kraju djelovi aktivnog bataljona Einsatzstaffela koji su bili u sastavu jednog bataljona 714. njem.-/ačke/ divizije kojim je komandovao neki major Krause. Na putu između Čaglina, a možda i Ciglenika i Bekteža bila su napadnuta jedna komordijjska kola Einsatzstaffela i tom prilikom zarobljena 3 pripadnike Einsatzstaffela čije su lješine kratko vrijeme iza toga bile pronadjene. Za odmazdu je bilo strijeljano nekoliko utvrđenih pristaša NOP-a. Ovo strijeljanje vršeno je po nalogu župske redarstvene oblasti u Novoj Gradiški. Da li je prijedlog stavio sam štab bataljona Einsatzstaffela ili major Krause kao komandant tog područja, više se ne sjećam. Einsatzstaffel je uglavnom izvršio strijeljanje.

*Što vam je poznato o hapšenju i maltretiranju rodoljuba iz Špišić Bukovice od strane Volksdeutschera pod rukovodstvom Ortsgruppenleiters Veckerle Martina¹⁵⁸ i njemačkog učitelja Mosbrukera u toku 1942. g.?*¹⁵⁹

U Špišić Bukovici se je još za vrijeme stare Jugoslavije odnosi između Hrvata mahom samih pristaša HSS i Volksdeutschera koji su 1935. i 1938. svi glasovali za vladu bili veoma napeti. Nakon stvaranja NDH i otvaranja njemačke škole u tom selu ovi odnosi su se još više pooštravali zbog spora oko školskih prostorija. Veckerle nije bio Ortsleiter nego je imao jednu podređeniju funkciju u upravi mjesnog ogranka. Mislim da je bio Ortsbauerführer¹⁶⁰. Nakon formiranja III. rezerv./nog/ bataljona Einsatzstaffela postao je Veckerle narednik u tom bataljonu i bio češće i zapovjednik patrolnog željezničkog vlaka za kojeg je posadu davao Einsatzstaffel i koji su krstarili između željezničkih stanica Špišić Bukovice - Suhopolje i Terezino polje - Daruvar. Kod izlaza iz Špišić Bukovice bile su nekoliko puta rastrgane šinje. Iz jednog izvještaja sjećam se da je Veckerle - mu bilo povjereno da na mjestu prekida pruge postavi zasjedu i izvidi kako u blizini sela može doći do ovakvih prekida. Vjerovatno je prilikom tih igrati moglo doći i do navedenog zlostavljanja. Kakvu je ulogu pri tome mogao

1949. u vezi davanja izjave o djelovanju njemačke skupine u okolici sela Jurkovac.

¹⁵⁸ Martin Veckerle nije bio Ortsleiter/Ortsgruppenleiter (Mjesni rukovodilac/Rukovodilac mjesne skupine) Njemačke narodne skupine u Špišić Bukovici. Mjesni rukovodilac (Ortsleiter) je bio Stefan Wirth.

¹⁵⁹ Prema iskazu Ivana Gjurašinovića iz sela Špišić Bukovice, nakon partizanskog napada na željezničku stanicu u Špišić Bukovici 1942. godine ".../ od strane Kulturbunda a pod vodstvom Veckerle Martina i njemačkog učitelja Mosbruckera uhapšeni su i zlostavljani Petrić Mihajlo i Popović Slavko, koji su se tada nalazili na dužnosti na stanicu u Sp. Bukovici. Kada su isto provadjani za Viroviticu bili su neprekidno tučeni od strane švaba, tek nakon toga predani su ustaškom logoru u Viroviticu. /.../ " PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju druga Gjurašinović Ivana u vezi davanja izjave protiv njemačke narodne skupine koja je operisala na kotaru Virovitica od 1942-1944 sastavljen u Odsjeku Unutrašnjih poslova pri Kotarskom INO u Virovatici dne 9.IV.1949. O tome nema potvrda i podataka u opšimom i iscrpnom pregledu događanja tijekom Drugog svjetskog rata u Virovatici i okolici. Usp. M. ŠAŠA, n. dj.

¹⁶⁰ Mjesni seljački voda.

igrati učitelj njemačke škole Mosbrucker nije mi poznato, jer on koliko se sjećam nije imao neku naročitu funkciju u mjesnom ogranku, a kao učitelj nije mobilisan u Einsatzstaffel. Veckerle je kasnije prilikom jednog odsustva bio teže ranjen od jedne bombe koja je noću bila bačena u njihovu kuću. Poslije atentata na Veckerlea bili su neki mještani Špišić Bukovice po Einsatzstaffelu uhapšeni i predani kotarskoj oblasti u Virovitici. Za hapšenje je Veckerle dobio naredjenje vjerovatno od štaba bataljona Einsatzstaffela.

Prema izjavama svjedoka Volksdeutscheri iz Špišić Bukovice izvršili su u toku 1942. - 43. - 44. g. oko nekih 10-15 masovnih hapšenja kada su u nekoliko puta hapsili po čak 50-60 ljudi - civila, žena i djece, koji su redovno bili maltretirani i mučeni.¹⁶¹ Tko je izdavao naredjenja za ovakva masovna hapšenja, jer je o tome sigurno moralo biti upoznato vodstvo Volksgruppe? Isto tako su naoružani Volksdeutscheri iz sela Lukača uhapsili u Bačevcu Salopek Stjepana, Abalić Matu i kćerku mu Biserku 1943. od čegu su poslednju dvojicu opustili, dok su Salopeka ubili u Lukaču.¹⁶² Šta možete odgovoriti o ovim zločinima Volksgruppe?

Osim o hapšenju izvedenim u vezi sa prekidanjem željezničke pruge i ranjavanju Veckerlea nije mi o hapšenjima u Špišić Bukovici i drugim selima virovitičkog kotara poznato. Volksdeutscheri iz Špišić Bukovice i drugih sela virovitičkog kotara bili su počev od decembra 1943. evakuirani u Srijem i okolicu Osijeka. U ljetu 1943., dok sam ja bio na istočnom bojištu bila je u tom kraju izvršena jedna od prvih akcija njemačke policije, te su možda ova

¹⁶¹ Prema iskazu Ivana Gjurašinovića iz sela Špišić Bukovice "..." su bukovački švabe sigurno deset do petnaest puta i to 1942. i 1943. i 1944. g. i od toga hapsili su 4 puta po najmanje 50 do 60 ljudi dok od ostalog hapšenja bilo je svaki puta uhapšeno po 5 - 10 ljudi i žena. Dešavalo se to i češće da su neke ljude odnosno osobe hapsili i otjerali u školu tamo ih pretukli i pustili kućama." PASK, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949, Zapisnik o saslušanju Druga Gjurašinović Ivana u vezi davanja izjave protiv njemačke narodne skupine koja je operisala na kotaru Virovitica od 1942-1944 sastavljen u Odsjeku Unutrašnjih poslova pri Kotarskom INO u Virovitici dne 9.IV.1949. O tome nema potvrda i podataka u opširnom i iscrpnom pregledu događanja tijekom Drugog svjetskog rata u Virovitici i okolici. Usp. M. ŠAŠA, n. dj.

¹⁶² Prema iskazu Marije Jurišić iz sela Bačevca, pripadnici Njemačke narodne skupine "..." 1943. došli su u selo Bačevac iz sela Lukača gdje su bili nastanjeni i te godine su ubili jednog čovjeka Brozović Matu, a zatim su uhapsili Salopek Stjepana, Abalić Biserku i njenog oca Abalić Matu i otjerali su ih u Viroviticu, a zatim su Abalić Biserku i Matu pustili kući, a Salopeka su ubili u Lukaču. Takodjer sam čula da su vršili hapšenja i ubijanja u drugim selima, ali ne mogu tačno reći u kojima selima i koje ljude." PASK, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Jurišić Marije kao svjedoka u vezi njemačke skupine i zločina na kotaru Virovitica 11.IV.1949 sastavljen u Otsjeku unutrašnjih poslova pri kotaru NO-a Virovitica. O tome nema potvrda i podataka u opširnom i iscrpnom pregledu događanja tijekom Drugog svjetskog rata u Virovitici i okolici. Usp. M. ŠAŠA, n. dj. Štoviše, među stradalima tijekom rata iz sela Bačevca nisu navedeni Mato Brozović i Stjepan Salopek. Osobe tih imena nisu navedene među stradalima niti u nekom drugom mjestu virovitičkog kraja. Usp. M. ŠAŠA, n. dj., 413.-422.

hapšenja u vezi sa time, pošto je prilikom tih akcija upotrebljena i prvi put Heimatwacht,¹⁶³ tj. svi pripadnici Volksgruppe sposobni za borbu.

Koja je bila svrha vaše posjete bataljonima Einsatzstaffela u maju 1942. koji su učestvovali u ofanzivi na Kozari?

Svrha ove posjete bila je da pokažem pripadnicima Einsatzstaffela da se vodstvo Volksgruppe za njih brine i time podigne njihov borbeni duh.

Da li ste tom prigodom održali možda govore vojnicima tih jedinica.

Govore nisam održavao pošto je to radi rastrkanosti položaja bilo tehnički nemoguće, ali sam lično govorio sa mnogim pripadnicima oba bataljona. Kako štabove, isto tako sam posjetio i borbene položaje, a sa jednom izvidjačkom patrolom išao sam jedanput u izvidjanje oko sela Grbavaca.

Tko je izdao naredjenje ovim jedinicama Einsatzstaffela da izvrše u blizini Bos./anske/ Dubice masovne pokolje neboračkog stanovništva - muškaraca i žena - pohapšenog ili zarobljenog na području Kozare prilikom te ofanzive?

Ovo mi nije poznato i ne znam koja je jedinica Einsatzstaffela bilo na području Bos./anske/ Dubice. Poslije ofanzive oba ova bataljona bila su prebačena u Slavoniju /u/ Požešku kotlinu, dok je jedna kombinirana četa došla sa nekim njemačkim jedinicama kao posada u utvrđenje na Mrakovicu.¹⁶⁴

Da li ste vi kao zapovjednik Einsatzstaffela izdali tim jedinicama naredjenje da mogu hapsiti civilno stanovništvo i hapse sumnjive osobe?

Ja ovakvo naredjenje nisam izdao, ali to nije bilo ni potrebno, jer je pravilima o ratnoj službi bilo predviđeno i propisano kako u tom pogledu trebaju postupiti vojne jedinice u borbenom području.

Prekinuto u 12.10 sati.

Saslušao:
Dasović /Ilija/

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okrivljenog Altgayer Branimira, sastavljen 15. VI. 1949. u 8.30 sati u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

¹⁶³ Domovinska straža.

¹⁶⁴ Altgayerove iskaze potvrđuje i slično navodi J. Lichtenberger "U ofenzivi na Kozari sudjelovali su dvije bojne ES u sastavu jednog domobranskog saveza u odsjeku zapadno od Nove Topole i Trošelje nasuprot sela Grbavac. Ja sam u to vrijeme lično mnogo boravio kod tih jedinica. Posle provedene akcije je jedan vod ES privremeno došao kao straža na utvrđeni vrh Kozare. Ostale jedinice bile su prebačene u Slavoniju, jedan bataljun je došao u sastav Wehrmachta na istaknutu visoravan Kamensko. /.../" Pismeni iskaz ("Primjedbe Zapisniku o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i za Hrvatsku u Zagrebu"), prilog pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

Da li ste vi kao Volksgruppenführer i zapovjednik Einsatzstaffela bili od jedinica Einsatzstaffela i /Deutsche/ Mannschafta obavješteni o hapšenjima, ubijanjima i drugim zločinima koje su te jedinice počinile?

Od bataljona Einsatzstaffela dobivao sam počev od ljeta 1942. stalno 10 dnevno a kasnije 5 dnevne izvještaje o njihovoj djelatnosti, njihovom životu i njihovim potrebama. Od /Deutsche/ Mannschafta dobivao sam samo mjesečni izvještaj Landesmannschaftsführera (vodja njemačke momčadi).¹⁶⁵ Djelatnost /Deutsche/ Mannschafta bila je obuhvaćena i u mjesečnim /izvješćima/ pojedinih Kreisleitara (okružni vodja). U izvještajima Einsatzstaffela bili su češće navedeni slučajevi hapšenja i ispitivanja partizana. Ubijeni partizani bili su u izvještajima iskazani kao neprijateljski gubitci. Moguće je da je u tim izvještajima bilo i govora o ubijanju partizana ili njihovih pomagača prilikom pokušaja bijega, davanja otpora prilikom hapšenja i sl. ali se toga više ne mogu sjetiti.

Iz zaplijenjene arhive Volksgruppe vidi se da ste vi od vama podređenih funkcionera svih organizacija Volksgruppe, pa i /Deutsche/ Mannschafta bili obavješteni i o malim i beznačajnim događajima, te i o najmanjim akcijama i pothvatima organizacija Volksgruppe, pa kako to da niste bili obavješteni o masovnom pokolju naroda za Kozaru kod Bos./anske/ Dubice, što je počinio /Deutsche/ Mannschafta a što se vidi i u priloženim fotografijama?

O ubijanju civilnog stanovništva sa Kozare kod Bos./anske/ Dubice nikada nisam bio obavješten i sada sam o ovome slučaju prvi put čuo.¹⁶⁶

Da li vam je poznato o hapšenju 12 Srba iz Trnjana kod Slav./onskog/ Broda po pripadnicima Volksgruppe odmah nakon uspostave NDH, a koji su Srbi pobijeni u ustaškom logoru kod Gospića?¹⁶⁷ I u ovom slučaju nije mi ništa poznato.

¹⁶⁵ Landesmannschaftsführer Deutsche Mannschafta bio je do početka ljeta 1943. godine (kada je iz Einsatzstaffela mlada momčad preuzeta u Waffen-SS, a starija godišta su preuzeta u Ordnungspolizei) dopukovnik Jakob Lichtenberger. Nakon Lichtenbergerova odlaska na Istočno bojište, krajem 1943. godine za vođu Njemačke momčadi je postavljen Eduard Dürr.

¹⁶⁶ J. Lichtenberger o tome izričito navodi "I.../ Nikako ne mogu pojmiti, kako bi neka jedinica ES došla u Bosansku Dubicu i tamo izvršila pokolje. To opterećenje mi je potpuno zagonetno. I.../ ne razumijem, kako bi neke jedinice ES čak tamo došle. Čak su spomenute fotografije kao dokazi." Pismeni iskaz ("Primjedbe Zapisniku o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i za Hrvatsku u Zagrebu", "Opšte opaske o saslušanju Branimira Altgayera u UDB-i u Zagrebu"), prilozi pisma J. Lichtenbergera od 8. kolovoza 1998. godine autoru.

¹⁶⁷ Prema iskazu Jakoba Štoka iz Brodskog Vinogorja kraj Slavenskog Broda, u selu Trnjani "Godine 1941. izvršeno je hapšenje nad 12 seljaka Srba u selu, koji su otjerani u Liku i kod Gospića svi ubijeni. Njih su u zajednici skupa sa Ustašama hapsili i pripadnici kulturbund organizacije u selu. I.../ Taj zločin od strane Kulturbunda njemačke organizacije i ustaša u selu izvršen je u mjesecu junu, posle napada njemačke na SSSR." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju Štok Jakoba, sastavljen u Otsjeku Unutrašnjih poslova za grad Slavonski Brod dana 31. III.1949.

Što vam je poznato o hapšenju većeg broja Jevreja i Cigana u Našicama 1941. po Mannschafu pod rukovodstvom Probst Adama i Greger Otta, i interniranju tih u konc./entracioni/ logor Jasenovac ?¹⁶⁸

Poznato mi je iz izvještaja Ortsgruppe u Našicama da su pripadnici te Ortsgruppe na poziv tamošnjih policijskih vlasti u NDH sudjelovali kod hapšenja Jevreja.

Da li ste vi organizovali unutar Volksgruppe obavještajnu službu?

Naročitu obavještajnu službu nisam organizovao. Poslove obavještajne službe vršio je redoviti rukovodeći i upravni aparat opće organizacije Volksgruppe. Svi funkcioneri Volksgruppe počev od najnižih imali su dužnost da o svemu što su opazili ili doznali a što bi moglo biti od štete ili koristi za Volksgruppnu ili stajati u vezi s životom i djelovanjem Volksgruppe i njenih organizacija, odmah obavjestiti svoje pretpostavljene funkcionere. Ovo se je obavještenje odnosilo kako na pripadnike same Volksgruppe, tako i na lica i pojave izvan nje. Naravno je pojava i djelatnost NOP-a zanimalo vodstvo Volksgruppe /te/ su prema potrebi /i/ svome nahodjenju svoja opažanja saopćavali upravnim vlastima NDH, a kasnije i njemačkoj policiji.

Da li ste vi izdali koje naredjenje podređenim organizacijama, rukovodiocima i pripadnicima Volksgruppe za djelovanje u ovakvom pravcu?

¹⁶⁸ Prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije, u logoru Jasenovcu (i Staroj Gradišci) stradalo je u vrijeme NDH 123 Našičana. Od toga u Jasenovcu je stradalo 80 Židova (43 muškarca i 37 žena) i u logoru Staroj Gradišci stradala je jedna Židovka. Među stradalim Našičanima u logorima Jasenovac i Stara Gradiška nema Cigana. Ostali stradali Našičani su pretežito Srbi i Hrvati. Usp. *Jasenovac. Žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije*, 572.-574. Prema iskazu Matije Vincera iz Našica "Kada su u Našicama hapšeni Židovi i kada su otpremani u logor Jasenovac znam da su neki pripadnici (crne uniforme) učestvovali u tom hapšenju. Poznato mi je da je lično u ovome učestvovao Propst Adam grupni - firer u Našicama. O tome mi je pričao i moj brat Dragutin koje je Židove i cigane pratio za Jasenovac. U vezi sa ovim brat mi je jednom zgodom pričao da se Propst terorizao nad Židovima i ciganima i da je postupao sa njima kao sa stokom. Propst Adam kao grupfirer lično je hapsio Židove: Singer, Rip Josipa i Mermelštajna Izidora iz Našica. Ovi /se/ više nisu vratili svojim kućama. Propst je stalno nosio oružje i bio čvrsto vezan sa Greger Otom i tada organizatorom organizacije Njemačke narodne skupine /.../." PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG. Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Zapisnik o saslušanju svjedoka Vincer Matije, sina Adama sastavljen u kotarskom Opuномоćstvu UDB-e Našice dana 6.IV.1949. g. Židova je u Našicama 1941. godine bilo 42 obitelji s 128 članova. Prema navodima suvremenika, nakon donošenja tzv. "rasnih zakona" u NDH, našički Židovi su "i.../ istjerani sa svojih radnih mjesta, a pošto su uglavnom bili trgovci, njihove trgovine preuzela je država i vođenje povjerila poslovođama, tzv. povjerenicima, dok kasnije trgovine nisu 'prodane' ustaškim dužnosnicima, uglavnom ne Našičanima. Ostali Židovi su također udaljeni sa svojih poslova i morali su nositi žute trake sa židovskom zvijezdom oko rukava. Zbog ponižavanja, u čemu su osobito uživali 'kulturbundaši', Židove su tjerali da brezovim metlama metu naše ondašnje makadamske ceste. /.../" Usp. Đuro MIKAŠEK, *Našička spomenica 1941.-1945.*, DRV "Hrvatski domobran" Našice, Našice 1997., 77.

Jest izdao sam takva naredjenja i to posve otvoreno. Ne sjećam se tačno, a mislim da je takvo moje naredjenje izišlo i u Verordnungsblattu (list naredbe). Sa velikim županima, odnosno kasnije sa Polizeigebietsführerima¹⁶⁹ imali su pravo općenja i saradnje Kreisleiteri,¹⁷⁰ a sa Min./istarstvom/ unutar/njih/ poslova NDH, odnosno sa oponomoćenikom Reichsführera SS u Hrvatskoj generalom Kammerhoferom osobno ja.

Kakve mjere ste vi naredjivali protiv Volksdeutschera koji su bili antifašisti i koji su kao takvi i djelovali?

Ja sam Kreisleiterima bio naredio da izdaju podređenim im Ortsleiterima da se osmatraju pripadnici Volksgruppe koji bi širili antinacionalsocijalističku i defetističku propagandu.

Ovakva lica trebala su se prvo pridobiti za tadanji ideološki stav i rad Volksgruppe protupropagandom, ili barem ušutiti. Ako to ne bi uspjelo, trebali su Kreisleiteri odlučiti da li će se takva lica prijaviti vlastima NDH, a kasnije njemačkoj policiji. Prije podnašanja ovakvih prijava policiji bilo NDH ili njemačkoj - nastojalo se je da se na njih izvrši pritisak da se sami jave za rad u Njemačkoj. U mojoj ličnoj kancelariji vodila se je naročita kartoteka o pripadnicima Volksgruppe koji su bili sumnjivi zbog antinacionalsocijalističke, odnosno proturatne djelatnosti. U toj kartoteci bilo je oko 60 lica registrirano. Ovu kartoteku vodio sam uglavnom zbog toga što je nekoliko puta od strane Min./istarstva/ unutar/njih/ poslova NDH bilo tvrdjeno njemačkom poslaniku, njemačkom policijskom atašeu i nekim njemačkim vojničkim komandantima teritorije NDH, da u redovima Volksgruppe imade takodjer veći broj lica nenaklonjen prema tadanjem poretku. Time sam htio pružiti protudokaz da je to bio relativno mali broj. Nadalje sam tu kartoteku upotrebljavao takodjer kada je njemačka policija o pojedinim sumnjivim pripadnicima Volksgruppe tražila mišljenje.

Da li ste koga od tih registrovanih antifašista dali uhapsiti?

Sjećam se da je na zahtjev Volksgruppe bio uhapšen neki Brand, jedan od najbogatijih seljaka iz Ivankova. Nekoliko pripadnika Volksgruppe - moglo je biti jedno 5-8 lica - otišla su na rad u Njemačku pošto im je prije toga bilo stavljeno do znanja da zbog svog držanja ne mogu ostati dalje na slobodi u svojim mjestima. Imena tih Volksdeutschera se više ne sjećam. Bilo ih je iz Osijeka, Srijemske Mitrovice, Zemuna, Zagreba, Djakova i još drugih mjesta kojih se takodjer više ne sjećam.

S kakvim sve mjerama i sredstvima se je služila Volksgruppaa u borbi protiv NOP-a?

Volksgruppaa protiv NOP-a upotrebljavala je propagandu na svim područjima propagandističko agitacione djelatnosti i oružanu borbu, podrazumjevajući i tim potpomaganje vlasti NDH, njemačke vojske i njemačke

¹⁶⁹ Redarstvene područne vođe/zapovjednici.

¹⁷⁰ Okružni rukovodioci.

policije, i naponi Volksguppe na ratno privrednom polju bili su usmjereni protiv svih neprijatelja Njemačke, a time i protiv NOP-a.

Prekinuto u 11.40 sati.

/Saslušao:
Dasović Ilija/

/Saslušani:
Branimir Altgayer/

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju Altgayer Branimira, sastavljen dne 16. VI. 1949. u 8 sati, u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

Da li je vodstvo Volksguppe ili niži forumi Volksguppe odredjivalo provedbu raznih policijskih mjera ili terorističkih akcija protiv saradnika simpatizera NOP-a.

Vodstvo Volksguppe kao ni niži oficiri za to nisu bili nadležni.

U svom izvještaju KL-III-111 od 7. III. 1944. god. okružni vodja Donja Drava¹⁷¹ izvijestio je da je on učestvovao na sjednici velikog župana,¹⁷² ustaškog stožernika,¹⁷³ gradonačelnika¹⁷⁴ i podnačelnika¹⁷⁵ Osijeka, komandanta mjesta p. pukovnika Gebauera,¹⁷⁶ žandarmerijskog majora¹⁷⁷ i kotarskog načelnika¹⁷⁸ i da je on tada predložio a što je na sjednici bilo i odobreno - da se sve familije onih koji se nalaze kod bandita ili u konc. logorima kao i jevrejske deložiraju iz svojih stanova i nastane po dvije zajedno. Također se na toj sjednici okružni vodja složio sa donesenom odlukom da se u Bijelom Brdu pohapsi i dovede 100 taoca, pošto su ga oglasili kao opasno razbojničko gnjezdo.¹⁷⁹ Zar nisu ovo policijske mjere koje je provodila Volksgruppa?

Ovog se slučaja nejasno sjećam. Početkom godine 1944. premjestio je opunomoćenik Reichsführera SS za Hrvatsku a isto tako i zapovjednik Ordnungspolicije svoje štabove sa većim brojem intendantskih, sanitetskih i drugih administrativnih ustanova iz Zagreba u Osijek. Za smještaj ovih štabova i ustanova rekviriran je veći broj stanova također i od pripadnika Volksguppe. Okružni vodja Hemmerling je tada predložio da se prvenstveno za smještaj njemačke policije, a također i za smještaj deložiranih pripadnika

¹⁷¹ Stefan Hemmerling (Skreptschuk).

¹⁷² Ing. Ivan Asančaić.

¹⁷³ Kamilo Krvarić.

¹⁷⁴ Ivan Movrin.

¹⁷⁵ Mr. Franjo Helfrich.

¹⁷⁶ Gjuro Gebauer.

¹⁷⁷ Drobac.

¹⁷⁸ Katić.

¹⁷⁹ Usp. PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG, Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K-2/II 5, 1949. Njemačka narodna skupina u NDH, Okružno vodstvo - Donja Drava Osijek KL-3-111/44-H/K, 7.III.1944. Opaska o sjednici kod Velikog župana 6.III.1944.

narodne skupine uzmu stanovi porodica pristaša narodno oslobodilačkog pokreta i preostalih Jevreja.

Na ovim konferencijama je okružni vodja Volksgruppe učestvovao sa savjetodavajućim glasom i pravom stavljanja prijedloga, ali pravo odlučivanja imao je veliki župan odnosno drugi za pojedina pitanja mjerodavni predstavnik vlasti NDH. Pošto je u to vrijeme iz susjedne njemačke općine Sarvaš nestalo nekoliko Nijemaca - vojnika na dopustu - to je razumljivo okružni vodja složio se sa odlukom da se iz Bijelog Brda pohapse taoci.

Okružni vodja Donja Drava izvjestio vas je u izvještaju KI-III 62/44 da je zatražio strogu kontrolu na mitnicama od strane poljske žandarmerije i domobranstva da time spriječi dolazak bandita u policijskim uniformama u Osijek, kao i pretrese, a u izvještaju br. 4330/42 traži premještaj jednog učitelja iz Kaptola zbog toga što je sumnjiv kao simpatizer NOR-a. Da li su i ovo policijske mjere koje je vodila Volksgruppaa?

Ovo su bili prijedlozi za održavanje ondašnjeg poretka i ograničavanja propagandističko agitacione djelatnosti NOP-a.

Radi čega ste vi donijeli u decembru 1941. odluku kojom ste zamjenika šefa župske policije velike župe Vuka Othmara Schilda unapredili za rezervnog poručnika njemačke vojnice rezervnog bataljona sa pravom nošenja uniforme?

Pošto su gotovo svi viši činovnici policije NDH imali oficirske činove ustaške vojnice i dali se oslovljavati tim činovima, te prilikom akcija nosili i uniforme, to sam ja analogno tome Schilda preuzeo u Einsatzstaffel u činu rezervnog poručnika, kakav je čin imao kao bivši rezervni oficir jug./oslavenske/ vojske.

Vaš odgovor se ne slaže sa vašom odlukom koju ste donijeli i izdali u Verordnungsblattu 21. XII. 1941. br. 1 - 3342/41 - Pers. gdje stoji da ste ga unapredili "u znak njegovog zalaganja kod otkrivanja i hvatanja ilegalnih komunističkih organizacija u Srijemu"?¹⁸⁰

Svakako sam morao obrazložiti ovo priznavanje čina u Einsatzstaffelu, a također sam i priznao njegove zasluge u borbi protiv komunista.

Kada ste i u koju svrhu izdali naredbu o organizaciji Heimatwacha - domovinska straža?

Prvu naredbu za organizaciju Heimatwacha izdao sam u februaru 1943.¹⁸¹ Uzor organiziranja Heimatwacha bio je što su uslijed širenja NOB u velikom broju njemačkih naselja postojale mjesne straže (Ortsschutz)¹⁸² čiji

¹⁸⁰ Usp. Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien, Jg. 1, Folge 1, Essegg - Osijek 21. Dezember 1941.

¹⁸¹ U tijeku novačenja pripadnika Njemačke narodne skupine u NDH za Waffen - SS i za policiju, B. Altgayer je od ostalih Folksdojčera u starosti od 16 do 65 godina već od 20. veljače 1943. godine nastojao postrojiti Heimatwacht (Domovinska straža) u NDH. Potpuno ustrojstvo Heimatwacha provedeno je tek 28. listopada 1943. godine zapovješću B. Altgayera. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 97.

¹⁸² Svi pripadnici Njemačke narodne skupine u NDH, od 14 do 65 godina koji nisu bili

opće pravni i vojno pravni odnos nije bio regulisan. Organizacija straža morala se nekako uskladiti sa propisima ratnog prava, te nadalje regulisati krivične i disciplinske odgovornosti, zbrinjavanje ranjenika, invalida i porodica poginulih.

Kakva je bila organizacija Heimatwachta i koji su bili njeni zadaci?

Heimatwacht je bio organiziran skoro u svim mjestima gdje su živjeli pripadnici Volksgruppe. Heimatwachtu su pripadali svi muškarci stariji od 16 godina koji iz bilo kakvih razloga nisu bili mobilisani u operativne jedinice SS ili Wehrmachta ili pak Domobranstvo, odnosno njem./ačke/ policije. U organizatornim i personalnim pitanjima Heimatwacht je spadao najprije pod žandarmeriju NDH, a kasnije njemačku policiju. Ja sam postavljao okružne zapovjednike Heimatwachta, a niže zapovjednike postavljali su okružni zapovjednici ili okružni vodje Volksgruppe. Sada se više ne sjećam koliki je broj ljudstva bio mobilisan u Heimatwachtu. U organiziranju Heimatwachta po mjestima učestvovali su uvijek rukovodioci Volksgruppe, a kasnije i u suradnji sa predstavnicima njemačke policije. Zadaci Heimatwachta bili su zaštita njemačkih naselja i borba protiv NOV. Heimatwacht je primio oružje od Ministarstva vojske NDH najprije, a kasnije od njemačke policije i najzad i od Himmlera, posredovanjem Volksdeutsche Mittelstelle.

Da li vam je poznato o zločinima koje su jedinice i pripadnici Heimatwachta počinili nad narodima Jugoslavije?

Sjećam se da je Heimatwacht u Čalmi učestvovao prilikom hapšenja tamošnjih pristaša NOP-a. Pripadnici Heimatwachta iz Vinkovaca sudjelovali su nekako sredinom 1944. u jednoj akciji oko Retkovaca i Cerne i tom prilikom bespravno likvidirali neke svinje. Drugi slučajevi mi nisu poznati.

Da li je Volksgruppaa saradnjivala sa Gestapoom¹⁸³ odnosno policijskim atašeeom njem./ačkog/ poslanstva Helmom¹⁸⁴ i u čemu se sastojala ta suradnja?

uključeni u Einsatzstaffel, još od travanjskih dana 1941. godine bili su uključeni u Mjesne zaštite (Ortsschutz) kao poluvojne postrojbe, ali bez znatnije provedenog ustroja. Zadatak je Mjesnih zaštita bio stražarenje i ophodnja u mjestima s njemačkim stanovništvom i zaštita od partizana. Od početka, odnosno od sredine 1943. godine Mjesne zaštite zamjenjuju Domovinske straže (Heimatwacht). U većim mjestima ustrojeni su satovi, vodovi i odjeljenja Mjesnih zaštita odnosno Domovinskih straža, a u mjestima s manjim brojem Nijemaca ustrojene su postaje. Momčad Mjesnih zaštita i Domovinskih straža nije bila uniformirana, izuzev zapovjednog osoblja. Osnovno naoružanje Mjesnih zaštita i Domovinskih straža bili su puška i nož. Služba u tim poluvojnim postrojbama bila je obavezna za sve pripadnike Njemačke narodne skupine. Osnovu Mjesnih zaštita i Domovinskih straža sačinjavali su pripadnici Deutsche Mannschafta, Deutsche Frauenschafta i Deutsche Jugenda. Navedene postrojbe bile su potčinjene mjesnim i okružnim vodama, a oni njemačkim policijskim zapovjedništvima i postajama. Usp. A. MILETIĆ, n. dj., 97.-98.; V. GEIGER, "Vojne i poluvojne postrojbe Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", 164.

¹⁸³ Gestapo (Geheime Staatspolizei) - Tajna državna policija Trećeg Reicha.

¹⁸⁴ Hans Helm (1909.- Beograd, 1946.). Kao SS časnik (bojnik, a zatim potpukovnik) od 1939. godine redarstveni je izaslanik Trećeg Reicha u Kraljevini Jugoslaviji. Od travnja 1941. godine dužnosnik je Odjela IV (Gestapo) Djelatne grupe za Jugoslaviju. Godinu dana kasnije, u travnju 1942. godine imenovan je redarstvenim izaslanikom Trećeg

Sa polic./ijskim/ atašecom Helmom veza Volksgruppe je bila slaba i ograničavala se je na davanje karakteristika pojedinih lica - najčešće pripadnika Volksgruppe - koje je policijski ataše od vremena do vremena zatražio od Volksgruppe. Uzrok tome je bio što se ja lično nisam slagao sa Helmom i sumnjao na Helma da on o djelovanju Volksgruppe i o meni lično dostavlja nepovoljni izvještaj u Berlin, koji su onda dospjeli u ruke Volksdeutsche Mittelstelle. Osim toga bilo je sa njemačkim poslanstvom u Zagrebu regulirano da sva odjeljenja i organi tog poslanstva opće sa Volksgruppom jedino putem Volkstumsreferata¹⁸⁵ poslanstva.

U kakvu ste svrhu davali podatke polic./ijskom/ atašeu Helmu o pojedinim osobama?

Koliko se mogu sjetiti obično nisu bili navedeni svrha i cilj tih upita. Po mom mišljenju i sjećanju radilo se je najčešće o licima koja su tražila njemačko državljanstvo, dozvolu slobodnog boravka u Njemačkoj ili koji su trebali biti uposleni na povjerljivim položajima u ratnoj industriji. Vjerovatno se radilo i o licima koja su se pozivala na mene - medju njima takodjer o licima koja su bila internirana u Njemačkoj kao na pr. biv./ši/ ban Mihalčić.

Prema podacima koja ste vi poslali Helmu svojim pov./jerljivim/ dopisom br. 2254 u julu 1942. o nekim Volksdeutscherima nepoćudnim za politiku Volksgruppe, vidi se da ste vi tražili intervenciju Helma protiv takvih lica.

Koliko se sjećam, nisam tražio od Helma intervenciju protiv samih lica, već da se Helm, ne kao polic./ijski/ ataše već osoba koja uživa izvjestan ugled kod vlasti NDH odnosno ustaških foruma, zauzme da se prestane sa formiranjem ustaških organizacija u selima sa isključivo njemačkim stanovništvom iz redova lica neposredno njemačke nacionalnosti, kao što je to više puta bilo od najviših ustaških foruma i obećano. Sa ovakvim traženjem obraćao sam se i drugim istaknutim njem./ačkim/ ličnostima.

Iz vaše prepiske sa polic./ijskim/ atašecom Helmom u predmetu Roberta Horna vidi se da se je Helm obraćao na vas tražeći podatke o pojedinim komunistima i licima sumnjivim kao neprijatelji nacističke Njemačke, a takodjer i da ste mu vi odnosno Volksgruppaa, takva traženja uvijek ispunjavali.

Kakav je bio vaš stav i u drugim ovakvim slučajevima?

Slučaj Horna se ne sjećam.¹⁸⁶ Po ovakvim pitanjima nakon pribavljanja podataka i mišljenja podređenih foruma Volksgruppe dostavio sam polic./ijskom/ atašeu sve što sam o tim licima doznao - bilo pozitivno ili negativno prema mojem tadanjem stavu.

Reicha u NDH, na kojoj dužnosti ostaje do kraja Drugog svjetskog rata. Po završetku rata uhićen je i u Beogradu osuđen na smrt.

¹⁸⁵ Narodnosni referat - Odjel pri poslanstvu Trećeg Reicha u NDH (Zagreb) za izravne veze s Njemačkom narodnom skupinom u NDH.

¹⁸⁶ Usp. PASB, Zbirka kopija CPSB, Inv. br. 171, Zapisnik br. 38, 2/II VG, Materijali o njemačkoj narodnoj skupini. Zapisnici o saslušanju B. Altgayera i drugih (prijepis iz UDB-e NR Hrvatske), K - 2/II 5, 1949. Robert Horn komunist.

Iznesite nam kakva je bila suradnja Volksgruppe sa SD-om¹⁸⁷ (njemačka ob./avještajna/ služba) i u čemu se je ta suradnja sastojala?

Saradnja Volksgruppe sa organima SD-a na teritoriju NDH postojala je. Ja, a sa mojim odobrenjem i podređeni mi rukovodioci Volksgruppe dali su organima SD-a sva obavještenja koja su od nas tražili i koja smo znali. Isto tako i SD obavještavao je vodstvo Volksgruppe o pitanjima koja su vodstvo interesovala. Ta saradnja se je sastojala iz dopisivanja, usmanih i telefonskih razgovora.

Kakve ste podatke dali lično vi rukovodioca SD-a u NDH Beisneru,¹⁸⁸ Rexeisenu¹⁸⁹ i dr.?

Ovim rukovodiocima SD-a davao sam obavještenja o političkim prilikama u Jugoslaviji prije rata, razvitku tih prilika, odnosno pojedinih političkih stranaka i ličnosti prema Njemačkoj i njemačkoj manjini u Jugoslaviji, o nacionalnim odnosima i prilikama u Jugoslaviji o podršci koju bi Njemački Reich trebao pružiti Volksgruppi o pogreškama Njemačke prilikom okupacije Jugoslavije i novog razgraničenja, o pojedinim vodećim katolicima, slobodnom zidarstvu, židovstvu, i.t.d. O staroj Jugoslaviji, odnosno na tadanjem teritoriju NDH. Za velik dio tih podataka molio sam da bi se nekako dostavili i Himmleru. Volksgrupp je u tom vremenu bila naročito zainteresovana u pitanju prekrštavanja Srba, čime se je nacionalni odnos u krajevima gdje je obitovala Volksgrupp znatno izmjenilo.

*Da li ste vi ovlastili okružne vodje na direktnu saradnju sa SD-Einsatzkomandama¹⁹⁰ i da okružni vodje mogu slati prijave protiv njima nepo-
čudnim elementima direktno SD-u?*

Mislim da jesam, uz izvjesna ograničenja kojih se danas više ne mogu sjetiti.

Zašto ste vi lično tražili od opunomoćenika Reichsführera SS u januaru 1944. hapšenje Volksdeuschera Ochs Jakoba, Miller Johanna i još petorice drugih iz sela Hrastovca, i tražili ste da se isti interniraju /u/ konc./entracijski/ logor u vrijeme trajanja rata?

¹⁸⁷ SD (Sicherheitsdienst) – Služba sigurnosti Trećeg Reicha.

¹⁸⁸ Wilhelm Beisner, SS - bojnič, djelatnik Glavnog ureda Službe sigurnosti Trećeg Reicha (RSHA). Od jeseni 1940. do travnja 1941. godine rukovodilac je Ureda VI Inozemne obavještajne službe RSHA (Beč) za Kraljevinu Jugoslaviju. Nakon uspostave NDH, od travnja 1941. do ožujka 1942. godine rukovodilac je Einsatzkommando Sipo i SD Zagreb. Preustrojtstvom Sipo i SD EK Zagreb je ukinut, a W. Beisner je opozvan u sjedište RSHA VI.

¹⁸⁹ Hans Rexeisen (pseudonim ing. Schwendt), SS – satnik, djelatnik Glavnog ureda Službe sigurnosti Trećeg Reicha (RSHA). Od kraja tridesetih godina do napada Trećeg Reicha na Kraljevinu Jugoslaviju, rukovodilac je Ureda VI Inozemne obavještajne službe RSHA za Kraljevinu Jugoslaviju SD Klagenfurt (Celovac). Nakon uspostave NDH u Osijeku je do studenog 1941. godine rukovodilac Einsatzkommando Sipo i SD Osijek, kada je preustrojtstvom Sipo i SD EK Osijek ukinut. Odlazi zatim u Beograd u sastav BdS-a (Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des Sicherheitsdienstes), Zapovjedništva policije sigurnosti i službe sigurnosti.

¹⁹⁰ SD - Einsatzkommando - Operativno / djelatno zapovjedništvo SD.

Točno se ne sjećam, ali vjerojatno što su izbjegavali vojnu dužnost, vršili interesima rata protivnu propagandu i saradjivali sa partizanima.

Prekinuto u 12 sati.

Saslušao:
Dasović /Ilija /

Saslušani:
Branimir Altgayer

NASTAVAK ZAPISNIKA

O saslušanju okrivljenog Altgayer Branimira, sastavljen dne 17.VI.1949. u 7.45 u prostorijama UDB-e za Hrvatsku.

Kada ste vi zajedno sa šefom SD-EK 3 Osijek¹⁹¹ saslušavali internirane u konc./entracinom/ logoru Gestapoa u Zemunu? Iznosite nam vaš rad u toj stvari u Zemunu, kao i vašu ulogu i kompetenciju?

Nakon mog povratka sa ratišta u jesen 1943. bio sam izvješten da je po Sicherheitspolizei interniran u logor u Zemunu i izvjestan broj - moglo je biti oko 15-20 pripadnika Volksgruppe. Pojedini Ortsleiteri (mjesni vodje) kao i članovi porodica i prijatelji interniranih intervenisali su kod mene da se zauzmem za njihovo puštanje. Bili su mi dostavljeni dokazi o neosnovanosti njihovog interniranja. Ja sam se u toj stvari obratio generalu policije Kammerhoferu i on me je uputio da tu stvar uredim neposredno sa šefom EK 3 dr. Deumlingom. U Zemunu smo dr. Deumling i ja pregledavali akta o uzrocima hapšenja, interniranja tih pripadnika Volksgruppe i pojedini od njih bili su i pozvani, pa smo obojica na njih i stavljali pitanja. Dr. Deumling je uvažio moje stanovište da se pripadnici Volksgruppe koji su pod pritiskom partizana njima davali hranu ili za njih obavljali radove (prevoz, kopanje bunkera i.t.d.), a kojima odnosno njihovim selima nije nitko pružio zaštitu, ne mogu uzimati na odgovornost. Tom prilikom je ustanovljeno da su neki bili i prosto denuncirani zbog ličnih razmirica. Odlukom dr. Deumlinga najveći broj interniranih pušten je odmah ili nakon dostavljanja podataka o njihovoj političkoj ispravnosti na slobodu. Nekolicini je bilo preporučeno da odu na slobodan rad u Njemačku, a 3-4 lica upućena su na prinudni rad u Njemačku.

¹⁹¹ Einsatzkommando (EK) 3 Osijek ustrojena je nakon preustrojstva Sipo i SD u svibnju 1943. godine (podređena EK Zagreb). Područja djelatnosti bili su Slavonija i Srijem. U početku EK 3 Osijek vodio je SS -satnik Hans Metzger, a od kraja svibnja 1943. godine SS -bojnik Joackim Deumling. EK 3 Osijek imala je oko 300 pripadnika. Suradivala je sa svim obavještajnim službama u Osijeku. Od vodstva Njemačke narodne skupine redovno je dobivala obavještajna izvješća. Suradivala je i s djelatnim postrojbama Wehrmachta, napose na obavješćivanju i saslušanju uhićenih partizana. U studenom 1944. godine EK 3 Osijek formalno je raspuštena, a sjedište premješteno u Novu Gradišku, odakle rukovodi obavještajnim centrima (Teilkommando) Vinkovci, Slavonski Brod, Nova Gradiška i Okučani. U travnju sjedište EK 3 povlači se u Zagreb, zatim u Austriju. Usp. *Nemačka obavještajna služba*, V, "Nemačka obavještajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Ustaška NDH", 519.-527.; Jefto ŠAŠIĆ, "Obavještajne službe Trećeg Reicha na području Hrvatske i posebno Slavonije u toku II svjetskog rata", *Zbornik*, god. 5, br. 5, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod 1967., 160.

Da li ste vi, odnosno Volksgruppaa saradjivali sa ustanovama Abwehra¹⁹² (njem./ačka/ vojna ob./avještajna/ služba) u NDH?

Sa njem./ačkom/ vojnom ob./avještajnom/ službom - Abwehrom niti ja lično a niti vodstvo Volksgruppe nije saradjivalo. Volksgruppaa je bila podređena Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums i on nije dozvoljavao direktnu saradnju sa Abwehrom u Zagrebu - sjećam se bila je vodjena prepiska zbog nekih pripadnika Volksgruppe ih je bilo stavilo na raspolaganje SS Ersatzkommandi za pozivanje u vojsku. Nadalje još 1941. godine Abwehr je tražio od Volksgruppe da mu preporuči jednog njenog pripadnika koji znade talijanski i koji dobro poznaje prilike u Dalmaciji. Volksgruppaa ovako lice nije imala.

Kakva je bila vaša uloga pri postavljanju pojedinih pripadnika Volksgruppe za članove prijekih sudova NDH?

Sa Ministarstvom pravosudja NDH bilo je u augustu 1941. utanačeno da u svim slučajevima ako jedan pripadnik Volksgruppe bude izveden pred Prijeki sud i jedan član dotičnog Prijekog suda bude takodjer pripadnik Volksgruppe. Ove članove Prijekih sudova i njihove zamjenike predlagalo je vodstvo narodne skupine, odnosno je, a ministar pravosudja ih je imenovao.

Kakve ste instrukcije davali vi takvim članovima Prijekih sudova?

Ove članove sam uputio da se najsavjesnije pridrže prava i svog ličnog pravnog osjećanja i da nipošto ne dozvole da se ovakva sudjenja iskoriste u znaku nacionalne nerepeljivosti.

Da li vam je poznato koliko je ljudi bilo osudjeno na smrt po Prijekim sudovima, gdje su pri donošenju smrtnih osuda učestvovali članovi suda postavljeni, odnosno predloženi od Vas?

Znađem za tri slučaja od kojih je samo u jednom slučaju izvršena smrtna kazna i to nad općinskim načelnikom u Martincima, koji je osuđjen radi korištenja svog službeničkog položaja u svrhe ličnog bogaćenja, na robu prisilno otkupljenoj od Srba. Druga dva slučaja su bila pomilovana na vremensku kaznu, a radilo se o kriminalnim aktima.

Kada ste i na osnovu čega postali član "Hrvatskog državnog Sabora" NDH. Iznesite nam svoje djelovanje kao člana sabora?

Član "Hrvatskog državnog sabora" postao sam početkom 1942. prilikom njegovog formiranja.¹⁹³ Neočekivano me je pozvao Pavelić i pitao koliko je

¹⁹² Abwehr - Vojna obavještajna služba Trećeg Reicha. Djelovala u sklopu Vrhovnog zapovjedništva Wehrmachta (OKW - Heer). Stvorena kao Uprava za inozemstvo i obranu (Amt Ausland/Abwehr) sa admiralom W. Canarisom na čelu. Abwehr je obavljao sve poslove razgranate obavještajne i kontraobavještajne službe, uključujući diverzije i sabotaže. Odjeljenje A. I bavilo se špijunažom, A. II diverzijama i sabotažama, A. III kontrašpijunažom. Analiza i korištenje obavještajnih i kontraobavještajnih podataka bila je u nadležnosti Odjeljenja stranih armija Istok, odnosno Zapad (Fremde Heere Ost/West). O djelatnosti Abwehra u NDH, usp. *Nemačka obaveštajna služba*, V, "Nemačka obaveštajna služba u okupiranoj Jugoslaviji. Ustaška NDH", 175.-374.

¹⁹³ Zakonska odredba o sazivu Hrvatskog državnog sabora objavljena je 24. siječnja

poslanika imala njemač./ka/ narodna grupa u biv./šoj/ Jugoslaviji. Pošto su njem./ački/ manjinski poslanici u biv./šoj/ narodnoj skupštini bili samo iz Vojvodine, to sam predložio da u Sabor NDH Volksgruppaa bude zastupana sa dva zastupnika t.j. sa isto toliko nekoliko je imala njem./ačka/ nacionalna grupa u Slovačkoj.¹⁹⁴ Pošto se je radilo o jednom hitnom prijedlogu to sam predložio Ferdinanda Gasteigera¹⁹⁵ koji je imao veoma često posla sa privrednim resornim ministarstvima NDH i mnogo boravio u Zagrebu. Za drugog člana Sabora bio je izbor veoma težak, pa je Pavelić sam predložio da i ja udjem u Sabor.¹⁹⁶ Kao član Sabora prisustvovao sam samo nekim sjednicama bez da sam i jedanput uzeo riječ. Bio sam određen i za člana neke komisije učestvovala sam svega jedno 2 puta, pošto sam samo povremeno bio u Zagrebu.

Iznesite nam svoje djelovanje kao državni tajnik NDH?

U novembru ili decembru 1941. bio sam imenovan za državnog ravnatelja i to na temelju nešto proizvoljnog izlaganja zakonske odredbe o položaju vodje njemačke narodne skupine od 30.X.1941. po kojoj je vodja narodne skupine imao položaj državnog ravnatelja.¹⁹⁷ Prilikom, odnosno nakon donošenja nove zakonske odredbe o vladi NDH kojom je bio ukinut položaj državnog ravnatelja, bio sam imenovan državnim tajnikom, a datuma se ne sjećam.¹⁹⁸ Moja dužnost kao državnog tajnika bila je da pazim da se svi zakonski

1942. godine. Zastupnici su bili zastupnici posljednjeg Hrvatskog sabora iz 1918. godine, narodni zastupnici izabrani na izborima 1938. godine, doživotni članovi Glavnog odbora bivše Hrvatske seljačke stranke, članovi vijeća bivše Hrvatske stranke prava, doglavnici, pobočnici i povjerenici Glavnog ustaškog stana te dva predstavnika Njemačke narodne skupine. Prva sjednica Sabora održana je od 23. do 28. veljače 1942. godine. Sabor se sastao još dva puta, u travnju i prosincu 1942. godine.

¹⁹⁴ Prema čl. 2. st. 5. Zakonske odredbe o sazivu Hrvatskog državnog sabora imenovana su dva zastupnika/predstavnika Njemačke narodne skupine u NDH. Usp. *Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*, Jg. 2, Folge 1, Essegg-Osijek 31. Januar 1942.; V. OBERKERSCH, n. dj., 380.

¹⁹⁵ Ferdinand Gasteiger (Osijek, 1901.- München, 1969.), politički i kulturni djelatnik. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije bio je aktivan u kulturnom i političkom radu njemačke manjine Osijeka i Slavonije (Kulturbund). Godine 1941., nakon uspostave NDH, imenovan je predsjedavajućim (ravnateljem) Saveza njemačkih zadruga u Hrvatskoj, odnosno vodom gospodarstva Njemačke narodne skupine u NDH. Jedna je od najvažnijih osoba među domaćim Nijemcima. Među ostalim, bio je i saborski bilježnik NDH. Nakon sloma NDH živio je u Austriji i (od 1950.) u Njemačkoj, gdje je bio aktivan u osnivanju i radu udruženja iseljenih Nijemaca.

¹⁹⁶ B. Altgayeru i F. Gasteigeru upućen je službeni poziv za sudjelovanje na Saborskoj sjednici u veljači 1942. godine. Usp. *Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*, Jg. 2, Folge 2, Essegg 28. Februar 1942., 17.; V. OBERKERSCH, n. dj., 374.

¹⁹⁷ Usp. "Zakonska odredba o pravnom položaju vodje njemačke Narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj", *Narodne novine*, god. CV, br. 166, Zagreb, 30. listopada 1941., str. 2. (Čl. 2. "Voda Njemačke narodne skupine ima pravni položaj i ovlasti državnog ravnatelja").

¹⁹⁸ Državnim tajnikom B. Altgayer je imenovan 11. siječnja 1943. godine. Usp. *Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien*, Jg. 3, Folge 1-2, Essegg-Osijek 29. Februar 1943., 11.; V.

propisi donešeni za Volksgruppju privode u djelo i poštivanje. Imao sam u pretstavništvu vlade i kancelariju u kojoj zbog pomanjkanja vremena nisam često dolazio. Radi pitanja Volksgruppje posjećivao sam razne ministre NDH i s njima vodio prepisku. Nisam prisustvovao ni jednoj sjednici vlade. Kontrolu nad izvršenjem zakonskih propisa za Volksgruppju vršio sam na temelju izvještaja koje sam primio od podređenih funkcionera Volksgruppje, kao i saopćenja od velikog župana dr. Elickera, te kotarskih pretstojnika i drugih upravnih činovnika pripadnika Volksgruppje, a također i ličnim opažanjima i propitivanjima prilikom posjećivanja mjesta u kojima su bili nastanjeni pripadnici Volksgruppje. Za djelokrug vodje narodne skupine kao državnog tajnika i njegovu kancelariju pri pretsjedništvu vlade bio je izradjen nacrt zakonske odredbe, ali do njenog donošenja nije došlo, pošto je razvojem prilika ovo pitanje sve više gubilo na važnosti. Područje mojeg djelovanja u ovom pravcu bilo je područje gdje je obitavala Volksgruppja.

Zašto ste bili odlikovani po Paveliću ordenom krune kralja Zvonimira I. stepena sa mačevima i proglašeni vitezom ?¹⁹⁹

U vremenu mog polaska u vojsku imali su sve vodje drugih njemačkih nacionalnih grupa u drugim zemljama (osim Madjarske) visoka odlikovanja svojih zemalja. Izgledalo mi je zgodno da za podvlačenje mog položaja izvan vojske imadem na uniformi također jedno odlikovanje. Zamolio sam njemačkog poslanika Kaschea da zgodnom prilikom skrene Paveliću pažnju da budem odlikovan. U toj stvari poslao sam također mog saradnika Alfreda Pitlika²⁰⁰ generalu Perčeviću²⁰¹ koji je bio šef ureda za odlikovanja sa kojim je Pitlik bio u prijateljskim odnosima, pošto su isti služili zajedno u austrougars-

OBERKERSCH, n. dj., 374.

¹⁹⁹ Točni je naziv odlikovanja koje je dobio B. Altgayer Red krune kralja Zvonimira I. stupnja sa zvijezdom i mačevima. Red krune kralja Zvonimira I. stupnja sa mačevima je odlikovanje istog stupnja, ali druge vrste. Red krune kralja Zvonimira rangiran je na drugo mjesto liste odlikovanja NDH. Redom krune kralja Zvonimira odlikuju se "domaće i strane osobe za zasluge, stečene u miru ili u ratu za hrvatski narod i Nezavisnu Državu Hrvatsku". Usp. "Zakonska odredba o osnutku reda i kolajne krune kralja Zvonimira", *Narodne novine*, god. CV, br. 213, Zagreb 30. prosinca 1941. Redom krune kralja Zvonimira I. stupnja sa zvijezdom i mačevima (za zasluge u ratu ordenskom stupnju dodavani su mačevi. Usp. "Zakonska odredba o promjeni i nadopuni zakonske odredbe od 27. prosinca 1941. broj CDLXII 2166-Z-1941 o osnutku reda i kolajne krune kralja Zvonimira", *Narodne novine*, god. CVI, br. 261, Zagreb, 17. studenoga 1942.) B. Altgayer je odlikovan 10. svibnja 1943. godine. Usp. F. KROTZ, n. dj., 35.

²⁰⁰ Alfred von Pittlik, bivši austrougarski major. U NDH je predstojnik Poslovnice vode Njemačke narodne skupine (Dienststelle des Volksgruppenführers) u Zagrebu.

²⁰¹ Ivan pl. Perčević (Beč, 1881. - Zagreb, 1947.). U vrijeme Austro-Ugarske generalstožerni je potpukovnik. Kratko je vrijeme služio i u vojsci Kraljevine SHS, zatim je emigrirao u Beč gdje je od kraja dvadesetih godina predvodi ustašku emigraciju. Nakon proglašenja NDH unaprijeđen je u čin generala, obavljao je dužnost predsjednika Povjerenstva za promaknuća i uskladjivanja činova. U veljači 1944. godine promaknut je u čin generalporučnika. Nakon izručenja iz Austrije Jugoslaviji 1946., osuđen je 1947. godine na smrt.

skoj vojsci. Naslov viteza bio je vezan sa samim odlikovanjem,²⁰² a kao motivacija djelovanja bilo je navedeno - koliko se mogu sjetiti - učestvovanje Volksgruppe u suzbijanju NOB i naporima na ekonomskom polju oko ishrane NDH, kao i moje lično učestvovanje u akcijama.²⁰³

Iznesite nam o svojem djelovanju na istočnom frontu, u kojoj ste bili jedinici, sa kakvom funkcijom i činom, te koji je bio razlog vašeg odlaska na istočni front?

Na istočnom frontu bio sam u 2. konjičkom puku u sastavu SS konjičke divizije "Florijan Geyer"²⁰⁴ od početka juna do augusta 1943.²⁰⁵ Prvo sam bio u štabu 2. konjičkog puka a potom sam bio komandir štabnog eskadrona istog puka u činu SS - Hauptsturmführera (kapetana). Djelovao sam ne sektoru Orela kako u operacijama protiv Crvene Armije, tako i protiv partizana oko Mosira. Javio sam se dobrovoljno i to iz razloga što sam smatrao da svi za borbu sposobni ljudi treba da polaze na front. Osim toga htio sam svojim sunarodnjacima dati primjer.

Sjećate li se vi da je 22.I.1942. pokretni Prijeki sud u Srijemskoj Mitrovici osudio na smrt pripadnika Volksgruppe Jakoba Konrada zbog toga što je isti pomagao jednom komunisti da pobjegne. Zašto ste vi tu osudu dali objaviti svim pripadnicima Volksgruppe?

Sjećam se toga slučaja. Konrad je uglavnom bio osuđen na smrt što je nedozvoljeno posjedovao oružje i prilikom hapšenja pokušao davati otpor. Konrad je inače bio sin jednog mlinara iz istočnog Srijema i pomogao jednom svom ranijem znancu da se prebaci u Srbiju. Inače je Konrad bio i član Deutsche Jugend i istaknuti njemački nacionalista koji mi je nakon proglašenja osude poslao jednu cedulju u kojoj je među ostalim napisao "Umirem za Njemačku". Sve veće osude protiv pripadnika Volksgruppe bile su objavljene

²⁰² Pravo na naslov "Vitez" stjecali su nositelji Velereda krune kralja Zvonimira i Reda krune kralja Zvonimira I. stupnja sa zvijezdom. Usp. "Zakonska odredba o osnutku reda i kolajne krune kralja Zvonimira", *Narodne novine*, god. CV, br. 213., Zagreb 30. prosinca 1941.

²⁰³ "Damit hat das Staatsoberhaupt die Verdienste des Volksgruppenführers anerkannt, die er sich durch die Errichtung der Einsatzstaffel, durch persönliche Teilnahme an Aktionen gegen die Banden und führende Mitwirkung an der Organisation der landwirtschaftlichen Erzeugung und Aufbringung der Lebensmittel zur Ernährung des Heeres und der Bevölkerung, erworben hat." Usp. F. KROTZ, n. dj., 35.

²⁰⁴ Historijat i borbe na Istočnom bojištu konjičke SS divizije "Florijan Geyer", usp. Hanns BAYER, *Kavallerie – Divisionen der Waffen – SS in Bild*, Munin Verlag, Osnabrück s. a.

²⁰⁵ Iz Osijeka B. Altgayer odlazi na Istočno bojište 21. svibnja 1943., a vraća se 6. kolovoza 1943. godine. Usp. I. FLOD, n. dj., 180.-181. Ukratko o okolnostima Altgayerova odlaska na Istočno bojište, usp. V. OBERKERSCH, n. dj., 383.-384. Altgayerov službeni zamjenik na mjestu vođe Njemačke narodne skupine u NDH bio je tada Veliki župan Velike župe Vuke dr. Jakob Elicker, a za unutarnje poslove u Njemačkoj narodnoj skupini nadležan je bio Vođa Glavnog ureda (Hauptamtsleiter) Njemačke narodne skupine u NDH Fritz Krotz.

svim pripadnicima da bi oni što više nastojali da sa zakonima ne dodju u sukob i kao zastrašujući primjer.²⁰⁶

Imate li šta još da izjavite u zapisnik?

Nemam ništa.

Dovršeno, pročitano i potpisano.

Saslušao:
Dasović /Ilija/

Zapisničar:
Jurkov Marica

Saslušani:
Branimir Altgayer

²⁰⁶ Takvih je slučajeva znatan broj. Sve stegovne mjere i presude pripadnicima Njemačke narodne skupine u NDH, objavljujane su redovito u "Verordnungsblatt der Volksgruppenführung der deutschen Volksgruppe im Unabhängigen Staate Kroatien" listu naredaba Vodstva Njemačke narodne skupine u NDH. Osim toga, u tjedniku "Slawonischer Volksbote" (kasnije "Grenzschutz") u rubrici "Pranger (Stup srama)" objavljujane su imena onih pripadnika Njemačke narodne skupine i iznošeni slučajevi, koji su bili u suprotnosti s nacionalsocijalističkim načelima.

SUMMARY

THE INTERROGATION OF BRANIMIR ALTGAYER, THE LEADER OF THE GERMAN NATIONAL ASSEMBLY IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA, IN THE OFFICE OF STATE SECURITY FOR THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CROATIA IN 1949

Branimir Altgayer was the most prominent Croatian of German nationality in the Kingdom of Yugoslavia, but he was especially so during the period of the Independent State of Croatia. Altgayer was born December 8, 1897 in the town of Przekopane (Galicia), where his father (born in Osijek) served as an Austro-Hungarian cavalry lieutenant. Altgayer spent his childhood in Slavonia, where he was brought up in a Croatian cultural atmosphere. After completing Croatian public school in Kutjevo and Croatian Gymnasium in Osijek and Zemun, he attended an Austro-Hungarian cavalry cadet school in Moravia between 1912 and 1915. He was an officer (ensign) in the Austro-Hungarian army (after 1915) until the end of the first world war, serving on the Russian, Rumanian, and Italian fronts. He was wounded twice and decorated several times. In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes he was a cavalry captain (first class) of the Royal army. Following four years of service, he resigned. He worked at various civilian occupations for a time, but returned to the military between 1924 and 1927. He was very active in the cultural and political life of the German minority of Osijek and Slavonia. He was selected to the united council of the German minority association, the Kulturbund of the Kingdom of Yugoslavia (Schwäbisch-deutscher Kulturbund), in December 1934. He was a prominent representative of the so-called Renewal Movement (Erneuerungsbewegung), a radical current in the Kulturbund. Following a conflict between the old leaders of the Germans in the Kingdom of Yugoslavia and the Renewalists which occasioned a split in the Kulturbund, Altgayer and the Renewalists are ejected from the Kulturbund for insubordination. At the beginning of 1936 he established a cultural and charitable organization for Germans of Slavonia in Osijek (Kultur-und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen in Slawonien). In January, 1939, he became a regional leader (Gauobmann) of the Germans in Slavonia (following the re-admittance of the Renewalists to the Kulturbund at the end of 1938). In early 1939, he leaves the Yugoslavian Radical Union, whose city councilor he was in Osijek, and joins the Croatian peasant party. After the creation of the Independent State of Croatia (NDH) in 1941, he was named leader of the German national assembly for the NDH (Volksgruppenführer). From December 1941 he was director of state for the presidency of the NDH, but after January 1943 he was secretary of state for the same, and he was likewise promoted to the rank of reserve colonel in the Ustasha army. He was decorated by Leader of the Ustasha Dr. Ante Pavelic with the title "knight." For a short time in mid-1943 he went to the Eastern Front. At the end of the second world war he was deported to Yugoslavia from Austria by the British. In 1950, the district court of Zagreb sentenced him to death by firing squad. The sentence was carried out May 15, 1950. The investigative material of the Office of state security (UDB-a) concerning Altgayer, especially the transcript of the trial from 1949, is an excellent source of information about the German minority in the Kingdom of Yugoslavia during the thirties and during the period of the Independent State of Croatia.